1969 / SPALIS-OCTOBER / 9 (13)

ATVIRO ŽODŽIO MĖNRAŠTIS

akiračiai

PRIEŠ 30 METŲ

AR VISKAS BUVO TAIP PAPRASTA

Mūsų išeivijos politinėje vadovybėje, buvusių valstybininkų ir bendrai populiarioje galvosenoje vyrauja nuomonė, kad Lietuvos nepriklausomybės praradimas buvo *tik* Sovietų Sąjungos ir hitlerinės Vokietijos konspiracijos pasidalinti rytų Europą rezultatas. Tezė yra labai paprasta ir patraukli: mažai tautai tarp didelių imperialistinių kaimynų nebuvo kitos realios išeities kaip neutraliteto politika siekti išlaikyti nepriklausomybę ir daryti nuolatines nuolaidas savarankiško gyvenimo pratęsimui.

Bet tai apologetiška pažiūra, suprantama labai priimtina tiems, kurie už tautą kalbėjo. Ši pažiūra pristato tautos valios reiškėjus kaip nepakreipiamų istorinių sąlygų sukaustytus ir, todėl, neatsakingus už tai kas įvyko. Tokia pažiūra nukreipia dėmesį nuo vidinių tautos politinių procesų, nuo sprendėjų pažiūrų į padėtį. Ir tai iškraipo istoriją, nes tauta (ar tikriau už ją kalbą), nežiūrint kokia maža ir kokioje geopolitinėje padėtyje ji būtų, *bent dalinai* dalyvauja savo likimo sprendime. Net ir kraštutunės sąlygos mažai tautai vistik leidžia pasirinkti: kovoti ar pasiduoti. Pagaliau, vienokių ar kitokių galimybių pasirinkimui istorinėje konjunktūroje buvimas priklauso nuo kaip praeityje tautos saugumas buvo bandytas užtikrinti, atseit ar buvo pasiruošta įvairiausiems galimumams ar ne. Kaip tik ši istorijos pusė laukia analizės ir, galbūt, trisdešimties metų perspektyvoje, ir į ją pradėsime išdrįsti pasižiūrėti.

DERYBOS BE RYŽTO IR JĖGOS

Vienas iš kritiškų momentų naujojoje Lietuvos istorijoje buvo derybos Maskvoje dėl Savitarpio pagalbos sutarties, įvykusios 1939 m. spalio mėn. pradžioje. Ši trisdešimties metų sukaktis mūsų spaudoje liko lyg ir nepaminėta. Ir tikriausiai dėl to, kad oficialiai visuomenei yra aišku, kad mūsų vadovai neturėjo kito pasirinkimo kaip su Maskvos diktatu sutikti ir, kad taip patogiau. Bet štai keletas tos istorijos aspektėlių, kurie, tokios interpretacijos akivaizdoje, kelia nerimą ir abejones.

Sovietų Sąjunga visas Pabaltijo valstybes, išskyrus Suomiją, nuskynė vieną po kitos kaip prinokusias vyšnias. Aišku, kad Lietuvos nesutikimas su Maskvos sąlygomis būtų lėmęs karinę intervenciją. Bet juk mūsų užsienio politikos vadovai seniai turėjo suprasti, kad Pabaltijo saugumas tegali būti šiek tiek tikresnis stiprioje sąjungoje ir kad kaip tik dėl to didieji kaimynai vadovavosi *divide et impera* principu. Šiandiena galime pasakyti, kad Pabaltijo valstybės, vadovaudamosi siaurais nacionalistiniais interesais, nepasiruošė tomis lemiamomis dienomis sudaryti bendrą frontą. Tiesa, egzistavo Lietuvos, Latvijos r Estjos Draugingumo ir bendradarbiavimo sutartis, bet net ir Klaipėdos, ir vėliau Vilniaus, klausimus „išrišus", numatytas bendradarbiavimas buvo popierinis, iki tokio taško, kad Pabaltijo diplomatai net vienas kito neinformavo ko Kremlius iš jų reikalauja. Tad šioje istorijoje reiktų prisiimti ir sau atsakomybės dalį.

Galų gale, prisiminkime ir dar vieną detalę. Diplomatija, neparemta atitinkama jėga, paprastai būna bergždžia. Vien neutraliteto paskelbimas nepriklausomybės neužtikrins. Turi būti ryžtas ir atitinkamas pasiruošimas dėl jos kovoti. Ir štai, vokiečių-lenkų karui prasidėjus, mes laukėme iki rusų intervencijos (rugsėjo 17 d.), kol paskelbėme mobilizaciją, *dalinę, o ne visuotinę!* Šie svyravimai savaime rodė mūsų vadovaujančių asmenų ryžto trūkumą ginti nepriklausomybę ginklu jei to reiktų. Kritiškiausia, tačiau, kad ta ir dalinė mobilizacija buvo atšaukta kaip tik tuo metu, kada mūsų atstovai važiavo į Maskvą derėtis. Žinoma, tokiu atveju jie negalėjo iš viso kelti klausimo, ar rizikuoti karinį konfliktą. Ir tai Maskva be abejo žinojo. Demobilizacija pateisinama ekonominiais motyvais. Bet nejaugi lito nuo infliacijos saugojimas buvo svarbesnis negu nepriklausomybė? Taip derybose nieko daugiau ir neliko, kaip besąlyginiai su viskuo sutikti.

Kaip ten bebūtų, nepriklausomybės praradimo istorija negali būti pilnai išaiškinta kokia nors „velnio istorijos" teorija, grynai išviršinių veiksnių pasėka. Atėjo laikas pažvelgti į tą kritišką periodą kritiškiau ir, gal, kai ko pasimokyti.

turinyje

KANIAVŲ GASTROLĖS AMERIKOJE
pagrindinio okupuotos Lietuvos baritono rečitaliai, sukėlę dėmesį ne tik meną mėgstančios publikos, bet ir iš manifestų gyvenančių kaikurių mūsų veiksnių. Stebino kartu pasirodžiusios aktorės Abramavičiūtės - Kaniavienės neornamentuoti poezijos deklamavimai.

NATŪRALUS GYVENTOJŲ PRIEAUGIS
Lietuvos industrializavimui reikalingi kadrai galima užsiauginti pačioje Lietuvoje. Straipsnis „Švyturyje" ragina kelti gimimų skaičių.

PAVYZDINGAS EMIGRANTAS AD. MICKEVIČIUS?
vietoje pavyzdžio mūsų emigracijai, V. Trumpa parodo Ad. Mickevičių saldžiai leidus ištrėmimą priešo žemėje ir nemėgus profesionalų tremtinių manifestų.

MONOGRAFIJOS APIE MAIRONĮ SULAUKUS
plati recenzija svaraus veikalo apie Maironį, išleisto Lietuvoje.

NEPATOGUS VAIŽGANTAS
Šalia straipsnio, kuriuo prisimenamas sukaktuvininkas, spausdinami du jo reveliaciniai laiškai.

KOLUMNOS, LAIŠKAI, ATGARSIAI

TAUTINĖ VIENYBĖ IR SAVIŽUDYBĖ

Rūpesčiai ir vargai, smulkios nelaimės ir likiminiai pavojai lydi kasdeninį mažos tautos gyvenimą. Ypač okupuotame krašte. Natūrali todėl, ir išmintinga, politika, kai jos sąmoninga išeivija visų pirma kreipia dėmesį į svarbias, likimines tautos problemas.

Spalio mėnuo šių metų mūsų tautos ir mūsų krašto gyvenime išeivijai buvo be rūpesčių. Dingo iš gyvenimo kolonizacija, rusifikacija, žodžio, laisvės ir religijos priespauda... Iškilo užtai naujos bėdos ir pavojai. Į JAV atvažiavo Barbora Abramavičiūtė ir Eduardas Kaniava. Bostone ir Čikagoje lietuviai susirinko paklausyti lietuviško žodžio ir dainos. Tai ir buvo svarbiausia spalio mėnesio mūsų tautos nelaimė. *VIENINTELĖ*, į kurią rado reikalo atkreipti patriotinės išeivijos dėmesį ir Vyriausias Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas, ir Amerikos Lietuvų Taryba!

Daug ašarų išlieta išeivijos spaudoje dėl tautinės vienybės, kurią skaldo iš tėvynės į svečius atvažiavę studentai ir profesoriai, aktoriai ir solistai, dailininkai ir turistai, giminės ir pažįstami, pareigūnai ir kunigai. Ir vien todėl, kad jie lietuviai ir gyvena Lietuvoje. Nejaugi, galų gale, nuodėmė būti lietuviu ir gyventi Lietuvoje!

Tautinės vienybės politika neleidžia laikraščiams talpinti recenzijos, nei apmokėto skelbimo apie lietuvio iš Lietuvos koncertą. Nei paminėti išeivijos lietuvio dailininko parodos Lietuvoje. Ta pat tautinės vienybės politika, kuri leidžia rašyti apie išeivijos lietuvių koncertus bolševikinėje Lenkijoje ir talpinti apmokėtus skelbimus apie siuntinius į... Lietuvą „ir kitas" TSRS respublikas!

Kai Margučio radio programa veltui naudoja Lietuvos menininkų plokšteles, o atsisako skelbti pranešimą apie svečių iš tėvynės koncertą čia, klausiame — kodėl?

Kai *Draugas, Dirva, Naujienos* savo ar veiksnių vardu, smerkia koncertų rengėjus, laukiame ir pasmerktųjų bei apkaltintųjų žodžio. Kai jų balso nėra, kai jis dingsta „laisvos" spaudos šiukšlių dėžėje, pradedame abejoti gražiais žodžiais apie laisvę ir tautinę vienybę.

Ne, broliai ir sesės. Politika, kuri leidžia atsukti nugarą lietuviui iš Lietuvos, kuri liepia nematyti ir negirdėti, nežinoti ir nekalbėti, nerašyti ir nevažiuoti, nepergyventi ir nepajusti meilės savo kraštui ir saviems žmonėms, nėra jokia tautinės vienybės politika. Ji nėra net ir emigrantinės vienybės politika.

Ji yra tautinės savižudybės politika. Ir su ja mums nepakeliui...

Visus mus jungia tikslų vienybė: išlikti sąmoninga tauta, atgauti teisę laisvam, savitam valstybingumui. Teisę, kuria naudojasi šimtai pasaulio tautų. Ir kurios neturėjo spalio mėnesį Vilniuje susirinkę Lietuvos valstiečiai. Lietuvos kolūkiečiai tik turėjo teisę pasiųsti savo atstovus Maskvon, kad sužinotų, kokį ateities gyvenimą jiems nusprendė kiti.

Dėl šitos smulkmenos neprotestavo nei ALTa nei VLIKas. Užimti jie buvo spalio mėnesį globalinėmis, likiminėmis mūsų tautos problemomis. Kaip išgelbėti tautą nuo... koncertų Bostone ir Čikagoje.

Yra, tačiau, kita tautinės vienybės politika. Kuri neskaldo, bet jungia, kuri nedraudžia, o skatina. Labai ji paprasta.

Broli ir sese! Važiuodamas atostogų Europon, nepamiršk aplankyti Lietuvos. Galvodamas apie studijas užsienyje, prisimink ir Vilniaus universitetą. Sutikęs žmogų iš Lietuvos, tvirtai paspausk jam ranką. Pasidalink gyvenimo džiaugsmais ir rūpesčiais, laimėjimais ir nesėkmėm. Paklausk ne vien iš pareigos. Ir išklausyk ne tik iš mandagumo. Svečiui grįžtant namo, padovanok jam lietuvišką knygą. Ir bent dalį savo širdies.

Daug, daug dar reiks kalbėti apie šitokią politiką. Ir krauti dukterims kraičius, kurie padėtų jai ir jam, savo bendrą šios žemės kelionę pradėti Vilniuje. Ir laukti, ir kviesti svečius iš tenai, džiaugtis jų kūryba ir gyvu žodžiu.

Ir nuolat priminti pasauliui apie lietuvių tautos teisę pavidalinti savo likimą savo pačių rankomis. Ir kalbėti apie laisvę savo žodžio, savo spaudos ir savos tautos. Tokia tad mūsų politika buvo, yra ir liks.

AKIRAČIŲ redakcija

Ru 336 844
Lietuvos TSR
V... RINĖ

LIUBLINO UNIJA

PAMIRŠTA SUKAKTIS

Yra populiarių ir nepopuliarių sukakčių. Liublino unijos sukaktis priklauso prie nepopuliariųjų. Ji, berods, beveik visiškai negirdomis praėjo Lietuvoje. Nelabai daug apie ją šnekėta ir Lenkijoje (įsivaizduojame, kaip dėl jos būtų šūkavusi pilsudskinė Lenkija!). Emigracijoje pasirodė vienas ar du rimti straipsniai, keletas nerimtų, o vienas **Tėviškės Žiburių** korespondentas pasipiktinęs rašė, kad kam ją iš viso minėti, jog jos visiškai nebuvo, jog Lietuvos statutas ją panaikino. J. Deveikė įrodinėjo, kad ir Krėvos (ar Kriavo, pagal bostoniškę enciklopediją) unijos aktas buvęs sufalsifikuotas, vadinas, ir jos nebuvo. Karaliai buvo, bet unijos nebuvo. Taigi kažkaip visa Lietuvos valstybės istorija kelis šimtus metų skendėjo klaidoje, kaip žmogus kad visą gyvenimą skendėja nuodėmėje. Tik nežinia, kodėl tie visi Lietuvos „karaliai", didikai ir didieji, karo vadai ir didvyriai leidosi taip visą laiką gyventi klaidoje. Nekalbant jau apie istorikus, kurių ligi Česlovo Gedgaudo, atrodo, ir iš viso nebuvo. O gal jie nebuvo nei didieji, nei didvyriai, o tik paprasti mulkiai. Juk jau romėnas yra pasakęs: klysti yra žmogiška, bet klaidoje gyventi yra kvaila.

Liublininis trafaretas

Tur būt, apie nieką tiek daug nėra prirašyta, kaip apie uniją. Studijų tomai, ir šaltinių tomai. Ir nenuostabu, kad susikūrė trafaretas, arba, teisingiau, du trafaretai: lietuviškasis ir lenkiškasis. Lietuviškasis trafaretas: Liublino unija buvo prievarta Lietuvai primestas aktas, pirma nuo jos atplėšus plačias Ukrainos žemes. Lietuviai protestavo dėl to, naktį bėgo iš seimo, vėl grįžo, puolė po kojomis Zigmantui Augustui ir verkdami maldavo, kad nedarytų unijos. Tą trafaretą kartoja „patriotinė" lietuvių spauda emigracijoje ir beveik kartoja Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija, tik pridurdama, kad Liublino unija padėjo „įteisinti ... šlėktų diktatūros pagrindus".

Lenkiškasis trafaretas: Liublino unija užbaigė tai, ką pradėjo Krėvos unija, būtent, Lietuva buvo prijungta prie Lenkijos ir beveik visiškai nustojo gyvavusi, kaip atskiras politinis vienetas. Lenkų istorikai daug daugiau yra prirašę Lietuvos istorijų, negu Lietuvos istorikai. Bet nei vienas jų nerašė Lietuvos istorijos po Liublino unijos, nes, jų nuomone, nebuvo apie ką ir rašyti. Užteko vieno kito skyrelio bendroje Lenkijos istorijoje. Ir jie baisiai pyko ant ruso prof. I. I. Lappo, kad tas pradėjo rašyti apie Lietuvos istoriją po Liublino unijos.

Kaip iš tikrųjų įvyko

Lietuvos - Lenkijos sąjungos klausimas jau buvo aktualus nuo Gedimino laikų, kai jis savo dukrą Aldoną išleido už Lenkijos karalaičio Kazimiero. Jis buvo aktualus visą laiką, kol tebebuvo galingas ir ekspansyvus Vokiečių ordinas, kuris grasino ir Lietuvai, ir Lenkijai. Mažiau jis pasidarė aktualus XV a., kai ordinas nusilpo (ž. gražią B. Dundulio knygą **Lietuvos kova dėl valstybinio savarankiškumo XV amž.**, Vilnius, 1968). Jis pasidarė baisiai aktualus, kai XVI a. ėmė kelti galvą Maskva. Dievuliau, kokią baimę įvarė Maskvos kariuomenė, besiveržianti į Estiją, Latviją ir artėjanti prie Lietuvos. Kai 1562 m. ji pasirodė ties Vitebsku, Lietuvos fronto kariai maldavo Zigmantą Augustą greičiau tartis su lenkais ir gauti iš jų karinės paramos. O kai 1563 m. maskvėnai užėmė Polocką, Hanibalas atsirado prie Vilniaus vartų. Kadaise istorijos tėvas graikas Herodotas rašė, kad, kai graikai pamatė atpuolančius persus, jie ėmė taip drebėti, kad visi jų dantys sukrito į smėlį. Sąžiningas istorikas panašiai turėtų rašyti ir apie maskvėnų antpuolį. 1563 m. drebėjo Vilnius. Ir sąjunga su Lenkija buvo vienintelis išganymas.

Už tat ne tiesa, kad Liublino unija buvo prievarta primesta. Ir didikai, ir ypač mobilizuojamo amžiaus šlėkta norėjo unijos. Didikai tik truputį skėryčiojosi, nes norėjo apsaugoti savo privilegijuotą padėtį, kurios Lenkijos didikai jau buvo benetenką. Be abejo, jie norėjo palankesnių unijos sąlygų ir jas gavo, pasilaikydami savo urėdus, kariuomenę, iždą. Netiesa, taip pat, kad Ukrainos žemės buvo prievarta atplėštos nuo Lietuvos ir prijungtos prie Lenkijos. Jos pačios, arba jų vadovaujantis sluoksnis, prašėsi prijungiamas prie Lenkijos. Ir po to ruošė džiaugsmo mitingus dėl prijungimo.

Kas buvo Liublino unija

Netiesa, taip pat, kad Liublino unija Lietuvą prijungė prie Lenkijos. Krėvos unija Lietuvą prijungė prie Lenkijos, bet ne Liublino unija. Vytautas ir jo įpėdiniai neveltui kovojo dėl valstybinio savarankumo. Liublino unija buvo lygių su lygiais ir laisvų su laisvais sandėris. Po Liublino unijos nei Lenkija nebebuvo ta pati, kas ji buvo anksčiau, nei Lietuva. Jos abi atsisakė dalies savo nepriklausomybės, kad iš jų abiejų būtų sudaryta viena abiejų tautų respublika. Malonu, kad toks prof. Stanislovas Koscialkovskis, net ir emigrantu būdamas, išdrįsta atmesti lenkiškąjį trafaretą ir tvirtina tai, ką ir mes čia tvirtiname (Alma Mater Vilnensis, Londonas, 1953 m. 68 psl.). Jos abi dabar sudarė naują politinį - teisinį junginį, kuriam galima buvo duoti Lenkijos - Lietuvos respublikos (Polish - Lithuanian Commonwealth) vardą.

Ir ji patvėrė net ištisus du šimtmečius. Visoje žmonijos istorijoje sunku rasti patvaresnės ir nuoširdesnės sąjungos. Austrijos - Vengrijos sąjunga po 1860-ųjų metų, kuri, gal būt, buvo artimiausia Lenkijos - Lietuvos unijai, neišsilaikė nei 60 metų. Vargas tam, kas norėjo ardyti Lenkijos - Lietuvos sąjungą iš vidaus. Jonušas Radvilas 1655 m. Kėdainiuose tik labai nedrąsiai pabandė ją keisti, ir užtat ne tik „tuojau pat pastipo, bet ir jo kūnas tuojau pat į anglį pavirto. Taip baisiai jau jis buvo velnio apsėstas."

Žinoma, mes šiandien galėtume pasakyti, kad toji unija lietuvių tautai išėjo į nenaudą. Bet dėlto ne unija kalta. Unija lietuviams atvėrė tas pačias galimybes Lenkijoje, kaip lenkams — Lietuvoje. Jeigu lenkų kultūrinė ir kalbinė įtaka nuėjo net ligi Palangos, dėl to visiškai nebuvo kalta unija. Dar prieš uniją Vilniaus vyskupijoje buvo draudžiama vaikus krikštyti lietuviškai, dar prieš uniją išpažintys, net tolimiausiuose Žemaitijos užkampiuose, buvo klausomos in lingua ruthenica (ž. įdomią Z. Ivinskio studiją — Die Entwicklung der Reformation in Litauen bis zum Erscheinen der Jesuiten, **Forschungen zur osteuropaeischen Geschichte**, 12 t. 1967).

Užtat, manau, mes visiškai nesigėdindami galime minėti Liublino uniją. Ji buvo, ji patvėrė, ji yra baisiai įdomus tarptautinės teisės dokumentas. Jis tebėra gyvas, ypač iš jo natūraliai išaugusi veto teisė, kuria dar ir šiandien naudojasi Jungtinių Tautų Saugumo taryba. Tikėkimės, kad ir ji patvers bent 200 metų ir apsaugos pasaulį nuo naujo karo.

Vincas Trumpa

akiračiai

ATVIRO ŽODŽIO MĖNRAŠTIS

The Lithuanian Monthly — Published ten times a year by Kryptis - Viewpoint Press, Inc., 6821 S. Maplewood Ave., Chicago, Ill. 60629 — Subscription rates: $5.00 per. yr.; $0.50 per copy; rates beyond the US according to official exchange — Second class mailing privileges pending at Chicago P.O. — Šio numerio redakcija: D. Bielskus, K. Drunga, R. Mieželis, dr. T. Remeikis, dr. Z. Rekašius, dr. R. Šliažas; spaudos grafika — A. Kurausko; admin. K. Avižienis — Redakcija atsako už nepasirašytus straipsnius. Straipsniai, su kurių turiniu redakcija nesutinka, spausdinami tik pasirašyti. Slapyvardžiais pasirašyti straipsniai nepageidaujami — Skaitytojų laiškai turi būti pasirašyti ir laiškų skyriuje jie spausdinami, jei jų turinys liečia AKIRAČIUOSE svarstytus dalykus. Laiškai kitomis temomis gali būti spausdinami kaip straipsniai.

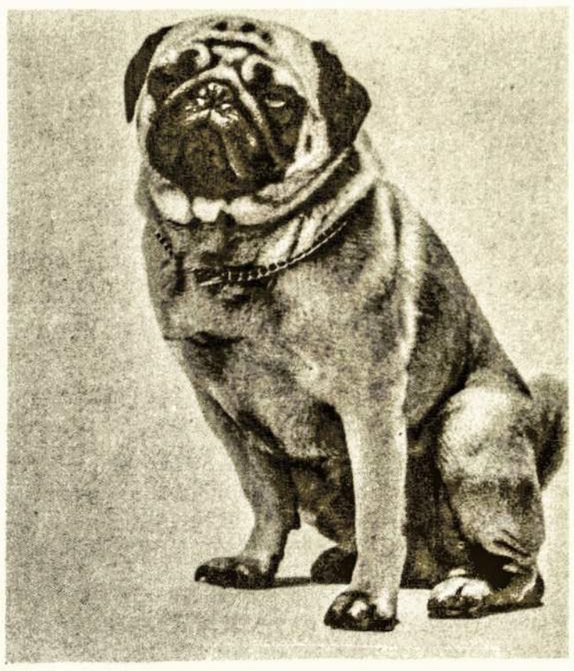

Drausmės sargyboje

RUDIS

AR NEGALĖTŲ KAS PAAIŠKINTI

Amerikos Lietuvių Septintasis Kongresas Detroite 1969 m. rugpiūčio 30 ir 31 d. priėmė tuo reikalu tokius nutarimus:

...3. Įpareigoja Amerikos lietuvius atsiriboti nuo bet kurio bendradarbiavimo su Lietuvos okupantu ir jo patikėtiniais...

...Kai kurie viešai bendradarbiauja su Maskvos prisiųstais pareigūnais...

...Amerikos Lietuvių Taryba primena ir įspėja ...kad panašūs veiksmai nesiderina su organizuotos patriotinės lietuvių visuomenės nusistatymu...

(Iš ALTos pranešimo, *Draugas*, 1969.XI.3)

*

...Šia proga kviečiame laisvojo pasaulio lietuvius ieškoti asmeninių ryšių ir juos stiprinti su pavergtais lietuviais.

(Iš VLIKo pareiškimo, *Dirva*, 1969.XI.5)

*

Dešinėje talpinamoje nuotraukoje neseniai ALTos pirmininku buvęs A. Rudis aiškiai santykiauja (o gal bendradarbiauja?) su pavergtuoju lietuviu, draugu Justinu Paleckiu, buvusiu Lietuvos TSR Aukščiausios Tarybos prezidiumo pirmininku ir dabartiniu Sov. Sąjungos Aukščiausiojo Sovieto Prezidiumo vicepirmininku. Kas čia vyksta? Pagal kurią rezoliuciją? ALTos ar VLIKo?

LIETUVOS SPAUDOS APŽVALGA

AUTOSTRADOS IR NEŠVARŪS KĖSLAI

Spalio mėnuo — spaudos platinimo mėnuo Lietuvoje. „Komsenimo“ ir *Komjaunimo Tiesos* pilnos pranešimų apie spaudos platintojų darbą ir jo rezultatus. O rezultatai įspūdingi: „komsenimo“ *Tiesos* tiražas — beveik ketvirtadalis milijono. Jei tikėti Mažąja Lietuviškąja Tarybine Enciklopedija, tai komunistų partijos organas — didžiausias šiuo metu laikraštis Lietuvoje. Tačiau, pasirodo, tarybinėmis enciklopedijomis nevisada galima tikėti. Plačiausiai Lietuvoje skaitomas laikraštis — *Liaudies Sargyboje* .— 280,000 egz.. Leidžia šitą laikraštį milicija, keturis puslapius, kartą per savaitę. Sunku patikėti, kad milicininkai sugebėtų išleisti įdomiausią laikraštį. Taip pat neįtikėtina, kad šiandien Lietuvos gyventojus daugiausia domintų kriminalistika ir „liaudies gynyba“. Ne, šitaip masiškai tautos nesukvailioja. Ir todėl nejučiomis peršasi klausimas, kodėl milicininkams taip gerai sekasi su sava „gazieta“? Ir kodėl enciklopedija nutyli populiariausią laikraštį? Atsakymo į šiuos klausimus sovietinės Lietuvos spaudoje kolkas, deja, nepavyko surasti...

Spalio 3-čią *Tiesa* pranešė, kad jau beveik baigta Kauno-Vilniaus autostrada. Nebaigti tik kai kurie kryžkelių tiltai. Autostrada 100 kilometrų ilgio. Pasirodo, kad tai vienintėlė moderni autostrada ne tik Lietuvoje, bet ir visoje Sovietų Sąjungoje. Autostrados statyba (žemės darbai) pradėti dar 1939 metais. Vėliau karas darbus nutraukė. Tačiau šiandien jau beveik ketvirtis šimtmečio, kai karas pasibaigė. Taigi, maždaug 4 kilometrai per metus. Sunku, pasirodo statyti autostradas Lietuvoje, ypač kai jos modernesnės už Rusijos autostradas. Autostrados statybininkai pradeda keltis naujon darbo vieton, Vilniaus — Ukmergės magistralės statybon.

Žymiai greičiau statosi Vilniuje tiltai. Spalio pabaigoje buvo atidarytas ketvirtas miesto tiltas per Nerį, į naują Lazdynų rajoną. Jo statyba truko 3 metus. Tiltas didžiausias (tiksliau sakant — plačiausias) Lietuvoje. Juo vienu metu gali važiuoti šešios automobilių eilės. Tilto ilgis — 250 metrų.

Įdomu, kad šį kartą nusipelniusių tilto statytojų pavardės beveik visos lietuviškos. Tilto projektas tačiau paruoštas ne lietuvių, Leningrade.

Kitoje miesto pusėje, Valakumpiuose, pradedami penkto tilto per Nerį paruošiamieji darbai. Viso Vilniuje numatyta pastatyti septyni tiltai per Nerį, devyni per Vilnelę ir 38 viaduktai didžiųjų gatvių sankryžose. Tai, žinoma, ateities planai.

Garsus mūsų senasis Vilnius savo gražiomis bažnyčiomis. Tikimės, kad gražūs bus ir jo nauji tiltai.

Spalio 28-30 dienomis Vilniuje įvyko Lietuvos „kolūkiečių atstovų“ suvažiavimas, kuris vieningai pritarė partijos paruoštiems naujiems kolchozų įstatams ir „išrinko“ 687 atstovus į visos SSSR kolūkiečių suvažiavimą, kuriame šie įstatai bus galutinai priimti. Ką naujo į valstiečių gyvenimą įneš šis įstatų pakeitimas, iš bendrų propagandinių frazių sunku spręsti. Įdomu tik tiek, kad mandatų komisija paskelbė atstovų pasiskirstymą tautybėmis: 628 lietuviai, 26 lenkai, 23 rusai ir 10 kitų tautybių.

Anot *Tiesos* (1969. 10. 25), iš 1400 apklaustų trijų Utenos ūkių gyventojų 28.6% religiją laiko naudinga; pastoviai (t. y. bent kartą per mėnesį) sekmadieniais apsilanko bažnyčioje 17%, o 80% teigiamai vertina civilines santuokas ir mano, kad ir netikintis gali būti doras žmogus.

Šitie atsakymai, žinoma, neparodo tikro Lietuvos kaimo religingumo. Kad net 28.6% gyventoj drįsta viešai prisipažinti esą religingais, yra tačiau gana reikšminga.

Lietuvoje šiuo metu yra 114 miestų ar miesto tipo gyvenviečių. Iš jų 55 miestai turi vandentiekį. 1955 metais vandentiekį turėjo tik 9 miestai.

„Senieji VLIK-o veiksniai, kurie sudaro mažumą, su kraštu nenori turėti jokių reikalų, išskyrus ideologines diversijas. Kita užjūrio veiksnių grupė ragina neužmegsti kontaktų su oficialiais Tarybų Lietuvos asmenimis ir politinėmis bei valstybinėmis organizacijomis, ignoruoti juos, bet ieškoti visų galimų ryšių, bendravimo priemonių su atskirais gyventojais, sportinėmis organizacijomis ir t. t., panaudojant šiuos ryšius ideologinės kovos priemonėms plėsti. Tretieji norėtų užmegsti ryšius ir su oficialiais Tarybų Lietuvos sluogsniais, ir su gyventojais, žodžiu plėsti visapusišką bendradarbiavimą ir tuo būdu ieškoti kelių savo įtakai Tarybų Lietuvoje. Visi šie kėslai nešvarūs, įkvėpti klasinių egoistinių tikslų ir nukreipti prieš Lietuvos darbo žmones...“. Taip 1969. 10. 22 *Tiesoje* rašo Menašas Chienas, K. Šmigelskis ir E. Uldukis.

Spalio 10 d. *Tiesa* rašė: „Juk per visus tuos metus, kai Vilniaus kraštas buvo atplėštas nuo Lietuvos, jis buvo kraujuojanti žaizda liaudies širdyje. Bėgo metai, bet jie negydė teisėto tautos noro gražinti savo sostinę, savo valstybingumo ir kultūros lopšį...“ Įdėta ir nuotrauka, kurioje Lietuvos kariuomenės Širvintų voros vadas pulkininkas Sprangauskas sveikinasi su SSSR kariuomenės atstovais, grąžinus Vilnių ir Vilniaus kraštą. Kalbėti apie Lietuvos valstybingumą, ir dar be keiksmažodžių ir paniekos Nepriklausomai Lietuvai, *Tiesoje* būtų perdaug rizikinga. Užtai nepamiršta atskaityti pamokslo Lietuvos buržuazijai. „Lietuvos buržuazija kiršino lietuvį prieš lenką, bet patyliukais vedė derybas su dvarininkinės Lenkijos vadovais, iš esmės išsižadėdama Vilniaus“.

Kompozitoriaus M. Petrausko, mirusio prieš 32 metus, palaikai spalio 3 dieną iš Dusmenų kaimo kapinių perkelti į Vilniaus Rasų kapines, šalia operos solisto Kipro Petrausko kapo. Mikui ir Kiprui Petrauskams bus pastatytas paminklas.

Literatūros ir meno veikėjai, kultūrcs darbuotojai! Neškite aukštai iškėlę tarybinio meno partiškumo vėliavą, skirkite visas jėgas ir sugebėjimus komunizmo statytojų auklėjimui!

Šitokia išmintis apie meno partiškumo vėliavas išspausdinta spalio 19-tą *Tiesoje*, kartu su kitais 56 šūkiais Spalio revoliucijos metinėms.

Šitaip kalbėti apie meną ir kultūrą gal ir buvo galima tais laikais, kai mes čia, Amerikoje, leidome „Bobų polkų“ plokšteles, įgrotas „Mahanojaus mainierių trijų pysių orkestros“... Bet ir tada apie kultūrą žmonės, turbūt, taip nešnekėjo. Užtai tegul atleidžia mums skaitytojai, kad likusių 56 *Tiesos* šūkių nebecituosime.

Z. V. Rekašius

ITALO ĮSPŪDŽIAI IŠ VILNIAUS

LIETUVIAI SAVARANKIŠKI, BET BUDRŪS

Katalikų religija — vienas iš labiausiai regimų požymių, skiriančių Lietuvą nuo kitų Sov. Sąjungos dalių: bet tai ne vienintelis požymis. Jos reliatyviai dar nesenas įjungimas į milžinišką Kremliaus dominuojamą imperiją, jos nepriklausomybės tradicija, jos artimumas Lenkijai, kuriai Vilniaus sritis priklausė prieš karą, — visa tai daro, kad šis kraštas turi savitus charakteringus bruožus, absoliučiai skirtungus nuo visos Sov. Sąjungos. Kartu su dviem kitom baltų respublikomis, Lietuva sudaro savotiškus Kompensacijos Rūmus, kuriuose Rusija ir Vakarai susitinka, bet nesusilieja.

Sovietams važiuoti į Lietuvą — tai lyg ir išvykti į užsienį. Vilniuje, kaip Taline ir, bet jau žymiai mažiau, Rygoje. galima kvėpuoti lengvesniu, mažiau įtemptu oru negu Maskvoje, žmonės čia linksmesni ir mandagesni, patarnavimas restoranuose — greitesnis ir efektyvesnis.

Šį kontrastą su Maskva dar labiau pabrėžia „night-club'o“ buvimas. Supraskite mane gerai: nekalbu apie kažkokią nuodėmių ar padugnių landynę. Tai erdvus lokalas, vakarietiškai įrengtas, išimtinai vien jaunimo lankomas. Spektaklis sudarytas beveik ištisai iš dainų ir paįvairinimui įterptų baletų, o jų tarpe — ir pilvo šokis. Atmosfera jame studentiška: galimas daiktas, kad tam, kad jau peraugo avantiūrų amžių, po kurio laiko užeina nuobodulys. O vis dėlto, bandykite surasti tokį lokalą Maskvoje!

NĖ VIENO KAREIVIO

O svarbiausia, Vilniuje mažiau jaučiamas ideologinis spaudimas. Nematyti gatvėse vėliavų, Leniną liaupsinančių plakatų arba kvietimo darbininkams pralenkti penkmetinį planą. Maža patruliuojančių policininkų ir nei vieno kareivio. Žmonės kalba atviriau, be įtarinėjimo, kurį visados jauti Maskvoje užsieniečių atžvilgiu. Net ir pasikalbėjimuose su partijos ir vyriausybės pareigūnais galima pastebėti didesnį sprendimų savarankiškumą.

Teko turėti, pavyzdžiui, įdomų pasikalbėjimą, anglų kalba, su komunistų laikraščio *Tiesa* redaktoriumi, kurio metu jis man nušvietė su dideliu atvirumu santykius tarp valstybės ir Katalikų Bažnyčios. Atsisveikindamas aš jam pastebėjau, kad knygyne, šalia Lenino veikalų, mačiau išstatytus ir Stalino raštus. „O kodėl ne?“ — atšovė man ponas Zimanas, „ — net ir juos reikia skaityti“ — „O Chruščiovą?“ — „Žinoma, ir jį taip pat. Buvo protingas žmogus.“ Kas šiandien išdrįstų daryti šios rūšies pareiškimus apie buvusį partijos vadą?

O vis dėlto, nežiūrint visų šių skirtumų, negalima suabejoti Lietuvos priklausomybe Sovietų Sąjungai. Aero-stotis, kaip ir visi kiti vieši pastatai, turi neabejotiną stalinišką antspaudą. Uodegos prie maisto krautuvių tokios pat, kaip ir betkuriame Rusijos mieste. Rusiškas ir viešbutis, su savo tipingu niūrumu, kurio nei jo apibūdinimas kaip „liuksusinės kategorijos“ nepajėgia panaikinti. Vonios kambaryje, norint šilto vandens, reikia atidaryti šalto vandens kranelį, ir atvirkščiai.

Rusifikacija Lietuvoje buvo intensyvi. Nuo tada, kai 1940 m. birželyje šis kraštas buvo Sov. Sąjungos aneksuotas (po to, kai prieš metus Hitlerio-Stalino pakto pasėkoje jis buvo priskirtas į Sovietų įtakos sferą), centralinė valdžia viską padarė jam absorbuoti, sunaikindama visus nepriklausomybės troškimus. Karas ir vokiečių okupacija vos nesugriovė jos planų. Gyventojai bendradarbiavo su okupantu ir jeigu ne kvaila nacių politika, kuri, vietoj kad favorizavus lietuvių tautines aspiracijas, jas vedė į nevilti plėšimais, alinimais ir žudynėmis (žydų tautinė mažuma tapo visai išnaikinta), — šios srities istorija būtų galėjusi ir kitaip išsivystyti. 1945 m. sugrįžo sovietai: jų represijos buvo žiaurios ir truko visą eilę metų. Nemaža žmonių emigravo, daugiausia į Ameriką ir į Kanadą, o kiti dėjosi prie rezistencijos, pradėdami „banditizmo“ veiklą, kuri sudarė nemaža rūpesčių valdžios autoritetams. Kaimo kolektyvizacija susilaukė valstiečių pasipriešinimo ir tebuvo užbaigta tik penktojo dešimtmečio viduryje.

BENDRO SUGYVENIMO SANTYKIAI

Šiuo metu situacija yra rami, ir tarp dviejų tautinių bendruomenių stabilizavosi pakenčiami bendro sugyvenimo santykiai. Sovietai buvo išvystę rusų gyventojų imigraciją, pateisindami ją specializuotos darbo jėgos stoka gimstančiai pramonei. Vis dėlto, dar ir šiandien rusai tesudaro tik dvidešimts procentų visų gyventojų ir yra beveik ekskliuzyviai susikoncentravę Vilniuje ir kituose pagrindiniuose miestuose.

Rusai ir lietuviai gyvena bendrai ir pakenčia vieni kitų kaimynystę, bet nesimaišo tarpusavy. „Kaimuose, — pasakoja man vienas jaunas studentas, — mišrios vedybos neegzistuoja, į jas žiūrima, kaip ir į išdavystę“. Net ir miestuose abi etninės grupės veda atskirą gyvenimą. Šis faktas man buvo pailiustruotas Vilniuje, kur teko nueiti du vakarus iš eilės į lietuvišką ir į rusišką teatrus: beveik visi žiūrovai buvo pirmą vakarą lietuviai, o antrą — rusai.

Priešiškumas rusams, į kuriuos žiūrima kaip į žemesnės kultūros tautą, yra latentiškas pas beveik visus lietuvius, bet jis galima dar daug sutikti tokių, kurie apnebeigauna konkrečių opozicijos ar maišto formų. Tarp vyresnio amžiaus žmonių gailestauja „buržuazijos diktatūros“ laikus (taip sovietai apibūdina krašto nepriklausomybės periodą tarp abiejų karų), bet didžioji jaunimo dalis nebeaimanuoja. „Mano motina buvo kaimietė, tik du metus telankiusi mokyklą, — sako man mano studentas, — o aš tuo tarpu užbaigiau vidurinius mokslus ir lankau dabar Pedagogikos Institutą. Prieš karą, socialiniai skirtumai buvo ryškūs: inteligentai, pramonininkai ir laisvų profesijų žmonės gyveno geriau, o tautos dauguma — blogiau“. O kaip su laisve? Jaunikaitis žiūri į mane sumišęs, nieko neatsako. Jis gimęs jau komunistiniame režime, buvo išauklėtas pas „komsomol'us“, niekad nebuvęs už Lietuvos ribų, nebuvęs net Maskvoje nei Leningrade: jam trūksta palyginimo terminų. Jo troškimai: gerai uždirbti, nusipirkti namus ir automobilį.

Nepaisant tautinių jausmų, nepriklausomybės pasiilgimo, politinių ir religinių simpatijų, visi, jauni ir seni, yra priėję Lietuvoje prie vienodos išvados: jų kraštas yra Sov. Sąjungos dalis ir, neįskaičiuojant nenumatomų situacijos pasikeitimų, pasiliks sovietų dalimi ir ateityje. Vienintelis dalykas, kurio galima tikėtis — išgauti didesnį autonomijos nuo Maskvos laipsnį. Lietuva, nors ir viena iš mažiausių sovietų respublikų, užima ketvirtą vietą mašinas gaminančių mašinų ir batų produkcijoje; ji tiekia kitiems Sąjungos kraštams žemės ūkio produktus, baldus, statybos medžiagą; jos paskutiniųjų metų pramonės vystymosi ritmas buvo vienas iš aukščiausių Sov. Sąjungoje. Lietuva skaito, kad ji jau su kaupu atpirko savo karo ir pokario metų „jaunystės nuodėmes“ ir sumokėjo savo duoklę komunistiniam režimui: dabar ji nori būti palikta ramybėje ir galėti gyventi pagal savo skonį ir savo galimybes, be centralinių valdžios organų prispaudžiančios globos.

Pietro Sormani

Iš Milano laikraščio *Corriere della Sera*, 1969 m. lapkričio 13 d.

LIETUVOS GYVENTOJŲ PRIEAUGIS

SUSIRŪPINIMAS LIETUVIŲ GIMINĖS IŠLIKIMU

Čia perspausdinamas Lietuvos demografo straipsnis (iš 1969 m. spalio mėn. „Švyturio“) kelia lietuvių giminės mažėjimo galimybę artimoje ateityje.

Kiekvienos visuomenės ateitis priklauso nuo jos pačios narių. Iš kartos į kartą mes perduodame savo patirtį, kultūrą, iš kartos į kartą pratęsiame savo giminę. Naujo žmogaus gimimas ir seno mirtis — ne vien biologinis, bet ir visuomeninis reiškinys. Todėl jau nuo seno demografai tyrinėja atskirų tautų didėjimą ar mažėjimą.

Senų žinių apie Lietuvos gyventojų gimimus bei mirimus, deja, neturime. Patikimesnė informacija teišliko nuo XIX amžiaus vidurio, ir tai ne visoje dabartinėje Lietuvos teritorijoje. Praėjusio šimtmečio antroje pusėje lietuviškose gubernijose moterys gimdydavo palyginti labai daug vaikų. Dažnai gimimų lygis siekdavo vadinamąjį fiziologinį maksimumą — 12 vaikų vienoje šeimoje. Gimimų apribojimo priemonių tada niekas nenaudodavo. Taigi, jeigu moteris ištekėdavo, sulaukusi 16 metų, ir santuokoje gyvendavo iki savo amžiaus pabaigos, ji paprastai pagimdydavo 12 vaikų. 1861 - 1865 metais Vilniaus gubernijoje vienam tūkstančiui gyventojų kasmet gimdavo 50 vaikų. Atskirais atvejais fiziologinis maksimumas būdavo netgi viršijamas. Kai kuriose tautose jis pralenkiamas ir dabar. Pavyzdžiui, Afrikoje — Mali, Dramblio Kaulo Krante, Ganoje — ir dabar tūkstančiui gyventojų gimsta 62 - 56 vaikai.

Gimimų gausybė dar nereiškia, kad sparčiai auga gyventojų skaičius, tai yra, kalbant demografų terminais, kad didėja natūralus gyventojų prieaugis. XIX amžiaus antroje pusėje mūsų krašte labai daug žmonių mirdavo. Minėtu laikotarpiu kasmet iš vieno tūkstančio gyventojų giltinė pasigrobdavo 26 žmones Kauno gubernijoje, 28 — Vilniaus gubernijoje. Nežiūrint didelio mirtingumo, natūralus gyventojų prieaugis tūkstančiui gyventojų kasmet siekė 20 - 24 žmones. Tai labai daug!

Ilgainiui mažėjo ir gimimų ir mirimų lygis. Prieš Pirmąjį pasaulinį karą lietuviškose gubernijose kasmet tūkstančiui gyventojų teko tik 27 - 33 gimusieji ir 17 - 19 mirusiųjų. Natūralus gyventojų prieaugis žymiai sumažėjo. Analogiškas procesas tęsėsi ir buržuazijai valdant Lietuvą. Pagaliau 1939 metais natūralus gyventojų prieaugis tūkstančiui gyventojų tesiekė 8,8. Ano meto vyriausybės nuomone, netgi toks gyventojų prieaugis buvo per didelis. Atsirado šio požiūrio apologetų mokslo žmonių tarpe; pavyzdžiui, K. Pakštas, T. Daukantas propagavo emigraciją. Nemaža mūsų krašto žmonių, negaudami darbo, išvyko į svečias šalis.

Pokario metais situacija iš esmės pakito. Tiesa, gimimų nedidėjo, jų mažėjo toliau, bet smarkiai sumažėjo mirtingumas. Dėl to gyventojų prieaugis ėmė sparčiai augti; demografų kalba šnekant, Lietuvos gyventojų reprodukcijos procesas tapo ekonomiškesnis.

Analizuodami paskutiniųjų dviejų dešimtmečių gyventojų prieaugį, pastebime dvi tendencijas. Pirmuoju laikotarpiu (1950-1960 metais) prieaugis didėjo, o antruoju laikotarpiu (1961 metų iki šiandien) — pasireiškia aiški tendencija mažėti. Didžiausias prieaugis tūkstančiui gyventojų buvo 1960 metais (14,7), o mažiausias — 1968 metais (9,3). Taigi, dabar kiekvienas tūkstantis Lietuvos gyventojų nepadidėja netgi dešimčia žmonių.

Kodėl įvyko toks lūžis? Kodėl mūsų augimo dinamikos tempai pastaruoju laiku vėl sulėtėjo? Kas pasikeitė?

Visų pirma sumažėjo mirtingumas. Jei 1939 metais iš kiekvieno tūkstančio gyventojų mirė vidutiniškai 13,6, tai 1960 metais — jau tik 7,8, o pernai — 8,3. Vaikų mirtingumas palyginti su prieškariniu laikotarpiu sumažėjo šešeriopai. Pastaraisiais metais iš 1000 gyventojų kasmet miršta vidutiniškai 8 žmonės. Žinoma, norėtume, kad mirtų dar mažiau, bet gyventojų mirtingumui mažinti realių galimybių šiuo metu lyg ir nematyti. Gal šiek tiek dar galima sumažinti vaikų mirtingumą. Tačiau jau ir dabar kūdikiai iki vienerių metų tesudaro 4 procentus bendro mirštančiųjų skaičiaus (iš 1000 gimusių per metus miršta 20 vaikų). Taigi, jeigu net vaikų mirtingumas dar labiau sumažės, — vis tiek negalima laukti didelio efekto, mažinant bendrą gyventojų mirtingumą, nes efektingiausi šios srities rezervai jau išsemti. Likviduotos svarbiausios infekcinės ligos, išrasti antibiotikai jau atliko savo vaidmenį, o širdies ir kraujagyslių ligos, vėžys — tebėra didžiausi žmogaus priešai, prieš kuriuos dar niekas neišrado „garantuotų ginklų“ ir nežinoma, kada tokie „ginklai“ bus išrasti. Kol kas tenka susitaikyti su šia nemalonia situacija. Dar blogiau. Ateityje galima tikėtis, jog mirtingumas nežymiai padidės. Mat, gerinant gyvenimo sąlygas ir tobulinant medicininį aptarnavimą, pailgėjo vidutinė mūsų amžiaus trukmė ir mūsų visuomenė pasidarė senesnė. Pavyzdžiui, šešiasdešimties metų ir vyresni žmonės prieš dešimtmetį sudarė 12 procentų, o dabar — 15 procentų visų gyventojų. Savaime suprantama, senesniųjų miršta daugiau, negu jaunesniųjų. Peršasi išvada: po laikotarpio, kuris išsėmė ilgaamžiškumo rezervus, turės ateiti laikotarpis, kuomet mirtingumas padidės. Tai patvirtino ir paskutiųjų dvejų metų statistika. Žinoma, šis laikotarpis neturėtų būti ilgesnis už tą, kuriuo žmonių ilgaamžiškumas didėjo.

Nors gyventojų mirtingumas iš esmės yra nusistovėjęs ir ateityje, matyti, ilgą laiką bus dar pastovesnis, natūralus gyventojų prieaugis tūkstančiui žmonių vis mažėja. Kodėl? Mūsų moterys gimdo vis mažiau vaikų. Pavyzdžiui, 1950 metais kiekvienas tūkstantis Lietuvos gyventojų pasipildė 23,6, o 1968 metais — tik 17,6 gimusiais piliečiais (suprantama, žmonių negalima skaičiuoti dešimtosiomis dalimis, bet čia nurodomi statistiniai vidurkiai). Toks mūsų moterų nenoras gimdyti dar nebuvo pastebėtas per visą istoriją, išskyrus karo metus, apie kuriuos neturime tikslių žinių. Beje, gimimai mažėja ir kitur. Latvijoje, tūkstančiui gyventojų tenka 14, Estijoje — 14,4, Baltarusijoje — 16,8 gimusiųjų. Taigi, ten moterys šia prasme dar pasyvesnės.

Kyla klausimas: „Daug ar mažai gimsta žmonių Lietuvoje. Pakanka mums tokio gimstamumo, ar nepakanka?“ Pavyzdžiui, pernai tūkstančiui gyventojų Lietuvoje gimė 17,6, o mirė — 8,3. Taigi natūralus prieaugis teigiamas: kiekvienas tūkstantis gyventojų pasipildė 9,3. Vadinasi, gyventojų skaičius turi užtikrinti augti. Tačiau atskirais atvejais, netgi esant teigiamam prieaugiui, gyventojų ateityje gali mažėti. Norint, kad nemažėtų, turi būti uužtikrinta pilna kiekvienos kartos pamaina. Ką tai reiškia? Mes, demografai, atskira karta vadiname visus tais pačiais metais gimusius žmones. Tačiau, kalbant apie kartos pakeitimą, visų pirma reikia turėti galvoje tais pačiais metais gimusias moteris. Jeigu, pavyzdžiui, 1919 metais gimęs kiekvienas tūkstantis moterų po savęs paliko tūkstantį mergaičių, sulaukusių santuokinio amžiaus ar jau ištekėjusių, tai šios dabar jau penkiasdešimtmetės moterys visiškai užtikrino savo kartos pakaitą.

Kodėl nekalbame apie vyrus? Mat. berniukų ir mergaičių gimsta beveik vienodai. Berniukų, tiesa, dabar gimsta šiek tiek daugiau, bet jų daugiau ir miršta, ir vyrai trumpiau gyvena. Tačiau bendras santuokinio amžiaus vyrų ir moterų skaičius būna apylygis. Be to, vyras dažniausiai būna ne tų pačių gimimo metų, kaip jo žmona (šiuo atveju nesvarbu — vyresnis ar jaunesnis), o mes kalbame apie kartą, gimusią tais pačiais metais. Pagaliau svarbiausias argumentas: tęsti žmonijos giminę — moters misija.

Santykį tarp tūkstančio tų pačių gimimo metų moterų ir jų paliktų gimdyvės amžiaus sulaukusių merginų bei moterų demografai vadina gyventojų reprodukcijos koeficientu. Jeigu toks koeficientas didesnis už vienetą (kiekvienas tūkstantis vienos kartos moterų paliko po savęs daugiau kaip tūkstantį gimdyvės amžiaus sulaukusių merginų bei moterų), tai išplėstinė gyventojų reprodukcija yra užtikrinta; priešingu atveju — toji visuomenė turės tendenciją mažėti. Jeigu tas koeficientas, sakysim, visą laiką būtų lygus vienetui (tūkstantis motinų palieka tūkstantį suaugusių dukrų), tai visuomenė ar tauta nei didėtų, nei mažėtų. Latvijoje ir Estijoje minėtas koeficientas jau yra mažesnis už vienetą, o Lietuvoje kol kas dar didesnis, bet vis labiau artėja prie vieneto. Tai rimtas signalas! Tiesa, tam tikrą laikotarpį (net jeigu koeficientas pasidarytų mažesnis už vienetą) faktiškas natūralus gyventojų prieaugis dar galėtų augti dėl ankstesnėse kartose buvusio palankaus gimstamumo. Tačiau, kai žemas reprodukcijos koeficientas išlieka ilgesnį laiką ir pasibaigia ankščiau gimdžiusių kartų sukurtas palankus gyventojų struktūros poveikis, tada jau faktiškai prasideda mažėjimas.

Ar grynasis mūsų gyventojų reprodukcijos koeficientas bus mažesnis už vienetą? Jeigu taip, tai kada? Į šiuos klausimus tuo tarpu sunku atsakyti. Reikėtų išanalizuoti situaciją, remiantis būsimo gyventojų surašymo duomenimis.

Jau dabar kyla problemos. Visos mūsų šalies mastu vyksta išplėstinė gyventojų reprodukcija, o gyventojų skaičiaus keitimasis atskirose respublikose nėra tolygus. Visiškai tolygus jis ir negali būti. Be to, Lietuvoje gyventojų skaičių nulemia ne jų migracija, bet natūralūs procesai — gimimai bei mirimai. Tačiau mes turime galvoti apie ateitį. Šis klausimas mums aktualus tiek politiniu-visuomeniniu, tiek ekonominiu požiūriu. Pabaltijyje jau dabar jaučiamas darbo jėgos trūkumas. Taigi, pats gyvenimas reikalauja iš mūsų moterų gimdyti daugiau vaikų. Nemanau, kad jos pačios iš principo būtų nusistačiusios prieš du ar tris vaikus šeimoje. Nenorėčiau sutikti ir su pažiūra, esą, atbunka motinystės jausmas.

Mano nuomone, šeimai mažėti pasitarnavo objektyvios ir subjektyvios priežastys. Sumažėjo gyventojų kaime ir padidėjo mieste (miestietės, žinia, gimdo mažiau), dar neišspręsta butų problema, trūksta vaikų lopšelių ir darželių, beveik visos moterys dirba įmonėse, įstaigose. Senučių, norinčių auginti anūkus, irgi mažiau, ir tos pačios daugiausia gyvena kaime. Tačiau mūsų senelių karta neturėjo tokių sąlygų, kaip jų dukros, dabartinės mamos, bet vaikų gimdė daugiau. Matyt, pasikeitė vaikų ir tėvų santykiai. Anksčiau daugiavaikių šeimų tėvai buvo ramūs dėl savo senatvės: žinojo, kad sūnūs ir dukros jų nepaliks vienišų. O dabar? Daugumai pagyvenusių žmonių pragyvenimo šaltinis telieka pensija, bet ne vaikų teikiama materialinė parama. Senatvėje tėvai ne visada susilaukia iš savo vaikų net moralinės pagalbos. Be to, padidėjo vaikų auginimo išlaidos, nors nemažą jų dalį padengia valstybė. Prieš keliasdešimt metų, kai trys ketvirtadaliai Lietuvos žmonių gyveno kaime, dešimties-penkiolikos metų paauglys jau buvo pagalbininkas ūkio darbuose. Dabar beveik pusė respublikos žmonių gyvena miestuose. Padėtis iš esmės pasikeitė. Kiekvienas vaikas iki 18 metų, kartais net iki 23 metų amžiaus, yra ne pagalbininkas, bet išlaikytinis. Taigi, vartojant ekonominius terminus „investacijos“ arba „dotacijos“ didelės, o „fondo grąža“ — menka arba jos ir visiškai nebūna.

Negalima pamiršti ir kitų faktorių, anaiptol neskatinančių gausinti šeimas. Išaugo mūsų žmonių materialiniai bei kultūriniai poreikiai. Kiekvienas naujas vaikas ne tik ilgam laikui sumažina šeimos pajamas (motina paprastai pasinaudoja nemokamomis atostogomis), bet ir priverčia atsisakyti daugelio dvasinių poreikių patenkinimo: turistinių kelionių, teatrų bei koncertų lankymo ir t. t.

Kaip esamomis sąlygomis galima paskatinti mūsų šeimas auginti daugiau vaikų? Man regis, visų pirma reikia reformuoti pašalpų sistemą. Dabar, jeigu šeima augina du įpėdinius ir gimsta trečias, tai ji gauna vienkartinę 20 rublių pašalpą. Gimus ketvirtam vaikui vienkartinė pašalpa — 65 rubliai ir per ketverius metus kas mėnesį mokama dar po 4 rublius. Tik sulaukusi didelio vaikų skaičiaus, šeima gauna svaresnę pašalpą. Mūsų laikais daugiavaikių šeimų negali būti labai daug. Gal jų labai daug ir nereikia. Vienai šeimai sunku gerai išauklėti visą pulką vaikų. Tačiau šeimos materialiai neskatinamos auginti trečią ir ketvirtą vaiką. Kiekvienam aišku, kad, naujam vaikui gimus, šeimos biudžetas smarkiai kenčia. Visuomenė daugiau laimėtų, jeigu kiekviena šeima būtų labiau materialiai stimuliuojama auginti du ar tris vaikus. Mano supratimu, labiausiai reikia skatinti pirmojo ir antrojo vaiko gimimą. Kai kuriose natūraliu gyventojų prieaugiu suinteresuotose šalyse taip ir daroma. Kalbant apskritai ir neatsižvelgiant į atskirų šeimų sugebėjimą auklėti vaikus, geriau, kad kiekvienoje augtų du trys vaikai, negu vienos šeimos neturėtų nė vieno vaiko arba tik vieną, o kitos augintų penkis ar šešis įpėdinius.

Norėčiau iškelti dar vieną, tiesa, gal jau girdėtą pasiūlymą, kurio realizavimas, mano nuomone, paskatintų mūsų moteris gimdyti daugiau vaikų. Laikas pagaliau motinomis sudaryti sąlygas dirbti nepilną darbo dieną. Daugelis įmonių bei įstaigų tai gali padaryti ir šiandien. Tetrūksta noro ir tiesiog supratimo.

Iškeltos problemos yra diskutuotinos. Šiame straipsnyje nepretenduoju pakeisti galutines išvadas. Mūsų respublikoje reikėtų sukurti mokslinį demografinį centrą (gal būt, Mokslų akademijos sistemoje), kuris tirtų Lietuvos gyventojų natūralųjį judėjimą, ruoštų šio judėjimo reguliavimo rekomendacijas. Tačiau jau ir dabar, kiekviena mūsų šeima, kiekviena moteris turėtų pagalvoti ne tik apie savo asmeniškus poreikius, bet ir apie visos tautos, visos visuomenės ateitį.

A. MERČAITIS, ekonomikos mokslų kandidatas

LIETUVOS KULTŪRINIO LYGIO DABARTINĖS RODYKLĖS

Santrauka Valterio Banaičio paskaitos, skaitytos š. m. liepos mėn. Studijų savaitėje Vokietijoje

Šio straipsnio tikslas yra kritiškai apžvelgti kultūrinio gyvenimo raidą pokario Lietuvoje bei pasiaiškinti, ar sovietiniai teigimai apie nematytą kultūrinį progresą ir lygį atitinka istorinės ir palyginamosios perspektyvinės analizės standartus.

Lietuvos kultūrinis gyvenimas vyksta sovietinio režimo nustatytuose rėmuose. Iš vienos pusės sovietinis režimas aiškiai vykdo didrusišką imperializmą (tik tuo paaiškintina Lietuvos inkorporacija į Sovietų Sąjungą) ir, iš kitos pusės, režimo ideologinis pagrindas — marksizmas-leninizmas — savo esme yra priešiškas mažų tautų egzistencijai. Pats Leninas yra pasakęs, jog „Socializmo tikslas, tai ne tik panaikinti žmonijos susiskaldymą į mažas valstybes, ne tik tautų suartėjimas, bet jų (tautų) suliedinimas (slijanje)“ (žr. V. Lenin, *Voprosy nacionalnoj politiki i proletarskogo internacionalizma*, Maskva ,1959, pp. 120-21). Šis Lenino teiginys yra patvirtintas 1961 m. Kompartijos programoje, kuri ir dabartinių Kremliaus valdovų laikoma autoritetingu partijos dokumentu. Aišku, kad nei Leninas nei Kompartijos programa neturėjo intencijos sulieti apie 60 milijonų rusų su apie 700 milijonų kiniečių. Čia konkrečiai kalbama apie mažų tautų Sovietų Sąjungoje kaip lietuvių *rusifikaciją*, ne apie ką kitą. Pagarsėjęs šūkis, kad kultūra privalo būti „nacionalinė pagal formą ir socialistinė pagal turinį“, iškeliamas pirmoje eilėje ne rusų tautoje.

Tad lygiai aktualus šio straipsnio uždavinys pasižiūrėti, ką lietuviai, nežiūrint tokios generalinės linijos, pajėgė sukurti, kuo ir kaip pajėgė atsispirti, išlaikyti savos kultūros bruožus.

Kultūros materialiniai pradai, palyginus, yra lengvai matuojami, kai tuo tarpu jos turinys, kokybiniai aspektai sunkiai empiriniai apčiuopiami. Todėl čia remsimės, kiek įmanoma, objektyviais statistiniais rodikliais, nusakančiais įvairių kultūros apraiškų stovį. Kultūra, tačiau, nėra statiška ir todėl svarbu nusakyti jos vystymosi raidą. Pažanga ne visuomet reiškia žengimą pirmyn. Reikia teirautis ir to, kas žengia — artėjant prie ko, tolstant nuo ko? Ir, galų gale, bet kokio matavimo esmė yra lyginimai.

1955/66 metų rodikliai yra lyginami su 1940 metų daviniais ir būkle 1913 m. Lietuvos rodikliai bus lyginami su analoginiais visasąjunginiais, Vidurio ir Rytų Europos ir Vakarų pasaulio kraštų daviniais. Perspektyvoje lyginama nepriklausomybės laikotarpio ir pokario metų dinamika ir spėjama ateities vystymosi raida. Nagrinėjimui parinkta paskiros kultūrinio gyvenimo sritys, ribojantis daugiau kiekybiniais negu kokybiniais rodikliais. Pagaliau, nesiribota vien tik kritikuoti ar girti dabartį ar praeitį — viena priešpastatant kitai.

ŠVIETIMAS

Švietimas ir sveikatos apsauga — tai be abejo sritys, kuriose padaryta didžiausia pažanga Sovietų Sąjungoje. Caristinė Rusija turėjo 3/4 beraščių gyventojų. Po sovietais beraštiškumas buvo, galima sakyti, likviduotas, buvo sukurta nemokamo mokslo sistema (su išimtimis), išvystytos vidurinio specialaus ir aukštojo mokslo sistemos. Žinoma, specialus vidurinis ir ypač aukštasis mokslas vis dar nėra visiems prieinamas. Vyksta stipri atranka. Lietuvoje, pvz., į aukštąsias mokyklas patenka vos pusė kvalifikuotų abiturientų. Bet bendrai paėmus, švietimo srityje visasąjunginiu mastu matosi dideli atsiekimai.

BENDROJO LAVINIMO MOKYKLOS

Bendro išsilavinimo mokyklos Lietuvoje dabar turi 11-kos metų programą. Šiuo metu yra siekiama įvesti privalomą aštuonių metų pradžios mokyklos kursą papildomai trijų metų kursą brandos atestatui.

1965/66 mokslo metais buvo 4,404 bendro lavinimosi mokyklos. Jose pastoviai mokėsi 489,000 mokinių. Nepastoviai, už akių, trumpesnį laiką ir pagal lengvesnę programą mokėsi dar 67,000 mokinių. Tad viso mokinių buvo 556,000. Stebina šis nemažas neakivaizdininkų — vadinamųjų kaimo ir darbo jaunimo mokyklų — mokinių skaičius. Vienok, Lietuvai su 3 mil. gyventojų tai reiškia, kad bendrojo lavinimosi mokyklose 1965/66 m. m. mokėsi 16.3% (su neakivaizdininkais — 18% gyventojų. Toks nuošimtis maždaug atitinka ir bendrasąjunginį lygį, nors jis vietomis yra aukštesnis.

Pažvelgus iš istorinės perspektyvos ir pasiremiant pačių sovietų daviniais, 1940 m. tokiose mokyklose buvo 380,000 mokinių, t. y. 13.5% gyventojų (2.8 mil. gyventojų) Tad išaugimas, lyginant su 1940 metais, nėra labai jau žymus, juo labiau kad į 1940 m. skaičių neįeina Klaipėdos krašto mokiniai. Mokyklų skaičius 1940 m. siekė 2,865, su Klaipėdos kraštu turbūt virš 3,000. Tad mokyklų skaičius išaugo beveik 50%. Deja, tas mokyklų skaičiaus didėjimas nesutampa su mokyklų statyba. Niekad dar nebuvo mokyklose tokios spūsties: Vilniuje, pvz., pusė mokinių lanko mokyklas popietinėje ir net vakarinėje pamainoje. Valdžios apsileidimas čia gana ryškus.

Gimnazijos kursas, palyginus su 1940 metais, atrodo yra sumenkėjęs. 1940 m. Lietuvoje jau buvo prieita prie šešių metų pradžios mokyklos privalomo kurso (šiandieną dar tik pradedamas aštuonių m. privalomas kursas), o iki brandos atestato reikėdavo mokytis viso 13 metų. Šiandiena, kaip minėta, Lietuvoje einamas 11 m. kursas. Šiandiena programose visai išbraukta Lietuvos istorija kaip atskiras kursas, reikia papildomai mokytis rusų kalbos, pernelyg daug laiko atima visokios ideologinės ruošos, užsiėmimai, politechninis mokymas (nuo kurio ir vėl dalinai atsisakyta). Nėra ko stebėtis, kad sumažinus mokslo metų skaičių ir įvedus eilę nedalykiškų pamokų, gimnazijos kursas yra siauresnis negu Vakarų Europoje dabar ir net negu Lietuvoje 1940 metais.

Pažvelkime į vystymosi dinamiką. 1913 m. Lietuvoje buvo 875 pradžios mokyklos su 51,000 mokinių. Be to veikė 30 gimnazijų. Tad, viso labo, tais metais būta gal 65,000 mokinių. Pirmasis privalomo mokslo įstatymas buvo išleistas 1920 m., antrasis 1927 m. (tais pačiais metais pas sovietus išleistas pirmasis įstatymas). Buvo įvestas privalomas keturių skyrių kursas, o 1934 m. šešių skyrių. Nors planas pilnai įgyvendinti nepavyko (patalpų stoka, vienkiemiai), tačiau 1940 m. jau bukrašto). Tad 1913-1940 metų laikotarpyje mokinių vo 380,000 mokinių ir 2,865 mokyklos (be Klaipėdos

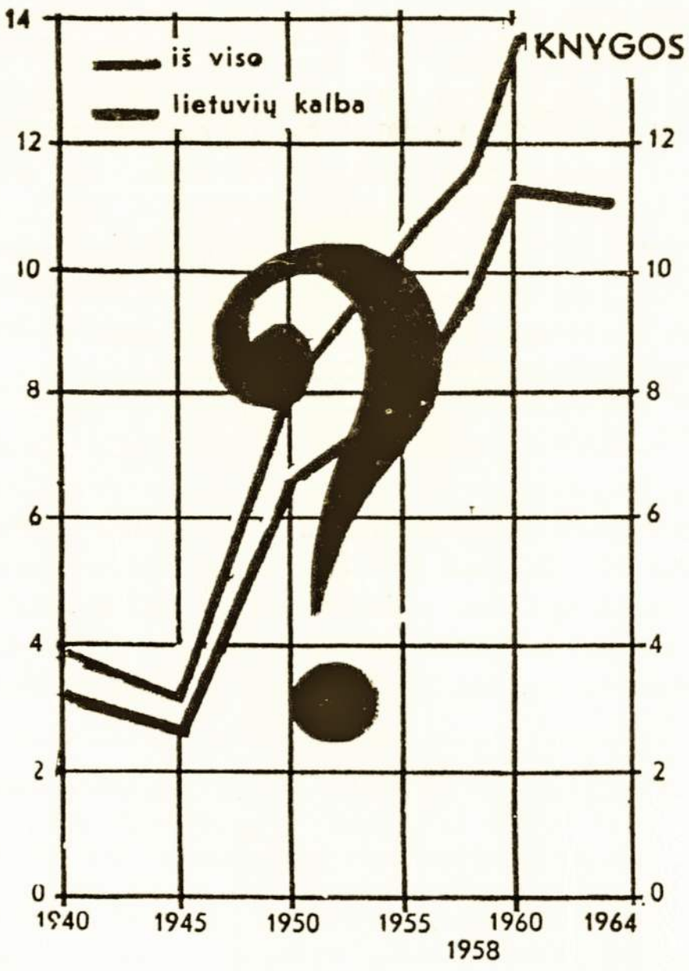

skaičius išaugo šešis kartus, mokyklų skaičius tris kartus. Tuo tarpu 1940-1966 metų laikotarpyje mokinių skaičius net nepadvigubėjo, o mokyklų skaičius išaugo vos 50%.

Šie skaičiai tad rodo, kad pokario metais toliau plėstas pradžios mokyklų tinklas, vien didėjant tik lankymo masiškumui. Stengiamasi pravesti aštuonių klasių mokyklą kaip privalomą. Bet bendrai paėmus, trukdyta bendro išsilavinimo mokykloms pasiekti tarptautinį lygį, beveik jau pasiektą 1940 metais.

TECHNIKUMAI

Kiek įspūdingesni atsiekimai matomi specialiojo vidurinio mokslo srityje.

Visokių technikumų 1965/66 m. m. buvo 76 su 57,500 mokinių, nors tik pusė jų (32,000) mokėsi pastoviai. Likę 25,500 lankė vakarinius kursus arba mokėsi korespondenciniu būdu (neakivaizdininkai).

1940 m. specialių vidurinių (amatų) mokyklų turėta 24 ir pastoviai besimokančių mokinių jose buvo 7,000. Palyginus su 1913 m., kada tebuvo 2 tokios mokyklos, augimo dinamika čia yra impresyvi ir spartesnė negu pokario metais. Reikia tačiau atsiminti, kad vadinamu „Berufsschulen“ steigimas iš esmės yra pokario metų laimėjimas. Amatininkų ruošimas prieškaryje vis dar buvo įvairių meistrų ir įmonių rankose. Kiek jų buvo, sunku pasakyti, bet be abejonės dešimtimis tūkstančių. Vėliau ši sritis imta rimčiau organizuoti, išleidžiant 1935 metais amatų mokyklų naują įstatymą. Jau buvo statomos centrinės ir didelės mokyklos Ukmergėje ir Klaipėdoje.

Bendrasąjunginiu žvilgsniu ši sritis Lietuvoje metų metais buvo gerokai apleista. Krašte daugiausiai ir trūksta amatininkų. Tik pastaraisiais metais rezultatai geresni, bet truks daugel metų, kol bus pasiektas nors sovietinis lygis ir dar ilgiau, kol pakaks amatininkų artelėse.

Tarptautinį lygį sunku išvesti dėl lygaus mato stokos. Visur darbininkai specializuojasi, kelia kvalifikacijas. Ir yra pagrindo spręsti, kad Vakaruose, net ir už Sovietų Sąjungos ribų Rytų Europoje, amatininkų ruošimas eina sistematiškiau, kokybiškai aukštesniame lygyje.

AUKŠTOSIOS MOKYKLOS

Šiuo metu Lietuvoje yra 11 aukštųjų mokyklų. Jose iš viso 1965/66 mokslo metais studijavo 46,400 studentų, iš kurių tik 22,800 pastoviai, o kiti vakariniuose kursuose ir korespondenciniu būdu. Pabrėžtina, kad mažiau kaip pusė studentų skaičiaus yra reguliarūs pilno laiko studentai. Be to, imant ir visų betkaip studijuojančiųjų skaičių, Lietuva yra atsilikusi nuo visasąjunginio lygio: Sovietų Sąjungoje 10,000 gyventojų tenka 16 studentų, tiek pat Latvijoje ir Estijoje, o Lietuvoje 14. Žydai, kurių Sovietų Sąjungoje priskaitoma tiek, kiek lietuvių, 1965/66 mokslo metais turėjo net 94,600 studentų, kai tuo tarpu lietuviai tik 46,400.

Įspūdingas ir dažnai cituojamas pavyzdys yra mokslinių darbuotojų skaičius, kurių 1966 m. Lietuvoje buvo priskaitoma iki 6,541. Į šį skaičių įeina ir universitetų dėstytojai ir įvairių įmonių tyrinėtojai. Deja, iš šių mokslinių darbininkų tik 29% turi aukštojo mokslo diplomą. Pagal Sovietų Sąjungos vidurkį 100,000-čių gyventojų turėtų tekti 8 mokslų daktarai ir 72 mokslų kandidatai. Tą lygį maždaug pasiekia Estija, su 8 mokslų daktarais ir 72 mokslų kandidatais. Armenijoje tam pačiam gyventojų skaičiui tenka net 15 mokslo daktarų ir 111 mokslo kandidatų, atitinkami skaičiai Gruzijoje yra 17 ir 102. Nuo visasąjunginio lygio žymiai atsilieka Latvija (3 dr.ir 72 kand.) ir Lietuva, kur yra tik 3 mokslų daktarai ir 60 mokslų kandidatų 100,000-čiui gyventojų.

Dabartinių skaičių infliacijos akivaizdoje, gana kuklus atrodo 1940 m. aukštųjų mokyklų lygis, kada turėta 7 aukštosios mokyklos ir 6,000 studentų. Bet reikia neužmiršti, kad 1913 m. Lietuvoje nebuvo nei vienos aukštosios mokyklos. Reikia dar atsiminti, kad nepriklausomybės laikais šimtai studentų studijavo užsienyje, kai tuo tarpu šiandieną užsienyje studijuojančių tik vienas kitas. Nors pilną laiką studijuojančiųjų skaičius nuo 1940 m. išaugo apie keturis kartus, to negalima pasakyti apie mokyklų skaičių. Pokario metais nebuvo įsteigta nei vienos naujos aukštosios mokyklos (išskyrus partinę). Mokyklų skaičius didėjo, paskiriems fakultetams suteikiant savistovumą ir pavadinant juos atskirais „institutais“ (Politechnikos, Medicinos, Pedagogikos).

NEAKIVAIZDININKAI, BIUDŽETAS IR ANTRAS UNIVERSITETAS

Pažvelgus į visuotiną besimokinančiųjų statistiką, krenta į akis neįtikėtinas neakivaizdininkų skaičius: 1965/66 m. m. bendro lavinimosi mokyklose jų buvo 67,000, 25,500 — specialiojo vidurinio mokslo sistemoje, 23,600 — aukštosiose mokyklose. Susidaro net 116,000 neakivaizdininkų armija. Galima nedvejojant juos pavadinti ir kitaip: tai daugumoje žmonės, kurie dalyvauja suaugusiųjų švietimo programoje. Toji švietimo sritis taipogi pilnai teišsivystė pokario metais. Užuomazgų taipogi rasime nepriklausomoje Lietuvoje, kur jų buvo priskaičiuota apie 11,000 (išskyrus tuos, kurie savo kvalifikacijas kėlė privačiom pamokom). Pagal 1939 m. suaugusiųjų švietimo įstatymą, tas baras turėjo būti rimtai suorganizuotas.

Šiandien Lietuvoje pedagogai dažnai skundžiasi „neakivaizdininkais“ — pastangos didelės, rezultatai menki, baigiančių permaža, paruošimas silpnas. Žodžiu — daug geriau būtų, jeigu sudarytų sąlygas tokiems žmonėms laiku studijuoti. Bet tam trūksta mokyklų, patalpų, stipendijų, personalo ir t.t. Tai vėl pri-

(tęsinys 6 psl.)

TUMAS VAIŽGANTAS

DIDYSIS VIENYTOJAS

Kanauninko Juozo Tumo - Vaižganto šimtosios gimimo metinės parodė, kad tas lietuvis tebėra toks pat populiarus, garsus, gerbiamas ir mylimas, koks jis buvo ir prieš keliasdešimt metų. Turbūt nebus apsirikta pasakius, kad Tumas - Vaižgantas ne tik savo metu, bet dabar ir gal dar ilgą laiką bus ryškiausias, būdingiausias lietuvių tautos reprezentantas, lietuvis Nr. 1 ir tai daugeliu atžvilgiu, o gal labiausiai kaip moralinė asmenybė. Ne be reikalo jis buvo vadinamas Lietuvos sąžine. Jei senovės istorikai teisingai lietuvius vadino homines humanissimi, tai Tumas - Vaižgantas buvo tam geriausias pavyzdys.

Todėl nenuostabu, kad ir šios sukakties proga visi apie jo kūrybą ir jo asmenį prikalbėjo gražiausių žodžių netik išeivijoj, bet ir Lietuvoj, kur jis gal net plačiau ir iškilmingiau paminėtas, negu čia. Vilniuje iškilmingame minėjime dalyvavo net aukšti valdžios bei partijos pareigūnai, kas turbūt, reiškia oficialią pagarbą. Jo sukaktis buvo minima Kaune, jo tėviškėj ir turbūt kitose vietose. Kaune, kaip rašė mūsų laikraščiai, Vytauto bažnyčioje, kur Vaižgantas ilgą laiką rektoriavo, atlaikytos pamaldos. Paskelbta ta proga nemažai straipsnių ir ne tik **Kultūros Baruose, Pergalėj, Literatūroj ir Mene,** bet ir **Tiesoj** ir net **Komuniste.** Beveik visur kalbama apie Vaižgantą su simpatija, ypač apie jo kūrinius. Domas Šniukas, **Tiesos** viceredaktorius, **Literatūroje ir Mene** rašė: „Spinduliuodamas neregėta energija ir optimizmu, tolerantiškumu ir užuojautos dovana, Vaižgantas buvo tarsi švyturys kultūriniame buržuazinės Lietuvos gyvenime... Iš tikrųjų šiandien vartome jo didžiulį kūrybos palikimą, atsirenkame visa, kas brangu, naudinga socializmui, kas padeda pažinti praeitį, ar atrodo, kad Vaižgantas su mumis, jau ne kaip „ultra taučius", o kaip brangus, neregėtai šilto blizgesio — ne „deimančiukas", bet visas deimantas, kurio nenuzulins bėgdami metai ar literatūrinės mados kaitos."

Kyla klausimas, kodėl Vaižgantas taip šiltai, pagarbiai vertinamas ne tik savo žmonių, bet ir ideologinių priešų, net komunistų. Ties tuo klausimu, rodos, niekas dar nėra ilgiau stabtelėjęs, nors tas faktas ne mažiau svarbus ir šiandien, negu jis buvo svarbus Vaižganto laikais. Todėl pabandykime šia proga kaip tik šį klausimą pasiaiškinti ir galbūt kai kurias išvadas pasidaryti.

Vaižgantą visi stengiasi apibūdinti gražiausiais epitetais, vadindami jį šviesia asmenybe, didžia asmenybe (**Literatūra ir Menas)** ir panašiai. Bet kuogi reiškės tas jo šviesumas bei didumas? Mums rodos, kad ne kuo kitu, kaip jo dideliu humaniškumu, jo, sakytume, besąlygine žmogaus meile. Bet kadangi jis buvo lietuvis, tai ta žmogaus meilė pirmiausia reiškėsi lietuvio meile. Visi apie Vaižgantą rašantieji neužmiršta pacituoti jo visiems žinomą prisipažinimą, kad jis net nė paties Pono Dievo tiek nemylėjęs, kiek tą savo vyžotą Lietuvėlę ir savo brolius lietuvius, nors jie būtų ir arielkiniai, mėšluočiai ar tiesiog padlecai (niekšai). Bet juk argi šitokia artimo meilė nėra geriausias ir Dievo meilės įrodymas? Juk argi ne šv. Rašte pasakyta, kad meluotų tas, kuris nemylėdamas artimo, sakytųsi, kad jis myli Dievą? Teoretiškai daug kas deklamuoja apie artimo meilę, bet praktiškai tą artimą supranta tiesiogine to žodžio prasme — kaip artimą savo rase, religija, tautybe, partija, ideologija. Analogiškai ir lietuvio meilė daugeliui tėra tik tam tikro lietuvio meilė. Peržengti tą siauro artimumo ribą ne taip jau lengva. O ką bekalbėti apie evangelinį patarimą mylėti savo priešą. Vaižgantas kaip tik ir buvo vienas tų retų žmonių, kuris pajėgė mylėti net ir lietuvį padlecą, net ir savo ideologinį priešą. Gal tuo reikia aiškinti ir Vaižganto nevengimą bendradarbiauti net ir su V. Kapsuku (1919 m. okupuotame Vilniuje), nes turbūt jis tada manė, kad turimomis sąlygomis bendradarbiavimas Lietuvai ir lietuvybei naudingiau, negu nebendradarbiavimas. Tai rodo, kad nors Vaižgantas siekė idealios padėties — laisvos ir nepriklausomos Lietuvos, tačiau, būdamas pakankamai praktiškas ir sumaningas, stengėsi išnaudoti kiekvieną padėtį, kiekvienoje padėtyj kuo daugiausia laimėti savo tautos labui.

Vadinas, meilė žmogui aplamai ir meilė savo tautiečio pirmoje vietoje jam, kaip katalikui humanistui ir lietuviui, buvo svarbiausi principai. Iš to plaukė taip pat savaime suprantama išvada, kad tais principais vadovaujantis geriausia galima pasitarnauti ir pačiai tautai. Svarstant tai abstraktiškai, gerokai atitolus nuo Vaižganto veiklos metų, rodos, kad šie princi-

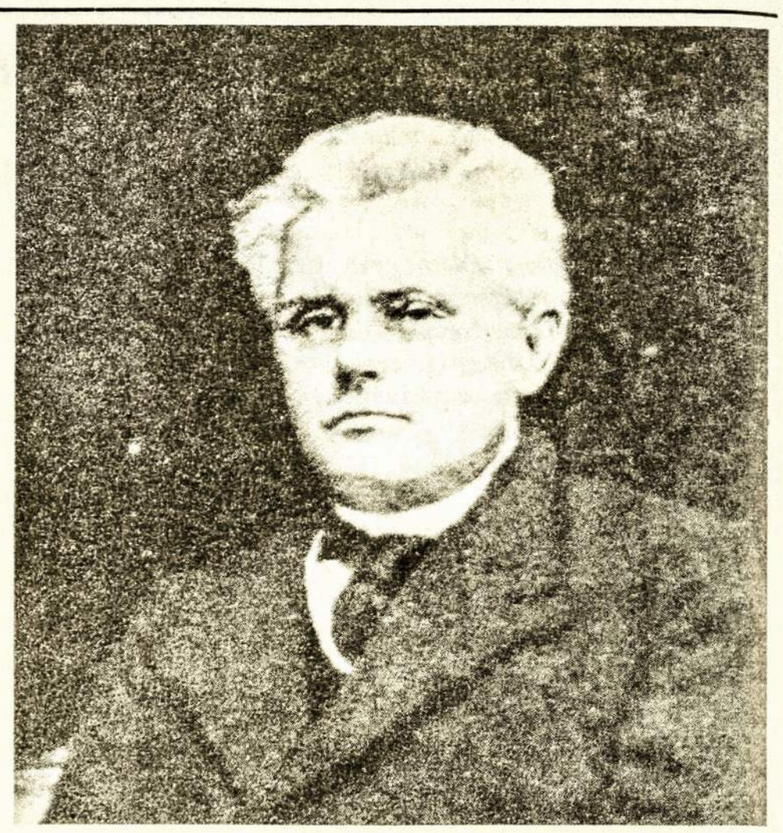

Vaižgantas Stockholme 1917 m.

pai lyg savaime suprantami, visiems turėtų būti priimtini. O tačiau gyvenime toli gražu taip nėra. Tikrovėje mes daugiausia mylime save, savo šeimą, gimines, draugus, savo ideologinę, politinę ar kitokią artimesnę grupę, o kitiems tos meilės tenka mažai arba ir nieko. Kartais ji tiek sumažėja, kad dorybė pavirsta nedorybe, taigi neapykanta ir kova. Dėl to Vaižgantas, mylėdams kiekvieną lietuvį, buvo nepriimtinas tiems, kurie mylėjo tik tam tikrą lietuvį. Dėl to, pavyzdžiui, krikščionims demokratams ar net kai kuriems kunigams Vaižgantas buvo toli gražu ne pavyzdingas lietuvis, o juo labiau katalikas.

Taip pat ir kitoms grupėms, partijoms jis negalėjo būti priimtinas, nes savo meile ir savo veikla apimdamas visą tautą, negalėjo tilpti jos dalies rėmuose. Suprantama, kodėl ir šiandien mūsų komunistai jam prikiša „ideologinį ribotumą". Iš tikrųjų ribotumo priekaištas geriausiai tinka jiems patiems, nes jie visada ribojasi tik dalimi, proletariatu, kuris Lietuvoj visada sudarė mažumą. Komunistų lūpose „ribotumo" arba „vieningos srovės" priekaištai faktiškai reiškia: kodėl jis nesiribojo tik mūsų daline grupe, kodėl jis ėjo jei ne su absoliučiai visos tautos, tai bent su daugumos srove? Tačiau ir tie patys komunistai, kad ir nusilenkdami pagal privalomą ritualą doktrinos stabui, vis dėlto reiškia jam pagarbą ir net meilę, sąmoningai suvokdami ar nesąmoningai nujausdami, kad mylėti visą tautą, neišskiriant ir proletariato, vis dėlto yra

---

LIETUVOS KULTŪRINIO

(atkelta iš 5 psl.)

klauso nuo lėšų — o lėšas skirsto okupantas. Senai juk Lietuvai reikia dar vieno pilno universiteto, dvigubai trigubai tiek dėstomojo personalo bei mokslo priemonių negu turima!

To nepaisant, Lietuvos biudžeto išlaidose švietimui skiriamos sumos laipsniškai mažėja. 1955 m. švietimui dar teko 36.7% išlaidų, o 1966 m. jau tik 20.5%. Per tuos vienuolika metų biudžeto apimtis pakilo keleriopai (5,3 karto). Bet įdomi kilimo dinamika: liaudies ūkiui finansuoti lėšos (reiškia, pramonei, ūkiui, kurių produktus 40 ir daugiau procentų išveža iš Lietuvos) sumos padidėjo kone dešimt kartų (60 — ir 580 mil. rublių). Tuo tarpu švietimo išlaidos tepakilo vos tris kartus (Nuo 66 iki 197 mil. rublių).

Ne pasaka, jei tvirtinama, kad vadinamasis pramonėjimas eina sąskaiton kultūros reikalų. Prie ko tai privedė, aiškiai nusakė ekonomistai prof. dr. K. Meškauskas ir ekon. moksl. kand. V. Januškevičius. Štai jų raportas — išvada: „Sveikatos apsaugos, švietimo, mokslo, meno ir kultūros įstaigų pagrindinių fondų vertė, skaičiuojant vienam gyventojui, 1965 m. Tarybų Lietuvoje buvo apytikriai 40% mažesnė, negu vidutiniškai šalyje" (Žr. *Liaudies ūkis,* 1968, nr. 12, psl. 369).

Trumpai ir aiškiai: spūstis mokyklose, patalpų, kokybiškai paruošto personalo, mokslo priemonių stoka, antro universiteto nebuvimas — „paaiškinti" tenka tuo, kad nepaskirta pakankamai lėšų. „Norma" net 40% žemesnė už bendrasąjunginį lygį. Tai ne tik liūdna, tai skandalinga. Ir kalta okupacija, ne kas kita. Dėl lėšų, Lietuvos darbo žmonelių rankomis sukauptų, reikia grumtis ir derėtis su Maskva. Reikia laukti, kol įvyks toks nuosmūkis — ir tik tada turima „argumentų" iš viso skųstis... Koks blaivus lietuvis gali „pripažinti" tokią „valdžią", kuri nesugeba Lietuvai garantuoti nei bendrasąjunginio lygio lėšų kultūros reikalams išskyrime! ?

KNYGŲ LEIDYBA

Jei knyga yra pagrindinė minties nešėja, sąmonės formavimo tarpininkė, kokią sąmonę siekia vystyti sovietinis režimas per savo knygų leidybos politiką? Pažvelgus į knygų leidybos statistiką akivaizdžiai peršasi dvi išvados: knygų leidyba atspindi rusifikacijos pastangas ir bandymą lietuvių tautos sąmonę dusinti, izoliuojant ją nuo Vakarų pasaulio.

1940-65 metais Lietuvoje buvo išleista 223 milijonai egz. knygų, iš jų 80% lietuvių kalba, bet pusė jų vertimai, daugiausia iš rusų kalbos. Jau vien šis faktas tarsi patvirtina minėtą rusifikacijos siekį. Bet, ar yra ir lietuviškos minties diskriminacija? Deja, taip! Š. m. birželio pradžioje Lietuvos kultūrinių darbuotojų kongresui buvo pranešta, kad 1940-68 metų bėgyje buvo išleista 2,000 lietuvių rašytojų veikalų su 30 milijonų egzempliorių tiražu. Per tą laiką bendrai išleistų knygų tiražas siekė 269 mil. egzempliorių. Reiškia, lietuviams autoriams teko tik 11% tiražo. Reikia taip pat atsiminti, kad knygų tiražų skaičius yra išpučiamas leidžiant masiniai daugiau ar mažiau mažos vertės ideologinę-propagandinę literatūrą. Tuo tarpu grynai moksliniai ir lituanistiniai veikalai išledžiami tokiais mažais tiražais, jog per vieną parą išperkama visa laida...

Išleistų pavadinimų skaičius 1966 m., lyginant su 1940 m., išaugo nuo 1200 iki 2161. Tiražai išaugo nuo maždaug 3.5 mil. egz. iki 15 mil. egz. per metus. Panašūs daviniai ir periodikai. Žymiai padidėjo tiražai. 1965 m. išėjo 83 žurnalai-brošiūros ir 80 laikraščių. 1940 m. jų buvo 165, o prieš karą 1913 m. lietuviškų laikraščių buvo tik 3.

Knygų leidybos skaičiai irgi tarnauja savęs apgaudinėjimui. Reikalingų knygų, ypač lituanistinių leidinių ir vadovėlių tiražai labai menki, išperkami per kelias dienas. Knygų iš Vakarų pasaulio, net ir techninių beveik neįsileidžiama. Viešų bibliotekų fondai užversti literatūra rusų kalba arba niekieno neskaitomomis knygomis. Makulatūros gaminimas, esant popieriaus trūkumui, eina reikalingų leidinių mažinimo sąskaiton.

(Pabaiga sekančiame numeryje)

kilniau, negu mylėti tik jos dalį. Čia ir pasireiškia tas komunistų prieštaravimas, kurį jie labai mėgsta prikaišioti kitiems. Jie sako, kad Vaižgantas buvo geras rašytojas, geras, humaniškas žmogus, bet vis dėlto „ribotas“, „prieštaringas“, atseit geras ir ne visai geras, ne visai tobulas. Bet kas yra tobulas? Ar komunistas rašytojas ir publicistas vien dėlto, kad jis komunistas, jau tuo pačiu yra tobulas — neribotas ir neprieštaringas? Suprantama taip pat, kodėl Vaižgantas simpatizavo tautininkams, nes tautininko sąvoka savo pagrindine reikšme apima visą tautą. Tautininku gali būti vadinamas kiekvienas, kuriam rūpi tautos gerovė, jos kultūra bei jos klestėjimas. Lietuviui siekiančiam savo tautai užtikrintos ateities, tautininkiškumo, arba tautiškumo, vertybė logiškai turi būti statoma pirmoje vietoje, nes tautoje tautiškumas tegali būti stipriausia jungtis. Kitos vertybės, kaip komunizmas, liberalizmas, krikščionybė, tegali vienyti didesnę ar mažesnę tautos dalį. Jos nėra priešingos tautiškumui, tačiau tautos vieningumui išlaikyti jos mažiau tinka, negu bendriausia tautiškumo jungtis. Štai dėl ko Vaižgantas ir buvo artimiausias tiems, kurie tautiškumą pirmoje eilėje akcentavo.

Kokia iš to pamoka? Šiandieninė Lietuvos padėtis daugeliu atžvilgiu panaši į 19 a. pabaigos ir 20 a. pradžios padėtį. Tada Lietuva kovojo su rusų caro priespauda, o šiandien ji kenčia nuo ruso komunisto priespaudos. Anuo metu ne visi lietuviai sutiko tarpusavy dėl kovos taktikos. Vaižgantas buvo priešingas kruvinoms revoliucijoms. Tačiau jis suprato ir revoliucionierius, su jais sugyveno, kai kam pagelbėjo pavojaus atveju, nes visi turėjo bendrą priešą ir bendrą tikslą. Todėl drįstame manyti, kad jei Vaižgantas gyventų, jis ir šiandien turbūt rastų bendrą kalbą, o gal ir bendrą darbą net ir su padoriais komunistais, nes ir šiandien tiek lietuviai nekomunistai, tiek ir komunistai kenčia nuo to paties prispaudėjo, tik kitu vardu pasivadinusio. Šiandien, kaip ir tada, nacionalistams, kaip ir komunistams, rūpi ta pati Lietuva bei lietuvybė. Tai ta pati plati bazė, kuri įgalina kiekvieną lietuvį paduoti ranką bet kuriam kitam lietuviui, siekiančiam Lietuvai šviesesnės ateities.

Siekiant pačių bendriausių, bet kartu ir pačių svarbiausių tikslų, — grupiniai, partiniai tikslai neturėtų užstoti kelio į tą bendrą tikslą, neturėtų mūsų skaldyti. Kai visa žmonija darosi kaskart glaudesne šeima, bet koks uždarumas, atsiribojimas, bet koks antagonizmo puoselėjimas yra anachronizmas. Juo labiau mūsų mažai tautai, atsidūrusiai tokioje padėtyje, kokioje ji šiandien yra, reikalinga kaip niekad toji vaižgantinė ekumeninė dvasia, kuri visus gaubia ir jungia. Kad ir šiandien visi dar su pagarba ir meile prisimena Vaižgantą, tai turbūt ne dėl ko kito, o dėl to, kad visi (tiek nacionalistai, tiek ir komunistai) jaučia, jog būtent tokių žmonių mums ir šiandien reikia; žmonių, kurie lyg magnetas trauktų visus draugėn ir tuo būdu visus vienytų. Daug turėjome gabių rašytojų, darbščių kultūrininkų, bet nedaug tokių didžiadvasių savo tautos mylėtojų. Tokių meilė tautai pažadina ir meilę kiekvieno tautiečio širdyje savo tautai ir tuo būdu ją vienija ir stiprina. Ta prasme Vaižgantas yra tas didysis vienytojas, kurio tauta neužmirš, kol bus gyva. Jo jau nėra, bet jo meilę Lietuvai matome jo knygų puslapiuose. Ir kas netikės jo žodžiais, kuriuos jis užrašė savo testamente: „Lietuvą ir lietuvius mylėjau, bet sentimentus jiems jau iškalbėjau savo raštuose — prašom pasiskaityti, ir bus vis tiek, ar aš tebesu, ar nebesu‘. **A. D.**

Kaune, 1929 m. rugsėjo 24 d.

Mielas Broniuk! Kaip gi Tu galoji? Žinau, Tu man nieko nepasisakysi. Klausiu taip sau, kad apie Tave mąstau ir bijau, kad nebūt bloga. Tai geriau aš Tau nusipasakosiu.

Pagaliau, kaip ir pasibaigė mano jubiliejus. Sveikinimų gavau 394. Bet kad didumas buvo šeimų, draugijų, kuopų, tai sveikino bent du tūkstančiu „žmonių“ ir bent keliolika tūkstančių jaunimo, deja, tik tautiškojo. Nepasveikino tik savas ir mylimas Arkivyskupas, v. Staugaitis ir Reinys. Be to, kr. dem. ir soc. dem. partijos. Šiaip jau visi, ir iš anų kai kurie palaidi žmonės.

Nuglostė-numielavo mane lietuvių visuomenė; prirašė ir prisakė tiek dusėrų, kiek aš nė nevaizdavaus. Kai stebiuos, kad mūsų inteligentai tiek daug moka retorikos pavartoti panegirikams, tai ginas: nei tai esą panegirikai, nei retorika, bet tikri jausmai. Nedrįstu ginčyti. Užtat dėl epitetų, kuriais mane apibėrė, kaip kokiais egzotiškais žolynais, atsimenu prof. M. Biržiškos anegdotą. Jie šventę Vilniuje 65 ar 70 m. Basanavičiaus sukaktį. Kaž-kas taip jį išgyręs kalboje, kad net koktu pasidarę. O a.a. Basanavičius pareiškęs: „Teisybę pasakė“. Aš nenorėčiau virsti anegdotišku jubiliatu. Tai visų epitetų nei pasisavinu, nei atmetu. Aš, Tumas, stoviu šalia garbingojo Vaižganto. Man tik įdomu, kaip ir kas jį pagerbia ar pagiria; man nė karto nesukrutėjo širdis džiaugsmu nuo tų masinių komplimentų. Tai faktas. Man nėr ko Tau meluoti. O prieš jubiliejų smarkiai buvo malonu aptikus ką nors giriamo. Gal štai dėl ko. Jei nors puselė būtų tikra, ką mano apie mane visuomenė, tai aš turėčiau būti virš-šventas, virš-patriotas, na, Uebermensch. Ir man būtų sunku tesėti. Jausčiaus baisiai nenatūraliai; gal imčiau ir pozuoti kiek. O tai taip šlykštu ir juokinga, kad geriau būtų tuojau numirti, neg susikompromituoti.

Man laiku pasisekė save broniruoti nuo komplimentų ir aš manaus nepakvailėsiąs nuo jų, nė pasikeisiąs. Ir vis dėlto man bus sunku karšti pernelig pakelta. Sunku man buvo ir kanauninku tapti: Katedroj per ceremonijas aš laidojau save, tokį, koks išbuvau 52 metus. Šiuo tarpu nebenorėčiau save antrą kartą laidoti, tą, koks išbuvau 1921-29 m. kanauninko rangoje. Berods, nė vieną sykį nepasirodžiau jos nevertas, tai man to gana ir be jubiliejinių pagyrų. Ačiū ir Jums už tokią gražią ir inteligentišką charakteristiką. Ji visiems labai patiko. Bus ir daugiau „vaižgantikos“. O kam tai, kitą kartą pasisakysiu. Jūsų kun. Juozas

Kaune, 1926 m. birželio 2 d.

Mielas Petrai! Aš nerimstu dėliai eksteritorinės sėdybos pašventimo. Pasiteiravęs kanonų, radau, jog iš Paryžiaus Curia Episcopalis ar metropolitana reiks man įgaliojimo padaryti bažnytinei funkcijoje svetimoje vyskupijoje. Tam tikrą prašymą aš Tau nusiųsiu, o mūsų Atstovybė oficialiai paprašys man įgaliojimo. Tai viena.

Matau, norėtumėte savo sėdybą padaryti tikrai lietuvišką, kaip yra juridiškai ne prancūziška. Tam tikslui aš atsivešiu maišelį tikros lietuviškos žemės iš Nemuno ir Neries santeklio, iš po Vytauto senapilės. Ją pabersime kieme, aplink „sodą“ — tą vieną medį. Man įdomus tas „sodas“: koks drūtas tas medis? Jei drūtokas, tai man norėtųsi į tą medį įkelti autėntiškas lietuviškas „Smūtkelis“, aptverti puikia geležine tvorele ir prie medžio pastatyti suolelį ir prieš jį mažą gazonelį ar klombą. Smūtkelį liepčia išdrožti sulig geriausio pavyzdžio Čiurlionies galerijos rinkinyje. Ką manai? Ar tai originalu, ar tik juokinga bus prancūzams? Man visai nejuokinga, nes - sava. Laiko nebedaug, atsako lauksiu ūmai, kad teigiamai Tau šį klausimą išsprendus ir „medžiui“ tinkamam esant, turėčiau dar laiko padirbdinti Smūtkelį.

Ir švęsto vandens atsivešiu iš Lietuvos ir visą aparatą, kad nė nesmirstelėtų svetimybėmis.

Šiandie atidarymas Seimo. Labai įdomu, tik pakvietimo negavau. O vakar 5 v. buvo Prezidento atsisveikinamoji arbata. Buvau, nors vėliau atėjau: reikėjo suomių mokslavyriai sutikti Universitete ir paklausyti lietuviškos mūsų Un-to Garbės Daktaro Niemio paskaitos. Suomiai turi ir mokslo dalyku ko-ne-ko nauja pasisakyti. Jūsų Dėdė

Didžiojo lietuvio sukakčiai paminėti spausdiname du jo laišku, rašytus P. Klimui ir B. Klimienei, kuriuos jų sūnus Petras maloniai leido paskelbti.

(Prancūzijos lietuvių žinios, Nr. 39, 1969 m. gruodis).

Vaižgantas Birštone 1925 m. Paimta iš „Švyturio“

ŠLAITO IR KUZMICKIO GASTROLĖS AMERIKOJE

PER PLAČIAI

Poetas Vladas Šlaitas

— Na, tai Šlaitas skaitys savo modernią poeziją, — prabilo balsas užpakaly manęs.

— Aš visai nesusigaudau, nesuprantu, ką jis rašo, — nusiskundė antras.

— Nieko, svarbu tik, kad jis suprastų —juk jis rašo, — atsakė pirmasis atsilošdamas kėdėje, Jaunimo Centro salėje trečią kartą temstant šviesoms, gerą pusvalandį vėluojant.

Čikagos Anglijos lietuvių klubo pirmininkas L. Venckus atidarė vakarą pastebėdamas, jog nors Jaunimo Centro salės sienos ir visko mačiusios, net ir pašarvotų lavonų, bet tokio parengimo dar nebus mačiusios. Ir tikrai, tokio vakaro toje salėje dar neteko matyti. Bet už tai tenka ne sielotis, bet džiaugtis. Gal nepasikartos ir ši klaida.

Tikrai plačiai užsimota — atkviesti iš Anglijos rašytoją kun. Joną Kuzmickį ir poetą Vladą Šlaitą ir surengti literatūros vakarą. Plačiai, ir... per plačiai. Nežinia, gal nepakankamai turėjo laiko surežisuoti programai, gal dalyviams neužteko laiko pasiruošti, bet — kažko trūko.

Žvilgterėkime trumpai į programos išpildymą. Pirmininko Venckaus ir programos pravedėjo Stasio Juozapavičiaus žodžius palikime: tegul jie, kaip tie „pašarvoti lavonai", ilsisi ramybėje.

Dauguma publikos susirinko grynai pamatyti ir pasiklausyti Vlado Šlaito. Savo naujoje poezijoje jisai, visai paprastais žodžiais, perduoda savo tikėjimą į Dievą. Gaila tik, kad poetas, perduodamas keliolika eilėraščių iš naujos poezijos knygos „Aguonų gaisras", skaitė pernelyg greitai, o žmogaus vaizduotė gi nespėja sukurti vaizdų kuriuos žodžiai iššaukia, jei jie beriami kaip žirniai.

Kun. Jonas Kuzmickis-Gailius, skaitė gražiai, įsijausdamas ir pagaudamas publikos dėmesį. Bet ir čia, nesant vienos problemos, atsirado kita. Jo naujoji knyga „Dainininkės dalia" skystoka, nepasižymi nei turiniu, nei stiliumi. O skaityta ištrauka dvelkė tokiu seksualizmu (kalbėta apie prinokusio kūno lyg vaisiaus nuskynimą, karštų rankų glamones ir t.t.), kad drovesni tamsoj slėpė nuraudonavusius skruostus ir atsidėjusiai stebėjo lubas. Aplamai, ištrauka turėjo nemažą panašumą į amerikonišką kišeninę spaudą.

Vienintelė švieselė visame parengime buvo Eglės Vilutienės skaitymas iš K. Barėno knygos „Atsitiktiniai susitikimai". Jinai publikai perdavė ne Eglę Vilutienę — artistę, bet Barėno kūrybą, tuo išpildydama artistės pareigą. Ištrauka apie grupės lietuvių nežmoniškumą kitam buvo gražiai pristatyta.

Šiame literatūriniame vakare taip pat dalyvavo ir keturios jaunos kanklininkės. Išpildė kelias nekomplikuotas daineles, beveik be klaidų, sugebėdamos paversti rimtą literatūrinį vakarą jaunimo pasirodymu.

Po pertraukos, Stasys Juozapavičius pakvietė publiką pasislinkti į priekį, užpildyti pratuštėjusias kėdes.

Elena Blandytė, turinti stiprų, dramatiniam skaitymui puikiai tinkantį balsą, šį kartą pasirinko netinkamą medžiagą, perdėtu dramatiškumu nustelbdama Spalio mintį. Skaitymas iš „Alma Mater" dvelkė tokiu tragizmu, kad sunku buvo patikėti, kad tai ta pati Spalio parašyta ištrauka. Iš studento Antano Alėjūno, stipriai traukiamo Gražinos Normantaitės fizinio (t. y. lytinio) grožio, Blandytė padarė Carmen tragediją. Taipgi, retai kada pasiseka artistei įjungti dainą į skaitymą, išlaikant vieningumą ir toną. Šį kartą, deja, nepavyko.

Jei reikėtų apibūdinti vakarą vienu žodžiu, pasakyčiau, kad jis buvo... įdomus. Tačiau, jei ne Vlado Šlaito poezija ir Eglės Vilutienės skaitymas, jį galima būtų pavadinti tiktai... katastrofišku.

Eglė Juodvalkytė

Neseniai Lietuvoje mirusio gabaus dailininko Rimo Tarabildos „Pasisveikinimas".

atvirai kalbant

VISOKIŲ YRA — VISOKIŲ REIKIA

Programoje buvo parašyta: „Vytauto Mačernio **VISIONES CLARISSIMAE,** Dariaus Lapinsko pastatymas ir muzika". Rengė studentų ateitininkų Korp! Šatrija. Veiksmas vyko Čikagoje Jaunimo Centro salėje š. m. spalio 18 d. Vertintojų įspūdžiai ir nuomonės surankiotos mūsų spaudos puslapiuose, sakyčiau, yra gana tipiškos. Įgudęs skaitytojas, manau, nesunkiai atspėtų pusės citatų autorius, arba bent laikraščius, iš kurių jos buvo paimtos; ne vienu atveju, gal būt, net ir savaitės dieną ar laikraščio puslapį. Tik pabandykite paegzaminuoti šios skiltie dar neskaičiusius draugus ir pamatysite, kad tiesą šneku...

J. Daugl. (Draugas, 10.21.69): Visa programos slinktis vyko keliose plotmėse: scenos priešaky lengvutės, permatomos medžiagos ekranas filmui ir skaidrėms, scenos gilumoj — judantis, raudomis dejuojantis jaunimas, dešinėj — solistai, kairėj — deklamatoriai, prie pat scenos salėje — instrumentalistai, tarp pačios publikos — vėl kalbantieji programos pildytojai. Ir viskas tiksliai koordinuota.

(Toliau, žinoma, kruopščiai išvardinamos dalyvių pavardės, primenama, kad „pasibaigus ilgai skambėjo gausūs plojimai", „visi įvertino", „visi pripažino, kad programa buvo neperkrauta, neperilga, originali" ir užbaigai nusprendžiama, jog „apskritai Mačernio minėjimas buvo feras").

Balys Chomskis (Draugo kultūrinis priedas, 10.25.69): Drąsi idėja, globalinė paveikslo kompozicija, bet ne visai darnaus balanso ir su techinikiniais trūkumais, savo žiedų pilnai neišskleidė. Tačiau pats pirmasis paveikslo konfliktas, mano nuomone, yra tarp poeto ir kompozitoriaus. (...) Mačernis yra minties poetas, ieškojęs gyvenime laimės ir prasmės, o pagal Lapinską jis turėtų būtų garsinio muzikalumo poetas.

J. Bertašius (Naujienos, 11.19.69): V. Mačernis savo poezijos pagrinde turėjo tikslą kiek galint stipriau išryškinti krikščioniškojo žmogaus idėją ir todėl buvo pripažintas vienu iš N. Lietuvos ateitininkų judėjimo ideologų. (...) Todėl nieko bendro jis neturėjo su jo laikais pradėjusiais reikštis „keturvėjininkais" (...) Besiskirstant iš šio V. Mačernio pagerbimo, varpininkiškos ideologijos žmonės buvo pilni noro ateitininkų korporacijos valdybai pareikšti gilią užuojautą. (...) Ateitininkija, besistengdama įgyvendinti savo organizacijos pagrindinį obalsį „viską atnaujinti Kristuje" pradėjo auginti barzdas, nes ir Kristus tikrai nešiojo barzdą...

Zina Katiliškienė (Nepriklausoma Lietuva, 11.5.69): Jeigu, anot Vytauto Mačernio, žodis — tobulas rutulys — pats savyje yra pasaulis, tai kodėl tą žodį, jam paskirtą vakarą, taip nebeatsekamai ir nebesuprantamai užgožti kitais garsais? Kodėl gi taip naiviai nuspręsti, kad klasiško šaltumo ir pavaldymo eilėraštis „Garsusis Toreador" klausytoją tik tada pasieks, jeigu jis bus šaukte iššauktas, perrėkiant bugnų kanonadą?

—Grįžus atsiverčiau (labai sentimentaliai) Vytauto Mačernio poezijos rinktinę. Žiūriu, viskas tebėra. Plaukia neaprėpiamos Vizijos, sklidinos šviesos ir ramybės, šešėliuotos, pritvinkę tylos ir skausmo, nostalgiškos ir lyriškos, ir tokios stiprios, sveikos ir stiprios, kad net saugu darosi. Viskas tebėra. Grakštūs, išdidūs, apvaldyti sonetai. Ir mažieji satyrai švypso. Viskas tebėra.

(Sekančios ištraukos atpasakotos Juozo Daugailio, **Draugo** 11.1.69. kultūriniame priede aprašiusio pospektaklinį simpoziumą).

Rašyt. K. Bradūnas: Man rodos — publika paklydo: ėjo į minėjimą kaip į Mačernio poezijos rečitalį. Bet čia buvo ne jo poezijos rečitalis, o sukakties proga Lapinsko surengtas spektaklis, jam panaudojant Mačernio kūrybą.

Akt. Stasys Pilka: Mačerniui atskleisti yra priemonių ne Lapinsko, ne mano, o paties Mačernio. Jis turėjo teisę ir Čikagoje prabilti savo žodžiu.

D. Lapinskas: Visi kalbėjusieji atrodo lyg atvykę iš Kauno į Čikagą su savo automobiliais, su Kauno leidimais ir numeriais, bet neišskaito amerikietiškų užrašų ir kits kitam dėl to rūgoja. Visas blogumas susidaro tada, kai neišskaitom dabarties kelio ženklų.

Epilogas

Katrė Pagalienė (Antano Rūko „Vieno kiemo gyventojai"): Viskas tebėra. Viskas. Visiška tvarka. Tik — Prapuolenytė prapuolė. Tuščia.

Surinko: Alg. T. Antanaitis

TREMTINYS A. MICKEVIČIUS

ATSIŠAUKIMŲ IR PROKLAMACIJŲ MANIJA

Retkarčiais mes mėgstame grįžti į praeitį ir iš ten pasisemti stiprybės, kaip pataria ir Vincas Kudirka. Štai neseniai k. brd. (K. Bradūnas ?) *Draugo* kertinėje paraštėje (1969.XI.8), pasibaręs su „rusiškuoju ir bolševikiniu Lietuvos okupantu", puola mūsų kultūrininkus, kurie „glebėsčiuojasi visur ir su kiekvienu, iš anapus pasiųstu, užmiršę *didžiųjų emigrantų, Adomo Mickevičiaus ir kitų pavyzdžius*" (mano pabraukta).

Kad Mickevičius buvo didelis poetas, tur būt, niekas nesiginčys. Jis buvo didelis poetas ir Vilniaus universitete, ir Kaune, kai rašė „Odę jaunystei", ir būdamas ištrėmime Rusijoje, kai kūrė savo Krymo sonetus, ir atsidūręs emigracijoje, kai rašė savo didžiąją poemą „Ponas Tadas". Bet kad Adomas Mickevičius būtų vertas didžiojo emigranto vardo, tai jau daug kas negalėtų sutikti, pvz., toks lenkas Boy-Želenskis, arba mūsiškis Garbukas-Herbačiauskis.

Tiesa, jau gerokai seniau J. Balėnas, suklupęs ties tūlo Tautmylos sufalsifikuotu Mickevičiaus „Lenkų tautos ir piligrimystės" knygų vertimu į anglų kalbą (išleisto to paties *Draugo*), bandė įrodinėti jo emigrantinį didumą ir mokyti iš jo mus emigrantinės vienybės ir tėvynės meilės. Savo laiku *Margutyje* esu dėl to pasisakęs. Iš tikrųjų, tose biblijinės mistikos pilnose knygose daugiau rasime masoniškų svaičiojimų negu net tikro lenkiško patriotizmo. Didžiojo emigranto vardo tuo Mickevičius tikrai neužsitarnauja.

Žinia, Adomas Mickevičius buvo ir tremtinys, ir emigrantas. 1832 m. jis buvo ištremtas, bet ne kur nors į Sibirą, ar Rusijos šiaurę, bet į Petrapilį, anų laikų Rusijos sostinę. Čia, didikų bei kunigaikščių draugijoje, jis smagiai leido laiką, žavėdamas aukštas ponias savo improvizacijomis, mokydamas jas lenkų kalbos ir tik gailėdamasis, kad,nebūdamas geras šokėjas, negalėjo jų išmokyti mazurkos, kuri tuo metu buvo labai madoj Rusijos aukštojoje visuomenėje. Mickevičius taip gerai pasijuto toje tremtyje, jog jo draugai lenkai ėmė ne juokais rūpintis, kad jis visiškai nepamirštų savo tėvynės. Tarp kita ko, Rusijoje tremtiniaudamas Mickevičius parašė ir savo lietuviškiausius kūrinius, kaip „Tris Budrius" ir „Konradą Valenrodą".

1829 m. A. Mickevičius gavo oficialų leidimą išvykti į Vakarus ir per Berlyną, Veimarą, Šveicariją atsidūrė Romoje. Ir reikėjo, kad kaip tik tuo metu kiltų didysis sukilimas Lenkijoje ir Lietuvoje. Mickevičius nebuvo dar koks 40 ar 50 metų sulaukęs karšinčius, o tik per 30 m. persikoręs jaunikaitis. Jis pajudėjo Lenkijos link, bet, pasiekęs sukilime nedalyvavusios Poznanės sritį, bevelijo kelis mėnesius smagiai laiką leisti dvarininkų draugijoje, o ne įsijungti į aktyvią kovą vos tik už kelių žingsnių. Už tai jį ir šukavo Boy-Želenskis.

Ir netrukus po to Mickevičius rašė „Poną Tadą". Ir manote, kad jis jai siužetą pasiėmė iš ką tik praūžusios žūtbūtinės kovos? Ne. Jis pasirinko 1812 m. Lietuvoje ir juos aprašė su tokiu epišku ramumu ir idilija, lyg poetas visą tą metą būtų sėdėjęs po šakomis akacijos baltos.

Po sukilimo pilna Europa prigužėjo pabėgėlių ir emigrantų iš Lietuvos ir Lenkijos, ypač Prancūzija ir Paryžius. Tūkstančiai jų: ministrų, seimo narių, generolų ir paprastų kareivių. Atsirado čia ir Mickevičius. Iš karto jis metėsi į jų tarpą, ypač istorinės Lietuvos emigrantų. Bet labai greit nusivylė. Ir buvo ko nusivilti. Emigrantų laisvės kovos įkarštis greitai išblėso, ir prasidėjo tarpusavė kova: kas kaltas dėl sukilimo pralaimėjimo, kas didesnis patriotas, kas geresnis demokratas. Pasipylė visokių komitetų ir laikraščių bei žurnalų, kaip grybų po lietaus. Istorikas, kuris turėjo visą tą spaudą po ranka, sako, kad ją reikia skaityti neimant visko už gryną pinigą, nes kitaip gali pasirodyti, kad toji patriotinė emigracija tebuvo „pamišėlių, latrų ir išdavikų ruja."

Adomas Mickevičius jau 1833. 3. 22 rašė Niemcevičiui, taip pat iš istorinės Lietuvos: „Pasitraukiau iš čionykščių machinacijų ir tik iš tolo jas seku, aktyviai nedalyvaudamas. Mat, su girtais geriausia politika palaukti, kol išsipagirios". Mickevičius labai taikliai nurodė visas emigrantines silpnybes, būtent, „šnekėjimo ir rašymo ligą, atsišaukimų ir proklamacijų maniją ir blogiausią iš visų maniją — rašyti būsimų konstitucijų teorijas". Manau, jeigu kas nors atviromis akimis pasižiūrėtų į mūsų emigraciją, joje rastų panašius bruožus, kaip ir anas „didysis emigrantas" savo laikų emigracijoje. Tada kaip tik, gal būt, plevėsomis reiktų pavadinti tuos, kuriuos k. brd. kelia ant piedestalo.

Ypač kritiškai Mickevičius žiūrėjo į emigrantinę literatūrą, kurią jis kaltino „perdėjimu, užsisapnavimu, iliuzijų gaminimu, nesiskaitymu su tikrove, atsisakymu nuo blaivaus svarstymo, kaip lėkštaus materializmo reiškinio, o jo vietoj iškėlimu egzaltacijos ir ekstazės, kaip vienintėlės patriotinės veiklos spyruoklės". Ar tokios literatūros kūrėjai nėra tikri plevėsos, ir ar tokių maža tarp mūsų „iškiliųjų"?

A. Mickevičius trumpą laiką pats redagavo laikraštį *Pielgrzym Polski* (Lenkas piligrimas), kuris buvo kritiškas emigrantų atžvilgiu, nelyginant mūsų *Akiračiai*. Ypač jis išjuokė emigrantų įsivaizdavimą ir didybę. Viename straipsnyje jis, su geroka doze ironijos, rašė, kad tėvynainiams, pasilikusiems krašte, būtų baisiai juokinga, kaip kokiame nors Europos užkampyje (dabar pasakytume, — kokiose nors Los Angelėse) jų broliai, kadaise per slenkstį nosies neiškišę, dabar svarsto keturių pasaulio dalių politiką, kurias jie jeigu ne kojomis, tai bent mintimis yra išbraidę. Mickevičius taip sumezga jų pasikalbėjimą:

— Iš kur būsi, kolega, paklausė Motiejukas žemaičio.

— Aš iš Amerikos, atsakė telšiškis Motiejukas. Ale tie amerikonai tik bizniu tesirūpina, o apie tautų laisvės kovą visiškai negalvoja. Todėl sugrįžau į Europą, sakau gal sukrapštysiu keletą talerių ir porą pistoletų, drošiu į kraštą maskolių mušt.

— O kolega iš kur?

— Buvau pas Don Pedro, iš Brazilijos išvytą Portugalijos sosto įpėdinį. Nieko ir ten gera.

Trečiasis apsivylė Briuseliu, o ketvirtasis Egipto sultonu Mehmetu Ali.

Ir čia Mickevičius, jau be ironijos, daro išvadą, kad vis dėlto geriausia tiems, kurie pasiliko krašte tęsti kovą.

O dėl to tariamo glebėsčiavimosi norėtume prisiminti anos „didžiosios emigracijos" istoriko, telšiškio žemaičio ir 1863 m. sukilimo aktyvaus dalyvio Liubomiro Gadono žodžius, tinkančius kiekvienam emigrantui ir kiekvienai emigracijai: „Užuot žiūrėjusi į kraštą ir jam nuolankiai tarnavusi — kas buvo jos kardinalinė pareiga, užuot ėjusi sūnaus pėdomis, kur tik jį motina tėvynė šaukia, ji mėgina primesti jai savo egzotinius samprotavimus, savo teoretines reformas, savo pražūtingus ir fatališkus užmojus, neatkreipdama dėmesio, kad *tik netarpiškai ir kasdien dalyvaujant kokioje nors visuomenėje galima pajusti jos pulsą, aiškiai patirti jos kančias, troškimus ir nepriteklius*" (mano pabraukta). Tokią išvadą pasidaryti šiam istorikui padėjo, be abejo, ir labai gilus Mickevičiaus — emigranto pažinimas.

Nežinau, kaip tą pulsą gali pajusti tas, kuris, kaip velnias kryžiaus, bijo kiekvieno iš krašto žmogaus, arba kuriam tas kraštas tik kažkokių užmūčytų ir tik pasigailėjimo vertų vargšų vieta, kaip neseniai rašė *Į laisvę*.

V. Trumpa

EDUARDAS KANIAVA Vilniaus operos scenoje debiutavo 1958 m. atlikdamas Figaro vaidmenį Rossini operoje „Sevilijos kirpėjas". Baigęs Vilniaus konservatoriją (P. Olekos dainavimo klasę), tobulinosi Sofijoje pas garsųjį mokytoją Kristo Bimbarov. Per trumpą laiką Kaniava tapo pirmaujančiu Lietuvos operos baritonu, sėkmingai paruošdamas virš 30 vaidmenų, jų tarpe Žermoną „Traviatoje", Rigoletto „Rigoletto", Oneginą „Eugenijuj Onegine". Kaip solistas, gastroliavo Suomijoje, Vengrijoje, Čekoslovakijoje, Anglijoje, Kanadoje, Vokietijoje, Lenkijoje ir kitur.

KANIAVŲ GASTROLĖS AMERIKOJE

MENININKAI IŠ VILNIAUS

Opera ir koncertas dainininkui yra du skirtingi keliai. Pirmasis — labiau profesija, ansamblinė šiluma, antrasis — pašaukimas, vienuma. Net yra nuomonių, kad talentingas operos charakterių kūrėjas nevisada gali būti įdomus kelių minčių dainos dramoje be orkestrinės užuovėjos, be kostiumo, grimo ir laisvės, nes koncerte balsas ir emocija — vienintelė muzikos ir poezijos išraiška. Tad sėkmingų rečitalių dainininkų yra nedaug pasaulyje, bet mūsų epochoje jie ateina daugiausiai iš operos, o ypatingai iš tų kraštų, kur gimsta žymūs dainų kompozitoriai.

Eduardo Kaniavos koncertas lapkričio 9., McAuley auditorijoje, Čikagoje paliko „neutralų" įspūdį, tur būt, dėl to, kad jo dainavimo kultūrą giliau pažintum, reiktų ne vieną kartą jį matyti ir girdėti.

Balsas, technika ir dinamika, atrodo, perdaug kontroliuojama operinės disciplinos, o, aiškiau tariant, solistas nėra kol kas suradęs magiškos formulės į rečitalio formą. Jo pagrindinė interpretacijos linija V. Klovos *Šienapiūtės dainų* cikle — platūs, vos užmatomi laukai — kuriuos jis išdainuoja su mažomis išimtimis uniformine forte, su operine judesių rutina, o kai kur persistengdamas, susvyruoja tonacijoje.

Gerald Moore, žymių instrumentalistų ir dainininkų akompanuotojas kartą vienai primadonai tarė: nesuprantu, kodėl jūs negalite pasimokyti iš Schwarzkopf kaip stovėti scenoje? Toks pat klausimas kilo koncerte, kodėl negalima pasimokyti Vilniuje iš dainų portretisto Virgilijaus Noreikos? Suprantama, kad *Šienapiūtės dainos* yra viliojantis ir ambicingas programoje ciklas, bet kartu vylingas paskęsti monotonijoj, nors ir akompanimente yra puikių signalų interpretacijai.

Antroje koncerto dalyje, pradedant Schumannu, Kaniava įeina į gerą dainavimo formą. Aiškus žodžių tarimas, susiliedamas su muzika, kuria paveikslus, nuotaikas ir padvelkia šiluma. Šviesios balso spalvos, lengvai kylančios į viršų, nekelia problemos aukštose gaidose, bet apatinis registras netenka dramatinės išraiškos. Jei „Pajacų" prologe neišsivysto dramatinis patosas, pagieža, tai Haendelio (Cezaris) ir Mozarto (Figaro) arijose suskamba ritmiškos, lieknos figūros, dinamiškai puikiai išbalansuotos. Kaniava laimi publikos simpatijas ir po Puccini „Skiki" arijos išpildo keletą dainų ir arijų. Solistui akompanavo pianistas Manigirdas Motekaitis.

Aktorės Barboros Abramavičiūtės deklamavime skamba tik vienas žodis: poetas. Poezija, kaip ir muzikinė kompozicija, turi savo stilių, ritmą, mintį ir pauzes, kurios muzikoj yra detališkai pažymėtos, o poezijoje reikia išlukštenti viską pačiam. Tad neretai pasitaiko, kad aktorius žiūri į poeziją, kaip į medžiagą sukurti savo vaidybinį paveikslą. Pas Abramavičiūtę nėra *mano* „Jūratė ir Kastytis", bet Maironio: jo stilius, charakteris. Aktorė — poezijos ambasadorė. Degutytės eilėraščiai B. Abramavičiūtės lūpose buvo poetės balsas.

B. Ch.

BARBORA ABRAMAVIČIŪTĖ-KANIAVIENĖ yra Vilniaus konservatorijos auklėtinė, kurią baigė 1965 m. Per trumpą laiką Abramavičiūtė sukūrė vedamus vaidmenis eilėje televizijos spektaklių ir tapo viena iš pirmaujančių Lietuvos aktorių.

LTSR Valst. Respublikinė Biblioteka

atodairos

GRUODŽIO 17

Anuo metu, — kai santariečių pradininkai dar sirgo iliuzija, kad, suvedus krūvon čia esančius mūsų tautininkų ir liaudininkų rabinus, galbūt išeitų pakenčiamai liberali ir pusėtinai įspūdinga visuomeninė srovė, — vieno santariečių suvažiavimo tvarkytojai pasodino už savo prezidiumo stalo pirmus po ranka pasitaikiusius liaudininkų ir tautininkų pavyzdinius egzemplioriu s (samples), o tai buvom Liudas Šmulkštys ir aš, ir — aiškinkit, sako, kodėl jūsų partijos nesusijungia.

Nieko gero iš to neišėjo. Neatsimenu, ką aš ten aiškinau, — juk jau daugiau kaip tuzinas metų! — bet kolega Šmulkštys tai nepamirštamai aiškiai parodė nenugalimiausią kliūtį: **Gruodžio 17!** To liaudininkai tautininkams niekad negalėsią dovanoti. Be to, Smetona gi sakęs, kad tik jam dera vadovauti, o juk tai akivaizdžiausias akibrokštas demokratiniams principams. Tai su tais, kam Smetona vis dar autoritetas, ir kas įsakmiai nepasmerkė Gruodžio 17-tosios, liaudininkams nėra bendros kalbos.

Atsistojo tada Kostas Ostrauskas, toks skaisčiaveidis ir dar nė kiek nežilstelėjęs, ir — gerbiamieji, sako, Tamstos mums čia apie Smetoną, apie Gruodžio 17-tą, betgi Smetonos, regis, jau nėra, o ta gruodžio 17-ta, taigi tik pagalvokit, gerbiamieji, kada gi ji buvo! Mes čia daugumas tuomet dar nei gimę nebuvom, ir mums apie tas jūsų 17-tosios sąskaitas klausyt tai vis tiek, kaip apie Žalgirio mūšį!

Nežinau, kaip mano ko-prelegentą, bet mane tie Kosto žodžiai nusmelkė, kaip žaibas nakties tamsą. Po šimts pypkių, — argi tik mes iš tikrųjų ne perdaug „iš praeities stiprybę semiam"? Ir ar ne perdažnai taikom pasisemt kaip tik iš anų metų sniege sutirpusių momentų, nieko svarbaus nebesakančių nei dabarčiai, nei ateičiai ...

O praeitis, semiam mes iš jos ką, ar ne, štai ir vėl prarijo virtinę metų ką tik gyventos dabarties. Ir anamečių santariečių galvos apšarmojo, ir iliuzijos apie liaudininkų su tautininkais sulydymą liberation srovėn, jau kadai iš tų galvų išdulkėjo. Visų buvusių labai ir nelabai svarbių partijų tirpstančios liekanos, ne tiek dabartinės kartos, kiek dabartinių problemų apstulbintos, jei ir nesilydo, tai bando bent susikibti, — tik ne į liberaliai, o greičiau į konservatyviai įsitaigojusių praeitininkų gretas, ir bando „skėčiais bei vėduoklėmis" baidyti apie „tylinčiąją daugumą" netvarkingai zujančius revizionizmo uodus ...

Bet atsipeikėk, Kostai Ostrauskai, jei būtum pamanęs, kad ir praeitininkų gretose jau stojo taika dėl praeities, taip pat ir dėl tos, kuri Sveikam, iš lopšio perspektyvos tematyta, atrodė lyg Žalgirio mūšio atstume. Žiūrėk: vos kažkas paminėjo, kad dr. Gerutis savo redaguotoj knygos sklandžiai, diplomatiškai, nieko neužkliudydamas pračiuožęs pro gruodžio 17-tąją (1926-tų metų, žinoma), bematant laikraščių skiltyse atsivėrė tos bylos panorama, kurioj ir vėl gali grožėtis, kaip trijų ar keturių skirtingų tiesų apie tą patį dalyką gynėjai tebėra pasiryžę kovot kiekvienas už savo tiesą iki paskutinio atodūsio ... Ir būk sąžiningas liberalas: nesikėsink tildyt, net jeigu tas ginčas Sveikam ir atrodo „kaip apie Žalgirio mūšį", ir net jeigu nuoširdžiausiai manai, kad be reikalo dabar dėl to burnas žmonės aušina. Suprask, kad gali gi būt šių metų gruodį nebe taip atidžiai stebinčių, kaip aną 1926-tinį įsistebėjusių. Tai apie aną gali būt kompetentingesni ir kalbėt, ir į atlapus vieni kitiems kibt. Ten jaučiasi į savus vandenis grįžę. Tai nepavydėkim malonumo.

V. Rastenis

linkmė

INSTITUCIJOS

Išskyrus retus anarchistus bei utopistus, niekas neneigia institucijų reikalingumo nuo homo sapiens pasirodymo laikų. Šeima, gentis, tauta bei valstybė, religinė bendruomenė yra senos ir neišvengiamos institucijos. Ir lietuvių išeivija turi institucijų — ekonominių, kultūrinių, politinių. Jų reikalingumo taip pat niekas neneigia. Ir nuomonės išsiskiria ne dėl institucijų reikalingumo, o dėl jų tinkamumo tam tikslui, kuriam jos skirtos. Konservatyvūs, mažesnio išsilavinimo, nepajėgūs savarankiškai galvoti žmonės institucijų bei jų vadovų veiklos paprastai nekvestijonuoja. Jiems kiekvienas institucijos asmuo yra autoritetas jau vien dėl to, kad jis sugebėjo ten kokiu nors būdu patekti. Kritiškai bei savarankiškai galvojantiems žmonėms tobulų institucijų nėra. Dėl to suprantama, kodėl reguliariai keičiamos valdžios, parlamentai, organizacijų vadovybės. Opozicija dažnai keičiasi vietomis su pozicija.

Mūsų išeivijos politinės institucijos yra ypatingos. Šio rašinio tikslas nėra tą jų ypatingumą nagrinėti. Norima tik pažymėti, kad nepaisant kokios jos bebūtų, jos negali išvengti kritiško vertinimo. Ir bet kokia kritika nereiškia pačios institucijos neigimo, o tik jos trūkumų nurodymą.

Kai kas prikiša **Akiračiams** neigiamą nusistatymą mūsų institucijų atžvilgiu, o toks Juozas Dačys ir Dorchesterio prikiša net „Lietuvos okupantui išdavikišką patarnavimą" (Akiračiai, 10, 15). Betgi jei J. Dačys skaito mūsų žurnalus, tai jis galėjo pastebėti daug griežtesnės kritikos mūsų institucijų atžvilgiu **Aiduose, Metmenyse, Į Laisvę** žurnale ir kitur. Ir kaip galima nekritikuoti fakto, kai, pavyzdžiui, Alto vadai, gavę audijenciją pas JAV prezidentą, atsiveža memorandumo juodraštį ir, niekaip nesugebėdami jo suredaguoti, samdosi svetimtautį. Tai viskas aprašyta **Į L.** žurnale. Ar galima nesistebėti „išmanymu" Vliko pareigūno, kuris bandė suniekinti pirmą pabaltiečių mokslinę konferenciją, prikišdamas jai prosovietinių tezių skelbimą. O ir šių metų Alto veikėjų suvažiavimas, kurį jie laikė labai sėkmingu, **Į L.** kritikams buvo tik Alto bankroto pademonstravimas. Nemaža kritikos jau seniau buvo paskelbta **Aidų, Metmenų, Į Laisvę** žurnaluose ir Vliko adresu. Buvo prikišama, kad Vlikas ne tik nepajėgia (neturi žmonių) efektyviai veikti, bet ir nežino ką veikti. **Į L.** net rašė, kad „veiksniams vadovauja žmonės visai nesupranta padėties", kad Vlike „puikybės daugiau nei darbų" (1968, Nr. 42, 41 ir 46 p.). Tačiau patiem Vliko veikėjam viskas atrodo kuo puikiausia.

Tik kai A. Blažys priminė **Aiduose** (1967, Nr. 10), kad neužtenka politikos praktikų, kasdieninių darbų technikų, kad reikia sutelkti pajėgiausius išeivijos protus išeivių bei tautos problemoms spręsti amžių perspektyvoje, tada tik pradėjo susiprasti ir kiti. Dr. K. Karvelis savo paskaitoje varpininkų suvažiavime jau teigė, kad reikalingas organas, kuris „vadovautų ideologiniam ir intelektualiniam Lietuvos nepriklausomybės atstatymo aspektui. Šį organą turėtų sudaryti ... intelektualai, stengiantis jų daugiau surasti jaunesniųjų tarpe **(Sėja,** 1969, Nr. 1, 21 p.). **Į Laisvę,** seniau bandžiusi suniekinti A. Blažio straipsnius **Aiduose,** dabar jau rašo: „Jei pačios vadovybės nepajėgios, tuo atveju turi susirasti tinkamų patarėjų ir to darbo specialistų" (1969, N.r 46, 5p.), taigi siūlo tai, ką prieš porą metų siūlė ir A. Blažys. Pagaliau tuo klausimu prabilo ir pats Vlikas. Kaip rašo Eltos biuletenis (1969, 269 p.), „Spalio 17 dienos Vliko posėdyje einąs Vliko valdybos pareigas Juozas Audėnas papasakojo, kad Vliko valdyba jau kuris laikas galvoja numatyti ir formuluoti Lietuvos laisvinimo darbų gaires daug tolimesnei perspektyvai .. Vliko valdybai, anot pranešėjo, atrodo, kad tokių gairių būtinai reikia". Vadinas, po 25 egzistavimo metų Vlikas pagaliau „galvoja", kad reikia gairių, nors iki šiol jų nereikėjo. Žinoma, tai dar nereiškia, kad tas „galvojimas" duos teigiamų rezultatų. Tam juk reikia galvotų žmonių, kuriais Vlikas, deja, pasigirti negali. Jei jis pats galvos, tai tos gairės bus greičiausia tokios, kaip ir ligi šiol, nes koks Pocius, toks ir palocius.

Tokia tad dabartinė padėtis. Konservatoriams, linkusiems visą atsakomybę perleisti autoritetams, mūsiškai tariant, veiksniams, visa tai, kas čia pasakyta, atrodys institucijų niekinimu. Mums tai atrodo pareigos bei atsakomybės jausmo diktuojama talka.

A. Daugvydas

NAUJIENOS TURI AGENTUS KREMLIUJE

Kaip okupantas, nuleistais durtuvais paremtą geležinę uždangą, ėmėsi iniciatyvos nieko iš okupuotos Lietuvos neišleisti, taip tas pats okupantas dabar ėmėsi iniciatyvos išleisti iš Lietuvos kelis gastrolierius. Okupantas, sukvietęs geriausius policijos specialistus, apsvarstė kiekvieną smulkmeną, prieš parinkdamas Amerikon siunčiamus dainininkus. Gerai treniruoti okupanto specialistai parinko anksčiau Amerikoje buvusį Virgilijų Noreiką. Jie parinko Baltimorėje pas dėdę sėdintį ir svečiuotis pasižadėjusį, bet dabar po visą Ameriką važinėjantį Edvardą Kaniavą. Okupantas taip pat parinko dainininką Vaclovą Daunorą, kuris numatytas siųsti Amerikon dirginti nervus geraširdžių mūsų damų ir labai greitai besijaudinančių gimnazisčių.

Pirminė iniciatyva buvo okupanto, kai jis iš kelių šimtų dainininkų ir dainininkių parinko čia suminėtus žmones... Okupantas ne tik juos parinko, bet jis paruošė strateginį planą, kuriame buvo aptartos visos planui vykdyti smulkmenos. Jis aptarė, su kuo atvažiavęs gastrolierius turi susitikti, su kuo nesusitikti; su kuo pasimatyti, su kuo nepasimatyti. Gastrolieriui nurodyta, kokius klausimus su susitikusiais kelti, kokių visai neliesti. Aptariamas kiekvienas gastrolieriaus žingsnis ir gestas. Specialūs palydovai seka kiekvieną gastrolieriaus žingsnį. Vargas tam dainininkui, kuris turėtų drąsos duotų instrukcijų neklausyti.

Okupanto strategai, gavę instrukcijas Maskvoje ir aptarę smulkmenas Vilniuje, likimui nepalieka jokios smulkmenos. Jie iš anksto numato, kur ir koks komitetas bus sudarytas gastrolieriams priimti; ką kuris komiteto narys veiks ir kokios galima tikėtis iš jo naudos; kaip tas komitetas galėtų skaudžiai pakenkti okupanto priešams. Ne kultūrinis bendradarbiavimas rūpi sovietų strategams, bet įvairios priemonės ir būdai priešui susilpninti.

(Naujienų vedamasis, 1968.XI.14.)

KANIAVŲ GASTROLĖS AMERIKOJE

NĖ VIEN KONCERTAI LEMIA

DAR VIENAS PUSLAPIS MANIFESTO ISTORIJOJE

Kai (pagal *Keleivį*) po didžiai iškilusio dainininko Amerikoje ruošėsi pasirodyti plataus diapazono baritonas, institucija atstovaujanti šių menininkų žiūrovus ir klausytojus, paskelbė manifestą. Jame dėstoma autoritetinga sociologinė tiesa, kad *ne vien tik vieši koncertai lemia meno kūrybą ir tautinės sąmonės išlaikymą.*

Minimi dainininkai yra Virgilijus Noreika, koncertavęs 1968 m. rudenį keliems tūkstančiams lietuvių Antrojo pasaulinio karo išeivių, ir šį rudenį Amerikon atvykęs Eduardas Kaniava. Institucija, kuri neoficialiai save laiko išeivių lietuvių vyriausybe, vadinasi Vyriausias Lietuvos Išlaisvinimo komitetas. (Pareiškimo tekstas šiame numeryje.) Komitetas vietoje importuoto ir kolektyvinio kultūros produkto iš okupuotos Lietuvos nurodo, kad *kiekvieno lietuvio individualios pastangos yra tautos kultūros ir žmonių gerovės laidas.* VLIKo perspėjimas *vengti pavojaus* tapti *klastingos okupanto veiklos talkininkais Naujienose* pateko į pirmąjį puslapį, *Drauge* — į antrąjį, o *Darbininkas* jam iš viso nerado vietos.

Netrukus po VLIKo apie ruošiamus koncertus pasisakė ir Amerikos lietuvių taryba (lapkričio 3 *Drauge* ir kitur). Prisimindama š. m. Detroito kongresą (žiūr. AKIRAČIŲ 12 nr.) ir 1966 m. Clevelando rezoliucijas, ALTa atsikreipia konkrečiai į tuos *pavienius asmenis ir susigrupavusius į paskirus vienetus, kurie rūpinasi kviesti okupuotos Lietuvos menininkus, ruošia jiems koncertus, kai kurie viešai bendrauja su Maskvos prisiųstais pareigūnais, kai kurie laikraščiai ir radijai viešai gersina okupuotos Lietuvos atstovų ir okupantų agentų pasirodymus ir t. t.* Taigi, atsišaukiama ne tik į ant raudono „huko" (pagal *Naujienas*) pakabintus AKIRAČIŲ žmones, kurie iš dalies yra ir minimų koncertų rengėjais, bet ir į *Draugą* ir į kai kuriems rengėjams artimą *Margučio* radijo programą, prieš metus bendradarbiavusius su V. Noreikos koncerto rengėjais.

Veiksnių sėta sėkla nešė vaisių. Pasibaigusį *Draugo* atlydį pirmiausiai patyrė buvęs Bevardžio, rezistento prieš Rusus vaidintojas Lietuvos Valstybės teatre (K. Inčiūros *V. Kudirkoje*) — Juozas Palubinskas dabar gyvenąs Baltimorėje. Jo laiškas, stengęsis apginti save ir savo svečią bei giminaitį Ed. Kaniavą nuo manifestinių įtarinėjimų, į laikraštį nepateko. Nebuvo *Drauge* spausdinami ir Kaniavų koncertų skelbimai. Seniai jau buvo praėję ne tik V. Noreikos vizito, bet ir kun. A. Spurgio administravimo *Drauge* laikai. Naujoji laikraščio vadovybė nedėjo nė koncertų rengėjų pasiaiškinimo lietuvių visuomenei (žiūr. šį numerį). Taip pat prieš tai viskam atviras *Draugo* tarnautojas, redaguojąs kultūrinį priedą — K. Bradūnas — rado pagrindą atsisakyti siūlomos Kaniavų koncerto recenzijas. Mat, *solisto* pasirodymas Čikagoje nepripuolamai buvo keliojamas iš vienos datos į kitą, kad pakenkus *poetui* — iš Anglijos gastroliuojančiam Vladui Šlaitui. Abiejų programos Čikagoje prasidėjo tą pačią dieną ir valandą — lapkričio 9 d., 15 val. Buvo ir daugiau parengimų tuo pat metu ir taip pat skelbtų *Drauge*, kurių nepastebėjo *Draugo* redaktorius:

- lietuvių kūrėjų savanorių susirinkimas (14 val.),
- skautų iškyla į Morton Arboretum,
- 9-to Wardo lietuvių demokratų klubo vaišės (14 val.),
- LB komiteto susirinkimas šv. Kazimiero lietuvių kapinių reikalais (14 val.,
- lietuvių moterų Čikagos klubo metinis susirinkimas (15 val.).

Norintiems patogu buvo nežinoti ir apie kompromisinį siūlymą koncertą valanda atkelti, o literatūros vakarą dviems valandoms nukelti. Nors ir taikiu tonu, bet kompromisas buvo atmestas poeto atstovo L. Venckaus.

Buvo ir kitokių reakcijų į prieškoncertines deklaracijas. Savaitraštis *Keleivis* Bostone, *Laisvės Žiburio* radijas Niujorke ir *Sophie Barcus* radijas Čikagoje nepasitenkino menamai ramybę išeivijoje nešančiais VLIKo ir ALTos balsais. Sekdami spaudos tradiciją jie leido pasiaiškinti ir koncertų rengėjų grupei Čikagoje ir niujorkiečiui G. Kurpiui (jo pareiškimas šiame numeryje).

Solisto dėdės gyvenamoje Baltimorėje koncertas neįvyko. Baltimorės lietuvių svetainės bendrovės valdyba grąžino rašytojo ir muzikos draugo Kazio Almeno prisiųstą įmokėjimą už nuomą Kaniavos koncertui. Tad Kaniavos koncertavo gerai šimtinei lietuvių netolimame Vašingtone.

Koncertas Bostone ne tik sutraukė per 300 publikos, bet buvo atžymėtas ir recenzija *Keleivyje*, pasirašytą inicialais *K. R-tas*. Joje grožimasi solisto apatiniais tonais, viduriniu registru, gerai atakuojamais ir efektingais aukštaisiais garsais, piano ir fortissimo, filiravimu ir pusbalsiu. Iš progines recenzijas rašančių muzikų Bostone gyvena buvęs solistas ir vienas iš *Dirvos* redaktorių Stasys Santvaras.

Čikagoje Kaniavų klausėsi apie 700. (Žiūr. vertinimus šiame numeryje). Koncerto opozicija, kaip ir kadaise D. Lapinsko *Lokio* pastatymo metu, buvo bevardė ir mėgėjiška: keli anoniminiai laiškai ir gąsdinimai telefonu. Vienų tų laiškų gavusios salės savininkės — seselės vienuolės pasiteiravusios pas lietuvius dvasiškius buvo suramintos dėl rengėjų politinių pažiūrų. Koncerto metu net ir naujai kyląs ALTos veikėjas J. Jasaitis su *Laisvosios Lietuvos* K. Radvila tik baugščiai stoviniavo automobilyje per pusę bloko nuo salės durų. Beje, šeimyniniu tikslu — J. Jasaitis šiame lietuvių negyvenamame rajone laukė savo sūnaus.

Sprendžiant iš publikos ovacijų, „Vakaras su Eduardu Kaniava" (pagal bilieto įrašą) kai kam buvo tapęs „Vakaru su Barbora Abramavičiūte". Parengimą įvertino ir *Vilnies* bendradarbis prof. Kubilius. *You are beautiful*, tarė jis kratydamas irgi, bet kitaip, vilniečio solisto ranką.

Kaniavų dėka Amerikos lietuvių taryba turėjo progos pasidžiaugti savo galia: *Patriotinės visuomenės pasisakymų ir įspėjimų* nepaklausiusi viena čikagiškė koncertų rengėja buvo nubalsuota išmesti iš ALTos skyriaus. Tačiau, tyčia ar per neapsižiūrėjimą, tai buvo kompensuota kito rengėjo — kvietimu į ALTos centro vieną iš komisijų.

D. Bielskus

Tautosakos ir kultūros trupinių šventėje.

Pilka, Kaniavienė, Dirvonis, Baras.

KONCERTŲ POLITINIAI LIBRETAI

VYRIAUSIAS LIETUVOS
IŠLAISVINIMO KOMITETAS
PASAULIO LIETUVIAMS

(Per spaudą ir radiją)

Bostone ir Chicagoje vyksta pasiruošimai viešiems koncertams, kuriuos išpildys solistai iš okupuotos Lietuvos.

Tuo reikalu VLIKAS turi pareigą atkreipti visuomenės, kuriai rūpi Lietuvos laisvės reikalai, dėmesį į keletą aplinkybių, kurios pirmu žvilgsniu gali būti kai kam neryškios.

Negali būti abejonės, kad pirminė šių koncertų iniciatyva ateina iš Lietuvos okupanto. Pagrindinis jo su šiais koncertais siejamas tikslas yra ne lietuviškos kultūros puoselėjimas, bet gi politinė klasta, nes pirmuoju atveju nebūtų suprantamas jau dvidešimt su viršum metų vykdomas žiaurus lietuvių tautos genocidas.

Sovietinių pareigūnų tikslas lietuvių išeivijos atžvilgiu aiškus: ją suskaldyti ir sunaikinti kaip veiksmingą Lietuvos laisvės šauklį, sutaikyti išeiviją su esama Lietuvoje okupacine padėtimi, kad pagaliau okupantas galėtų skelbti pasauliui, jog lietuviai esame patenkinti ir Lietuvos užgrobimo nepripažinimas yra be pagrindo.

Lietuvos priešai, siekdami paslėpti savo politinius tikslus, sąmoningai kreipia lietuvių dėmesį į kultūrinę pusę. Dėlto jie barsto mums lietuvių tautosakos ir kultūros trupinius. Mes žinome, kad Lietuvos menininkais bei operos solistais galėtų didžiuotis bet kas. Suprantamas mums ir Lietuvos menininkų noras pamatyti Vakarų pasaulį. Kiekvienas lietuvis asmeniškai mums būtų mielas svečias. Tačiau už meno trupinius, nors jie mums ir labai brangūs, negalime ir neturime teisės pamiršti ar išsižadėti Lietuvos laisvės idėjos.

Šitokių viešų koncertų rengėjai gali nesąmoningai virsti klastingos okupanto veiklos talkininkais. Tokio pavojaus reikia vengti, juo labiau, kad ne vien tik vieši koncertai lemia meno kūrybą ir tautinės sąmonės išlaikymą. Kiekvieno lietuvio individualios pastangos yra tautos kultūros ir žmonių gerovės laidas.

Šia proga kviečiame laisvojo pasaulio lietuvius ieškoti asmeninių ryšių ir juos stiprinti su pavergtais lietuviais.

GEDIMINAS KURPIS
KRIKŠČIONIŠKIEMS LIETUVIAMS
NIUJORKE

(per Laisvės Žiburio radiją)

Dėkoju Romui Keziui, kad sutiko man leisti išreikšti savo mintis opiu klausimu, nors mano nuomonė jam nėra priimtina. Lietuvių tarpe tai reta, todėl sveikintina ši jo iniciatyva. Kalbu ne kaip organizacijos atstovas, bet kaip lietuvis, mylįs savo tėvynę ir didžiuojąsis jos kultūriniais lobiais.

Buvau kadaise Virgilijaus Noreikos koncerte New Yorke. Už privilegiją jį išgirsti dar ir dabar esu dėkingas. Niekad per virš 20 metų išeivijoje aš pats nebuvau taip sujaudintas ir nemačiau tiek nuoširdžių ašarų kitų dalyvių akyse. Išėjau iš salės įkvėptas nauju pasididžiavimu tėvyne ir jos sugebėjimu varge ir priespaudoje išauginti tokį sūnų-milžiną. Dar daugiau padidėjo mano troškimas pamatyti laisvę gimtajame krašte. Man gaila buvo tų, kurie dėl įvairių pretenzijų — ar veiksnių smerkimo paveikti — praleido šį ypatingą įvykį New Yorke — ir jaučiu pareigą prabilti, kad ateity mūsų visuomenė vėl nebūtų taip dvasiniai nuskriausta.

Liūdna man kaip lietuviui, kad mes — tremtiniai — praradome ne tik savo namus ir artimuosius, bet ir savo lietuvišką vaišingumą, nuoširdumą ir nepasisavinome amerikietiškos demokratijos principų, laisva valia sau ant nugaros užsidėdami diktatūros ir cenzūros jungą...

Nesuprantu mūsų veiksnių motyvavimo prieš pirmaeilius talentus iš pavergtos Lietuvos. Argi mes tokie durneliai, kad pamirštume mums padarytas pavergėjo skriaudas? Net ir mūsų šeimoje žmonės mylimas tėvas padėjo savo galvą už Lietuvos laisvę. Kas žino, kada spraga geležinėje uždangoje vėl užsidarys ir neturė-

(tęsinys 12 psl.)

ĮSIŽEIDĘS MENININKAS

Nesako VLIKAS (ir nesakome mes), kad reikia bėgti nuo atvykstančių iš tenai, kaip nuo maro, nes jų tarpe yra nemažesnių patriotų už mus. Galima ir į koncertus neiti arba nueiti, nes tai yra asmeniško apsisprendimo reikalas. Tačiau tokių koncertų rengėjai neturėtų angažuotis atstovaują bet kokią išeivijos grupę ar organizaciją. Organizuotas pritarimas tokios rūšies vienašališkai kultūrinei akcijai yra tolygus nematymui tikrosios situacijos. Dar daugiau — toks patarnavimas yra nesiskaitymas su savaisiais menininkais išeivijoj, yra įžeidimas viso to, kas buvo atlikta, parašyta ir sukurta išeivijoj.

Nepriklausomos Lietuvos red. Henrikas Nagys 1969 lapkričio 26 d. vedamajame

KONCERTŲ POLITINIAI LIBRETAI

(atkelta iš 11 psl.)

sime progos išgirsti tų puikių balsų bei paspausti rankos tų jaunų lietuvių, kurie po priespaudos jungu sugebėjo praturtinti lietuviškos kultūros lobius. Taip, kaip mūsų medžiaginė parama reikalinga mūsų brolių kūniškam labui, taip mūsų — tremtinių — dvasia reikalinga tokio maisto, kurio tik tėvynės šventa žemė sugeba pagaminti. Gaila, bet mes tremtyje nesugebėjome sukurti aukšto lygio lietuviškos kultūros. Netekimas savo žemės atsiėmė ir savo užmokestį. Mums kultūrinė transfūzija dar labiau reikalinga, negu materialinės gėrybės Lietuvoje likusiems. Mes daugiau reikalingi Lietuvos, negu Lietuva mūsų. Kodėlgi, tad, mes nesemiam abiem rankom tų kultūrinių turtų, mums iš Lietuvos atvežtų, ir nesinaudojam kiek galim labiau geležinės uždangos netikėta spraga *savo ir savo vaikų naudai? !*.

Nelogiškumas mūsų elgesy gal būtų tinkamai pailiustruotas sekančiais kontrastais. 1958 metais Maskvoje Čaikovskio veikalų pianino tarptautiniame konkurse 23-jų metų amerikietis Van Cliburn laimėjo 1-mą vietą. Jis tuoj pat pasidarė tautos herojum, New Yorkas jam suruošė tradicinį Brodvėjaus paradą ir burmistras perpildytoje Carnegie salėje jam įteikė miesto raktus. 1957 metais 22-jų metų lietuvis Noreika (cituoju mūsiškę enciklopediją, 36 tomą) „UŽ LIETUVIŲ LIAUDIES DAINŲ ATLIKIMĄ“ laimėjo aukso medalį sovietiniame VI-me pasauliniame jaunimo kongrese Maskvoje. Kaip mes jį sutikome, kada jis pagaliau galėjo mums padainuoti New Yorke? Man gėda prisiminti...

Kiekvienas New Yorko lietuvis, kuriame dar plaka lietuviška širdis ir sąžinė dar vadovaujasi krikščioniškais principais, turi šią skriaudą atitaisyti! Priimkime kiekvieną Lietuvos kultūrininką bent taip, kaip mus priima pavergtoje Lietuvoje: atviromis rankomis ir širdimis. Tuo didžiai praturtinsime *savo* dvasinius lobius ir iš naujo uždegsime savy Lietuvos meilę.

PRIVAČIOS GRUPĖS PAREIŠKIMAS LIETUVIŲ VISUOMENEI

Privati Čikagos lietuvių grupė š. m. lapkričio 9 d. rengia Vilniaus operos solisto Eduardo Kaniavos ir Vilniaus televizijos aktorės Barboros Abramavičiūtės koncertą. Vyriausias Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas pasisakė prieš šį koncertą pareiškimu, tilpusiu eilėje laikraščių ir paskelbtų per lietuvių radio programas. Kadangi VLIK pareiškime rengėjams yra netiesioginiai primetama patriotiškumo stoka, o taip pat prasilenkiama su tiesa, koncerto rengėjai yra priversti padaryti sekantį pareiškimą:

1. VLIK klaidingai teigia, kad „pirminė koncerto iniciatyva ateina iš Lietuvos okupanto“. Faktiškai koncerto mintis kilo tada, kai privačiai buvo patirta, jog minėti solistai rengiasi atvykti kaip turistai į JAV, pasisvečiuoti pas savo gimines Baltimorėje. Tik tuomet rengėjai kreipėsi į solistus su kvietimu koncertuoti.

2. VLIK teigimas, kad koncerte dalyvavimas reiškia „jog lietuviai esame patenkinti ir Lietuvos užgrobimo nepripažinimas yra be pagrindo“, skaitytinas tik apgailėtinu nesusipratimu. Pripažinimas ar nepripažinimas yra valstybinis aktas, neturįs nieko bendro su asmeniniu atsilankymu privačių asmenų rengiamame koncerte. Ta proga pakartotinai primename faktą, jog tiek Vilniaus operos solisto V. Noreikos koncerto šiame žemyne, tiek krepšininkų apsilankymo Lietuvoje atvejais, JAV Valstybės departamentas nekartą ir raštu patvirtino, kad privačių grupių organizuojami kultūriniai įvykiai neturi nieko bendro su JAV pozicija Pabaltijo okupacijos atžvilgiu. Skaudžiausia, tačiau, kad tokie VLIK argumentai, atmesti ir JAV Valstybės departamento, laiko lietuvių visuomenę nesubrendusia ir nepasitiki bei abejoja jos patriotiškumu, nes neva atsilankymas koncerte ar panašiame pobūvyje ipso facto esąs laisvės atsižadėjimas.

3. Koncerto rengėjai nemano, kad jie, kaip VLIK pareiškime sakoma „gali nesąmoningai virsti klastingos okupanto veiklos talkininkais“. Esame subrendę ir turime užtenkamai išminties išlikti ištikimais savo idealams ir netapti niekeno instrumentais. Tokie VLIK išvedžiojimai laikytini sąmoningu tiek rengėjų, tiek lietuvių visuomenės, kuri koncertus lankys, įžeidimu. Panašūs pareiškimai labai aiškiai prisideda prie dirbtino išeivijos skaldymo ir todėl tų pareiškimų autoriai tikrai „gali nesąmoningai virsti klastingos okupanto veiklos talkininkais“. Patriotiškume ir tautiniame subrendime VLIK ar kuri kita grupė neturi monopolio. Šios vertybės yra visos lietuvių visuomenės nuosavybė.

4. Užbaigdamas savo pareiškimą kvietimu „ieškoti asmeninių ryšių ir juos stiprinti su pavergtais lietuviais“, VLIK prieštarauja savo pareiškimo dvasiai ir ankstyvesnei politikai. Galima daryti išvadą, kad vieno solisto dainavimas vienam asmeniui būtų tvarkoj, o pasirodymas, sakykim, šimtui — jau tautos išdavimas. Mums atrodo, kad VLIK nesąmoningai skaldo visuomenę savo nenuosekliai nustatytais patriotiškumo standartais.

5. Koncerto rengėjai mano, kad reikia skirti kultūrą nuo politikos ir kad privatus santykiavimas yra įmanomas ir pageidautinas (kam pats VLIK pritaria). Laiko perspektyvoje lietuvių tauta tėvynėje ir jos dalys įvairiuose pasaulio kraštuose yra viena kitai reikalingos siekiant savo kultūros lobynus ugdyti, turtinti bei skleisti. Tai ypatingai mums reikalinga norint išlaikyti lietuvybę jaunosiose ir būsimose kartose.

Koncerto rengėjai: Ar. Bičiūnas, D. Bielskus, R. Dirvonis, V. Germanas, D. Korzonienė, R. Kviklytė, L. Mockūnas, dr. T. Remeikis, A. Valaitytė, V. Vepštas, L. Vėžienė, G. Vėžys.

VASARIO 16 GIMNAZIJA

IR VĖL SENI VEIDAI

Jau seniai buvo keliama mintis suruošti buvusių Vasario 16 gimn. mokinių suvažiavimą, bet vis neatsirado, kas šią mintį įgyvendintų. Pagaliau vėl teko paskutiniais metais veikliai Jaunimo sekcijai apsiimti. Į šį suvažiavimą buvo dėta daug vilčių, tikint, kad atvyks daug tokių buvusių mokinių, kurie šiaip niekur nesirodo. Tačiau užsirašė tik 30, ir daugiau pusės iš jų tie, kurie ir šiaip visur dalyvauja. Kiti 300 nerado reikalo prisiminti savo nepertoliausią praeitį ir draugus. Liūdna stebėti, kaip greitai šie buvę mokiniai vokiškoj aplinkoj asimiliuojasi, visai kitaip gyvena, visus ryšius su buvusiais draugais nutraukia. Atrodo, lyg jiems gėda ir nesmagu prisipažinti lankius lietuvišką gimnaziją. Bet ne čia vieta vardinti priežastis, konstatuoju tik faktą, kad priėjome prie ribos, kada reikia pagaliau pagalvoti, ką klaidingo padarė lietuvių visuomenė bei gimnazija, kiek galingai veikia aplinka, ir gelbėti, kas dar iš viso įmanoma išgelbėti. Reikia pagaliau permąstyti be savęs apgaudinėjimo, nes šiaip išeis tik savęs gyrimas ir daugelio priežasčių nutylėjimas.

Visi susirinko spalio 3 d. vakare tradicinėje „Šešupėje“, t. y. kaimo alinėje, kur ne vienas, būdamas mokiniu, slapta pirmuosius stiklus ištuštindavo. Seni pažįstami, amžiaus nuo 16 iki 40, — tokia sena jau gimnazija. Kol apsiklausinėjo, vedybas, vaikus, studijas ir meiles apkalbėjo, jau ir gaidžiai prabilo. Tiek ryte susirinkus gimnazijos salėje, buvo galima pastebėti, kad didesnės grupės atvyko iš apylinkių. Kur apylinkės silpnos, ten ir jaunimo jau daugiau neliko.

Kalbėjo gimn. direktorius Natkus: apie gimnaziją, jos stovį, sunkumus... Vėl sumažėjo mokinių skaičius iki 83, lietuviai tėvai nenoriai leidžia savo vaikus į gimnaziją, nors namuose neišauklėja lietuviais. ypač inteligentai nedaro jokių pastangų. Praturtėjus, apsipratimas su padėtimi ir nedidelės šeimos yra tikrosios mokinių sumažėjimo priežastys. Tuo tarpu gimnazija finansiškai stovi gerai, mokytojų problema bent vyresnėse klasėse išspręsta, reiktų tik auklėtojo berniukams. Direktorius prašė kiekvieną prisidėti prie naujų mokinių ieškojimo, ypač didesnėse šeimose. Lietuviai galėtų, kaip latviai ar vengrai, iš Amerikos siųsti savo vaikus. Toliau diskusijose net su užsidegimu buvo keliami pasiūlymai padėti gimnazijai, sudaryti rėmėjų būrelį gimnazijos populiarumui lietuviškoje visuomenėje kelti... Jei tai viskas tikrovėje bus įvykdyta, dėl ko iš patyrimo abejoju, šie buvę mokiniai daug pasitarnautų gimnazijai.

Popietiniame simpoziume nagrinėta jaunimo nutautimo priežastys bei lietuviško jaunimo pareigos lietuviškai visuomenei. Simpoziumui vadovavo K. Kikšaitis, trumpus referatus skaitė A. Hermanas, R. Šileris ir A. Šmitas. Šmitas nurodė, kad daugelis buv. mokinių išsineša menkavertystės kompleksus dėl savo lietuvybės, jie gėdinasi išsitarti turį ką bendro su kažkokiais pabėgėliais, giliausias jiems įžeidimas yra svetimtaučio vardas. Tiktai neleisdami ryšiui su šiais jaunuoliais nutrukti, dedant pastangas ir įrodant, kad lietuvių kultūra nėra žemesnė už vokiečių, gal dar vieną kitą sudominsim lietuvybe. Bet dar vis lietuvybė tiek supolitinta, kad kultūrai lyg joje ir nebūtų vietos. Tie laikai, kada atsitolinusiais niekas daugiau nesidomino, turėtų priklausyti praeičiai.

Šileris teigė, kad Bendruomenė, ypač jos apylinkės, per ilgai apleido darbą su jaunimu. Reikalas paskutiniais metais žymiai pagerėjo, nes ir jaunimo dalis pati sukruto. Hermanas manė, ne pareigos jausmą reikia įkvėpti jaunuoliui, bet lietuvybei reikalingumo jausmą. „Ne pareigą tu turi, bet tu reikalingas lietuvių visuomenei“. Kiekvienas lietuvis reikalingas lietuvių visuomenei kaip mažumai, kuri susideda iš lietuvių užsienyje ir Lietuvoje. Užsienio lietuvių visuomenė laukia, kad jaunuolis liktų lietuviu ir veiktų Bendruomenėje. Lietuvos lietuvių visuomenė laukia, kad jie lietuvių kultūrą padarytų prieinama Vakarų pasauliui, kad jis tiesioginiai supažindintų lietuvį Lietuvoje su naujais atsiekimais Vakarų kultūrinėje, ūkinėje ir kitose srityse, nes dabar lietuviams užtrunka mažiausia 5 metai, kol jie per Maskvą ką nors sužino. Diskusijose pasigirdo tiesiog „radikalių“ balsų, reikalaujančių lietuvybės semtis iš dar gyvo kamieno, o ne iš mirštančios šakos. Bet tokios dusulingos diskusijos ir temos išbaidė visus jaunuolius žemiau 25 metų amžiaus, kurie vienas po kito iš salės pradingo, rodydami, kiek mažai jie vertina kalbas ir kaip sunku jau trisdešimtmečiams susikalbėti su jaunesniais.

Vakaro banketas pripildė su gimnazistais visą salę, tik, gaila, trūko merginų ir modernios muzikos. Tad daug sėdėta, net lietuviška daina tapo užmiršta.

Atsisveikinimo suėjimas patvirtino visų pasiryžimą padėti gimnazijai, be kurios vargu ar atsirastų nauja karta lietuvių. Nutarta kas met per Sekmines sušaukti buv. gimnazistų suvažiavimą, kurį reiksią su daugiau jumoro ir daina, o ne su sunkių problemų lukštenimu pravesti. Kreiptasi į Amerikoje gyvenančius kolegas, patiems Amerikoje buv. Vasario 16 gimn. mokinių pokylį sudaryti bei Vokietijoje apsilankyti. Jei kas galėtų net pamokytojauti, būtų tikras netikėtumas, dargi net labai malonus.

A. H.

VOKIETIJOS STUDENTAI LIETUVOJE

KOKIE NORAI PADIKTAVO?

Viešnagei Lietuvoje baigiantis, Kultūrinių ryšių su užsienio lietuviais komitetas svečius iš Vakarų Vokietijos pakvietė atsisveikinimo pokalbiui į Lietuvos Užsienio reikalų ministeriją. Kada svečių buvo paklausta, ko jie pageidautų, ką pasiūlytų, Vytautas Brazaitis pasakė:

— Aš dirbu konstruktorium, bet labai norėčiau neakivaizdiniu būdu studijuoti lietuvių kalbą ir literatūrą Vilniaus universitete:

— Prašom, tokia galimybė yra, — paaiškino jam užsienio reikalų ministro pavaduotojas Vytautas Zenkevičius.

Pokalbio metu svečiai pateikė klausimų ir pasiūlymų dėl kultūrinio bendradarbiavimo.

Vieni teiravosi, kokios yra Kultūrinių ryšių su užsienio lietuviais komiteto funkcijos, kaip jis dirba. Kitiems buvo įdomu sužinoti, kokių norų padiktuotas jų pakvietimas viešnagei į Lietuvą.

— Mes norime, kad užsienio lietuviai pažintų dabartinę Lietuvą tokią, kokia ji yra iš tikrųjų, — pasakė Kultūrinių ryšių su užsienio lietuviais komiteto pirmininko pavaduotojas Vytautas Kazakevičius.

Iš Antano Burdos reportažo *Gimtajame krašte*, 38 nr. Plg. su Artūro Hermano interview 16 psl. šių AKIRAČIŲ.

MONOGRAFIJOS APIE MAIRONĮ SULAUKUS

Pernai sovietinėje Lietuvoje pasirodžiusi Vandos Zaborskaitės Maironio monografija, už kurią autorei buvo suteiktas daktaro laipsnis, susilaukė gyvo susidomėjimo tiek sovietinėje Lietuvoje, tiek užsieny gyvenančių lietuvių tarpe. 10.000-čių tiražu išleista knyga bematant dingo iš knygynų lentynų, nežiūrint, kad mokslinė literatūra turi kur kas siauresnį skaitytojų ratą. Neabejotina, kad prie knygos populiarumo prisidėjo ir pats Maironio vardas. Šiandieninėje Lietuvoje Maironis yra ne vien tik lietuvių tautinio atgimimo dainius, bet ir nepriklausomybės simbolis. Todėl suprantama, kad Maironio aktualumas ir populiarumas yra tolygus, kiek ir pačios Maironio idėjos yra aktualios ir populiarios. Oficialiai šiandieninėje Lietuvoje implikuojama, kad Maironis ir jo kūrybinis palikimas yra tik istorinio domėjimosi objektas. Istorija yra lengviau falsifikuoti kaip gyvenimas. Šiandieninis Maironio populiarumas kaip tik ir įrodo, kad Maironis nėra vien tik istorija: jis yra šiandieninio gyvenimo dalis — neišbraukiamas, nesuklastojamas ir nepervertinamas.

Vanda Zaborskaitė gimė 1922 m. gruodžio mėn. 24 d. Vaškuose, Biržų apskr. 1946 m. baigė lituanistines studijas Vilniaus universitete. 1957 m. apgynė filologijos mokslų kandidato disertaciją; 1969 — įsigijo daktaro laipsnį. Kurį laiką mokytojavo Panevėžio ir Vilniaus vidurinėse mokyklose, o nuo 1950 iki 1961 dėstė lietuvių literatūrą Vilniaus universitete. Po 1961 m. lietuvių kalbos ir literatūros katedros „išvalymo" V. Zaborskaitei nebebuvo leista pasilikti Vilniaus universitete. 1962 m. perėjo dirbti į Istorijos instituto menotyros skyrių. Nuo 1968 m. dėsto lietuvių literatūrą Pedagoginiame institute. Be periodikoje išspausdintų visos eilės straipsnių, daugiausia lietuvių literatūros klausimais, V. Zaborskaitė yra autorė šių studijinių darbų: Realizmo klausimai 1905-1917 metų lietuvių literatūros kritikoje, *1957 (kandidatinė disertacija);* Eilėraščio menas, *1965;* Šimtas mįslių, *1966 (literatūros populiarizacija);* Maironis, *1968 (monografija — už kurią autorei suteiktas filologijos daktaro laipsnis).*

V. Zaborskaitė tiek publicistiniuose straipsniuose, tiek studijiniuose darbuose pasižymi savo estetinių pažiūrų aiškumu ir bekompromisiniu meninių vertybių akcentavimu. Savo subtiliu įžvalgumu, estetinių vertybių iškėlimu ir istorinės perspektyvos asociavimu V. Zaborskaitė, kaip literatūros mokslininkė ir literatūros istorikė, bene bus artimiausia V. Mykolaičiui -Putinui.

MAIRONISTIKA PRAEITYJE IR DABAR

Pirmiausia reikėtų pastebėti, kad Maironiui lietuvių literatūros istorija nebuvo dėkinga. Jei paeriodikoje radosi apsčiai prirašyta straipsnių, nagrinėjančių jo kūrybinį palikimą, tai apie jo asmenį naujesnių žinių buvo gana šykštoka. Kai 1943 m. „Varpuose" pasirodė J. Ambrazevičiaus straipsnis „Maironio asmenybės portretas", visuomenėje pasigirdo balsų, kad gal yra dar per anksti knaisiotis po Maironio asmeniškus užkulisius. Maironio asmuo buvo ir paliko pridengtas nekasdieniškumo aureolės ir nieko nekaltos pastangos, pristatyti jį kaip žmogų, rodėsi šventvagiška ir nepatriotiška. Todėl, kai visa eilė mažesnio svorio lietuvių literatūros ir kultūros darbuotojų jau senokai buvo susilaukę monografinio atžymėjimo, Maironiui dar gerokai teko palaukti. Jei Nepriklausomos Lietuvos laikotarpiu tam buvo tik ką suminėtų priežasčių, tai Sov. Lietuvos santvarkoje atsirado visai kitokios bėdos: kaip susidoroti su Maironiu? Nebuvo kaip nei visai nurašyti iš lietuvių literatūros puslapių, nei kaip ir ką kalbėti apie jį. (Apie tai galima pasiskaityti išsamiame A. Baltaragio straipsnyje „Numaironintas Maironis", *Aidai,* 1963 m. Nr. 4 ir 5). Pagaliau, suradus taip vadinamą „pervertinimo" formulę, Maironis vėl grįžo į lietuvių literatūrą, kad ir su įvairiom anotacijom apie jo „prieštaringumą", „reakcingumą" ir „ribotumą", bet visgi Maironis, ir tai jau daug.

Skyriuje apie Maironio vertinimą kritikoje ir literatūros moksle V. Zaborskaitė yra pastebėjusi, kad „naujas Maironio vertinimo etapas prasidėjo pokario metais. Pirmasis rūpestis buvo surasti bendrą teisingą, marksistine metodologija pagrįstą požiūrį į poeto literatūrinį palikimą. Tai buvo nelengvas darbas, ir jį dar sunkino nepalanki kūrybinei minčiai asmenybės kulto laikų atmosfera. Tačiau žingsnis po žingsnio klostėsi šiuo metu visų pripažintos Maironio kūrybos koncepcijos pagrindiniai bruožai". (496 psl.) Esminius tos „visų pripažintos koncepcijos" pagrindus galima aptikti 1956 m. išleistame Maironio rinkinių raštų dvitomyje. Tą darbą atliko literatūros istorikas L. Gineitis. Po dvejų metų tas pats straipsnis, gerokai apšlifuotas ir išvalytas nuo kai kurių kategorizmų ir neatsargumų, buvo pakartotas „Lietuvių literatūros istorijoje" (II t., 1958 m.). Kaip buvo einama prie galutinio Maironio kūrybos vertinimo formulavimo, gali pailiustruoti kad ir šis pavyzdys: „Vienas kitas Maironio eilėraštis ir savo pagrindiniais motyvais patarnavo sausam konfesiniam mokymui deklaruoti: tokių kurinių meninė vertė menka. Pagaliau Maironis parašė specialiai bažnytiniams reikalams vieną kitą grynai religinį eilėraštį, neturintį jokios išliekamos vertės". (L. Gineitis, Maironio poezija. Rinktiniai raštai I t. Vilnius, 1956 m., 26 p.) Galutinėje Maironio vertinimo versijoje tas pats reikalas pristatytas jau žymiai švelniau ir subtiliau: „Yra keletas ir tokių Maironio eilėraščių, kurių pagrindinį motyvą sudaro konfesinio mokymo religinių pažiūrų deklaravimas. Tokių eilėraščių meninis lygis neaukštas. Maironis yra parašęs ir vieną kitą religinę giesmę specialiai bažnyčios reikalams". (Lietuvių literatūros istorija, II t. 258 p., 1958 m.) Taigi, turint dėmesy, kad Sov. Lietuvoj Maironio vertinimo procesas yra gana painus ir komplikuotas, pridėjus, kad iki šiol, neturint pilno Maironio raštų rinkinio ir paskelbtos įvairios naujesnes pagelbinės medžiagos (laiškų, atsiminimų), V. Zaborskaitės pastangos visa tai, kas žinoma, paskelbti viename rinkinyje yra didelis įnašas į lietuvių literatūros istoriją.

BIOGRAFINIAI SVARSTYMAI

Beskaitant V. Zaborskaitės pateiktus Maironio biografinius daviniius, krinta į akis itin dažnas autorės priminimas, kad pasinaudota J. Tumo šaltiniu. Gal būtų buvę ne pro šalį į kai kurias J. Tumo-Vaižganto prielaidas ir išvadas pažiūrėti šiek tiek kritiškiau. Juk galėjo būti, kad kai kurie daviniai nudažyti J. Tumo-Vaižganto temperamentingumo spalva. Šiaip gi autorė nepasitenkino vien kitų surinkta ir paskelbta medžiaga. Geroką dalį ji pati surankiojo įvairiuose archyvuose. Gana įdomios išnašinės žinios apie Maironio konfesinę karjerą. Taip pat paminėtina, kad autorė panaudojo emigracijoje išleistus M. Vaitkaus atsiminimus (1965 m.), juos tiksliai identifikuodama. Panaudotą medžiagą autorė identifikuoja arba pačiame tekste, arba puslapio apačioje. Šiokio tokio neaiškumo įneša Z. Toliušio archyvinė medžiaga, kuri puslapio apačioje identifikuota tik MMb ir NM. Kai kitais atvejais autorė nurodo ne tik medžiagos šaltinį bet ir autorių, tai Z. Toliušio pavardę tepamini tik knygos gale pridėtame sutrumpinimų paaiškinime: „MMb — Z. Toliušis. Medžiaga Maironio biografijai (rankraštis). LKLI RN — 5"; „NM — Z. Toliušis. Nuotrupos apie Maironį (rankraštis)". (500 p.) Bet šiuo atveju gal tik nenuoseklumas ir nieko daugiau. Kur kas blogesnis reikalas yra, kai autorė identifikuoja tik šaltinį ir visai „pamiršta" paminėti patį autorių. Pvz., puslapio išnašose pažymėta: „Naujoji Romuva", 1932, Nr. 39, p. 818." „Naujoji Romuva", 1936, Nr. 7", ir „Maironio asmenybės portretas. „Varpai", Šiauliai, 1943, p. 184-185". Bet dėl to neverta graudentis, nes tikrai tas ne nuo monografijos autorės priklausė. Čia yra grynai sovietinės cenzūros dalykas. Tik reikia nusistebėti, kad sovietinėje sistemoje autoriui negalima išlikti sąžiningam netgi ir mokslinėje srityje.

V. Zaborskaitė gerokai papildė Maironio biografiją, sistemingai nušviesdama Kauno gimnazijos ir Kijevo universiteto laikotarpius. Autorė, nusiskundusi, kad šitam Maironio gyvenimo periodui stokoja antrinių davinių, rado visai pakenčiamą išeitį, pasinaudodama tuo pačiu metodu, kuris buvo gana sėkmingas L. Gineičiui, rašant apie Donelaitį Karaliaučiaus studijų metu: stokojant davinių apie patį Donelaitį, L. Gineitis plačiai kalba apie tolaikinį Karaliaučiaus universitetą, apie profesorių ir studentų gyvenimą, netgi apie patį Karaliaučiaus miestą ir to laiko visuomenę. Panašiai pasielgė ir V. Zaborskaitė su Maironiu, kiek tai liečia Kauno gimnaziją ir Kijevo universitetą. Ir tai, reikia pasakyti, įnešė nemažai šviesos į šį žiniomis gana blankų Maironio jaunystės laikotarpį. Tik gal galėtų kilti klausimas, kodėl autorė atsisakė šio sistematingumo, liesdama Maironio gyvenimą Kauno kunigų seminarijoje ir Peterburgo Dvasinėje akademijoje? Atsakymas nebent būtų, kad čia V. Zaborskaitė rado gal net įtikinamesnę ir, šiuo atveju, beveik geresnę išeitį: smulkmeniškiau apsistojo prie Maironio draugų A. Vytarto, J. Šimaičio, L. Biesiekierskio ir K. Kybelio. Ir kadangi jie (išskyrus L. Biesiekierskį), kaip ir pats Maironis, buvo įsijungę į visuomeninę ir kultūrinę veiklą, jų biografiniai daviniai ir asmeninės charakteristikos papildo netik Maironio charakterio niuansus, bet kartu praturtina ir to laikotarpio lietuvių politinės ir kultūrinės veiklos horizontą. Savo įdomumu išskirtina Maironio kontaktas su L. Biesiekierskiu, kuriam Maironis yra dedikavęs vieną iš geriausių savo eilėraščių „Užmigo žemė". (1890 m.) Ta pačia proga norėtųsi V. Zaborskaitei vėl papriekaištauti: kodėl ji nebelietė Maironio kontaktų vėlesniais gyvenimo metais? Juk iki šiol nėra pakankamai išryškinta Maironio santykiai nei su J. Tumu-Vaižgantu, nei A. Jakštu-Dambrausku nei su visa eile kitų asmenų, su kuriais Maironį rišo artimi draugystės saitai.

Monografijos autorė, išryškinusi Maironio asmenį, pristatydama jį kaip žmogų, gyvenusį ne asmeniškos gerovės tikslui, bet besivadovavusį visuomeniniais idealais, kartais ima ir griežtai atsiriboja nuo Maironio kaip žmogaus, jo kūrybą laikydama atskiru ir net nepriklausomu objektu. Esą, „svarbu, analizuojant bei vertinant Maironio kūrinius, laikytis griežtai objektyvių kriterijų, žiūrėti paties kūrinio prasmės ir visuomeninio skambesio ir nepasiduoti poeto biografijos faktų bei jo politinių deklaracijų įtaigai." (99 - 100 psl.) Žinoma, gal ir yra keletas atvejų, kur meninė tikrovė nesutampa su gyvenimo realybe, bet šis kategorizmas tai jau tikrai stygos pertempimas. Galima užimti autorės pozicijai diametraliai priešingą liniją ir pvz., įrodyti, kad Maironio gyvenimas ir kūryba

Maironis Palangoje. Nuotrauka paimta iš V. Z. monografijos Maironis.

(Perkelta į 14 psl.)

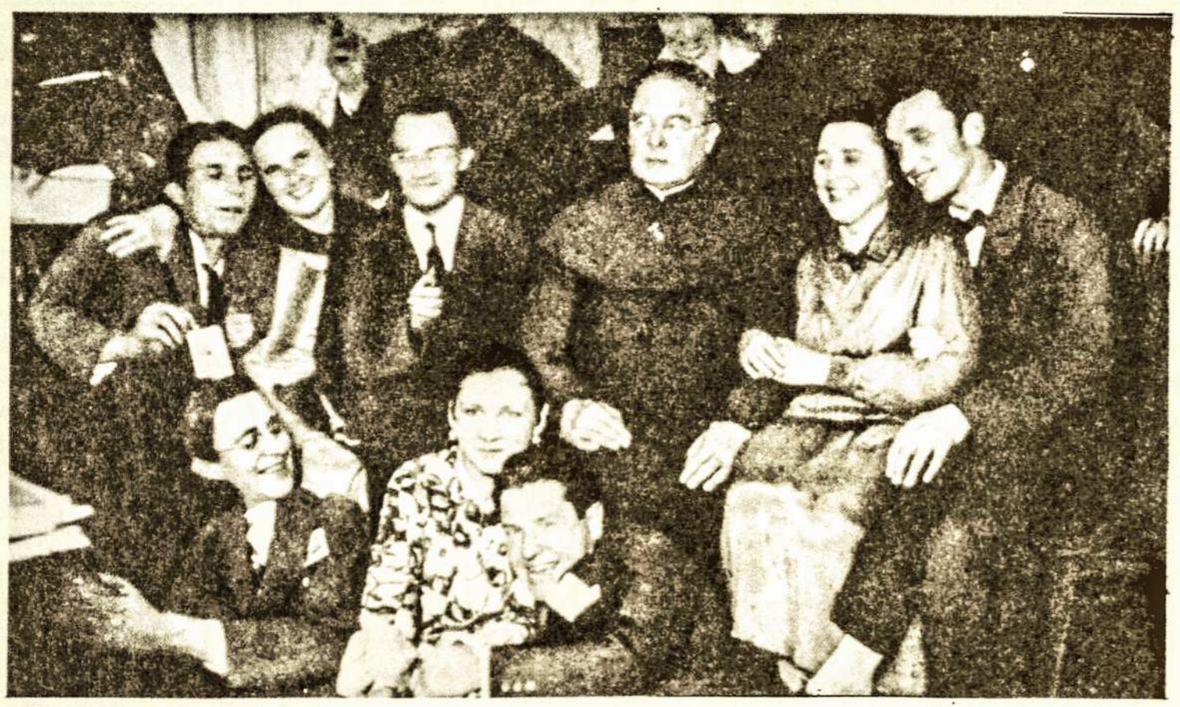

Maironis nuotaikingame pobūvyje su lituanistais Kaune. Šalia Maironio — Putinas. Paimta iš V. Z. monografijos „Maironis".

MAIRONIS

(atkelta iš 13 psl.)

nepaprastai tampriai sutapo. Juk kaip pats Maironis ne asmeniškais motyvais vadovaudamasis stojo į kunigų seminariją, taip ir „Tarp skausmų į garbę" pagrindinis veikėjas J. Vilaitis. Kiek pats Maironis nesidomėjo partine veikla, tiek jo satyros kalba apie šią „negerovę". Argi politinių pažiūrų deklaravimas poemose „Kame išganymas", „Mūsų vargai" ir „Jaunoji Lietuva" reikštų, kad pats Maironis turėjo skirtingas pažiūras? Pagaliau jei būtų taip, kaip autorė teigia, kaip galima būtų atsieti jo poezijos lyrinį herojų nuo Maironio asmens? Jei iš viso tame V. Zaborskaitės tvirtinime, kuris dažnokai pakartojamas, yra kokios nors tiesos, tai nebent tame, kad Maironio patriotinė tematika yra paremta bekompromisiniu idealizmu ir herojika, tuo tarpu kai gyvenime poetas nevisuomet vadovaujasi tokiais griežtais kriterijais.

PSICHOLOGIJA VS ISTORIJA

Nagrinėdama Maironio kūrybinį palikimą, V. Zaborskaitė dideliu svoriu remiasi V. Mykolaičio-Putino studijine medžiaga, nes jis bus buvęs bene vienintelis, kuris Maironio kūrybinį palikimą yra sistematingiau aptaręs tiek meninės tiek istorinės vertės atžvilgiu. V. Mykolaitis-Putinas yra išryškinęs ir, taip vadinamą, Maironio kūrybos lūžį, 1905 m. laikydamas to pasikeitimo kritine data. V. Zaborskaitė šį Maironio kūrybos lūžį laiko esminės svarbos dalyku, norint analitiniai apžvelgti visą Maironio kūrybą, ir todėl tam reikalui savo monografijoj skiria itin daug vietos. Ji netgi atreferuoja V. Mykolaičio-Putino argumentus, pastebėdama, kad jie yra skirtingi, lyginant 1932 ir 1947 metų straipsnius: „1932 m. rašytame straipsnyje autorius nurodo psichologinio ir moralinio pobūdžio priežastis, nulėmusias tokius pakitimus, o 1947 m., remdamasis jau marksistine metodologija, sieja juos su klasinių jėgų santykių pakitimais, pralaimint 1905 m. revoliucijai." (262-263 psl.) V. Zaborskaitė dėl tokios dvejopos V. Mykolaičio-Putino nuomonės nesileidžia į jokius komentarus. Nežiūrint to, kad ji dideliu kiekybiniu svoriu remiasi visuomeniniais argumentais, visgi sugeba pasakyti, jog Maironio kūrybos lūžio atvejuje figuruoja psichologinės ir moralinės priežastys.

Reikia pasakyti, kad V. Zaborskaitė ne visu šimtu procentų laikosi konvencionalaus požiūrio, vertindama Maironį kaip menininką ir poetą. Ji randa, kad Maironio „tobulėjimas ir augimas pasibaigė apie 1904-1905 m. „Antrasis „Pavasario balsų" leidimas ir naujas poemos „Per skausmus į garbę" variantas — tai aukščiausias šio proceso taškas". (324 psl.) Ta pačia proga paminėtina, kad V. Zaborskaitė vieną savo knygos skyrių pavadina: „Antrasis poemos ‚Tarp skausmų į garbę' variantas". (Pirmosios 6 „Jaunosios Lietuvos" giesmės) (258 psl.) Iki šiol lietuvių literatūros istorijoje buvo laikomasi pažiūros, kad 6 giesmės, išspausdintos „Lietuvių laikraštyje" 1905 m., antrašte „Per skausmus į garbę, yra Maironio poemos „Jaunoji Lietuva" (1908 m.) dalis. Suprantama, kad dėl to gali būti skirtingų nuomonių, bet, reikia pasakyt, kad V. Zaborskaitės pavartoti argumentai yra visai įtikinantys. Galima nebent papriekaištauti, kad ji čia per daug stengiasi Maironio geriausią kūrybą įrikiuoti į pirmąjį periodą. Antra vertus, kažin ar yra tikslu pirmąsias Maironio kūrinių laidas: „Pavasario balsai" (1895 m.) ir „Tarp skausmų į garbę" (1895 m.) traktuoti kaip galutiną Maironio kūrybos rezultatą? Šiuo atveju, taikant kūrybinės vertės kriterijus, argi nebūtų tiksliau, jei Maironį, kaip menininką ir poetą, reprezentuotų paskutinės pačio autoriaus aprobuotos laidos? Tuo labiau, kad ir pati monografijos autorė konstatuoja: „esminiai jo meninio pasaulėvaizdžio bruožai išryškėjo ankstyvoje kūryboje — toliau jie tobulėjo, vystėsi, stiprėjo, ..." (323 psl.) Taip pat, vertinant Maironio kūrybos kiekvieną variantą, prisilaikant chronologinio šablono, autorei neišėjo į gera, nes nebuvo išvengta tų pačių tezių, tų pačių išvadų ir tų pačių prielaidų įkyraus kartojimo. Pvz., nuolatinis akcentavimas „anticarinio" elemento prieina netgi iki koktumo ribų. Darosi įkyrus per dažnas Maironio poezijos terminologija nusakytas Lietuvos peisažas. Suprantama, kad atskirai aptariant, to pačio eilėraščio ar tos pačios poemos visas versijas, tas dalykas sunkiai išvengiamas.

Akcentuodama 1905 m. lūžį Maironio kūryboje, autorė, atrodo, susilaukė priekaištų. L. Gineitis, aptardamas V. Zaborskaitės monografiją, rado reikalo pareikšti: „Religinė-konfesinė Maironio ideologija (čia autorei ją prisiminti itin praverstų!) nuo 1895 m. išliko kuo pastoviausia..." (L. Gineitis, Maironio drama; *Pergalė*, 1969, Nr. 1, 136 psl.). Taip pat L. Gineitis neparodo monografijos autorei pritarimo, kad ji kokybinį akcentą skiria pirmojo periodo kūrybai, tuo pačiu šį periodą atžymėdama ir kiekybine proporcija: „Čia (antrame periode — V. A.) nebesileidžiama į platesnes Maironio kūrybos sąsajas su visuomeniniu gyvenimu, dėl to kiek padidėja aprašomumas. Puikioms Maironio baladėms („Jūratė ir Kastytis" ir kt.) tenka vos po pastraipą — siauriau negu „Lietuvių literatūros istorijoje". Dar labiau, negu pirmoje dalyje, nukenčia Maironio satyros. Lieka neatskleista, kodėl, sakysime, Maironiui nepavyko sužadinti savyje poetinio entuziazmo, paskelbus buržuazinę „nepriklausomybę". Nepaaiškėja, iš kur kilo sarkazmas, kurio kupina Maironio parašytoji tuometinio himno parodija „Lietuva — didvyrių žemė". (ibid) Toks L. Gineičio priekaištas yra labai suprantamas, nes sovietinėj maironistikoj satyros yra tas arkliukas, ant kurio, paprastai, galima gana smagiai pasijodinėti, o intymioji — asmeninė lyrika ir kai kurios poemos, kaip „Jūratė ir Kastytis", kur dominuoja tautosakinis — mitologinis motyvas, yra priimtina be jokių anotacijų apie „prieštaringumą", „reakcingumą" ir „ribotumą". Todėl sovietinėj maironistikoj šio pobūdžio kūrybai paprastai priklauso proporcingai kur kas didesnis dėmesys. Šiame L. Gineičio priekaište yra tik tiek tiesos, kad V. Zaborskaitė antrąjį Maironio gyvenimo ir kūrybos periodą apžvelgė šiek tiek paviršutiniškiau, negu pirmąjį.

Kalbėdama apie Maironio satyras, autorė sąmoningai pasirenka posmus, kurie atitinka sovietinio traktavimo stereotipijai. Skirtumas tik tas, kad V. Zaborskaite nenusikalsta Maironio kūrybos faktams: užsimena ir apie Maironio satyrą „Tautos pabėgėliams". (Ši satyra iki šiol nebuvo išspausdinta jokiame sovietiniame Maironio raštų leidinyje).

SVETIMOS ĮTAKOS

V. Zaborskaitė pakankamai išsamiai ir argumentuotai aptaria pasaulinės literatūros atstovų įtakas Maironio kūrybai. Atrodo, kad autorė vargiai ką naujo įneša Sov. Lietuvoj taip rūpimu Maironio ir Puškino sąlyčio klausimu. Tai daugiau ar mažiau pakartota tos pačios bendrybės, kurias buvo iškėlęs V. Mykolaitis-Putinas straipsnyje: „Puškinas ir lietuvių literatūra". Yra kur kas daugiau sėkmingas autorės žvilgsnis į Šilerio poeziją. Nevisai aišku, kodėl ji, nevengusi pacituoti kai kurių Šilerio frazių ar net atskirų jo kūrybos posmų, implikuodama sąryšį su Maironio kūryba, visai tylomis praeina pro Gėtę, kai kalba apie „alpinę" Maironio poeziją? Iš tikrųjų gi, lyginant Gėtės „Ueber allen Gipfeln ist Ruh... ir „Kannst du das Land" su Maironio eilėraščiais „Rigi Kulm" ir „Vakaras ant Keturių Kantonų ežero", galima įžiūrėti tam tikrų bendrybių.

PROGRESAS AR REAKCIJA?

Reikėtų atskirai sustoti ties sovietinio Maironio „numaironinimo" klausimu, bet traktavimo, arba kitais žodžiais tariant, tai būtų labiausiai beprasmis reikalas, nes monografijos autorė neturėjo jokio kito pasirinkimo. Kiek sovietinėje santvarkoje įmanoma objektyvi studija, gali paliudyti šie K. Korsako žodžiai: „Mums būtina viską marksistiškai pervertinti ir tik tada pateikti mūsų plačiajai visuomenei. Leidžiamas knygas reikia aprūpinti gerais įvadiniais straipsniais ir komentarais. Objektyvumas prie nieko gero neprives." (*Pergalė*, 1959 m., Nr. 2, 165 psl.) Todėl į visus sovietinio traktavimo atributus, skaitant V. Zaborskaitės knygą, reikia žiūrėti kaip daugiau ar mažiau neišvengiamą knygos „įpakavimą". Todėl suprantama, kad V. Zaborskaitė, saistoma taip vadinamos marksistinės metodologijos, turėjo išryškinti, kiek kiekvienas Maironio kūrinys arba atskiros kūrinių grupės, atliko „progresyvų" arba „reakcinį" vaidmenį to laiko visuomeninėje konjunktūroje. Pagrindinis klausimas čia buvo, kaip žiūrėti į tautinį lietuvių atgimimą ir tautinio išsivadavimo judėjimą? Tam kelrodis buvo pačio Lenino mintys, atpasakotos „Liet. lit. istorijoje"

V. Zaborskaitė, parankėje turėdama konkretų šio kelrodžio pritaikymą Maironio patriotinei poezijai (Liet. lit. ist.), ima dėlioti „progresyvumo" ar „reakcingumo" etiketes. Pirmojo periodo kūryba, išskyrus pavienius atvejus, savo esmėje yra „progresyvus" reiškinys. „Pavasario balsai" yra „istoriškai būtinas ir tuo pačiu progresyvus žingsnis nacijos istorijos kelyje". (135 psl.) „Jaunoji Lietuva" — „Anticarinis poemos patosas ir sudaro didžiausią idėjinę-visuomeninę jos vertę" (235 psl.) Be to poemos „progresyvumą" dar akcentuoja, kad Maironis „lietuvių nacijos formavimąsį ir nacionalinio išsivadavimo judėjimą įsakmiai susieja su liaudimi, šiuo atveju dargi su pačiais vargingiausiais valstietijos sluogsniais" (284 psl.), dvarininkiją traktuoja kaip tautos interesų išdavikę, o poeto „meilė tėvynei, savo kraštui yra tas pats, kas meilė joje dirbančiam ir vargstančiam liaudies žmogui". (288 psl.) Galima išskaičiuoti visa eilė pirmojo Maironio kūrybos periodo atvejų, kaip pvz., tėvynės meilė, liaudies dainų apoteozavimas, Lietuvos gamtovaizdžio iškėlimas, egoistinių interesų atsižadėjimas aukštesniems tikslams — nors tie dalykai tuo požiūriu savaime aiškūs, kaip du ir du yra keturi, bet, dėl visa ko, užantspauduoti „progresyvumo" antspaudu. Visai kitas reikalas yra su tuolaikine Maironio publicistika. Čia jau randama „visiškas susitaikymas su esamos politinės-socialinės santvarkos pagrindais, bekompromisinis klerikalizmas ir nacionalinio sąjūdžio apribojimas vien kultūrinio darbo sritimi". (71 psl.)

V. Zaborskaitė brėžia gana griežtą liniją tarp Maironio menininko ir Maironio praktinio visuomenės veikėjo. Kaip visuomenininkas jis stovi „klerikalinės buržuazijos pozicijose" bet kaip menininkas-poetas — „toli prašoka Maironį ideologą". (68 psl.)

Apskritai, pirmajame Maironio kūrybos periode, kaip jau minėta, yra beveik viskas „progresyvu", nebent išskyrus poemą „Kame išganymas", kuri yra „sąlygota jo luominės padėties ir jo pasaulėžiūros". (207 psl.) Pagal V. Zaborskaitės koncepciją, tas „pažangumas" yra apribotas laiko sąlygų. Todėl antrajame Maironio kūrybos periode tie patys reiškiniai kartais užsitarnauja jau visai priešingą etiketę. Čia jau randama, kad Maironis „reakcingas, kai susiduria su darbininkų judėjimu". (363 psl.) „Žalinga buvo ir kunigystės idealizacija Maironio poemoje, vietomis metanti lyg ir nepasitikėjimo inteligentija šešėlį." (222 psl.)

Išvados

Didžiausią V. Zaborskaitės darbo dalį užima Maironio kūrinių analizė. Be abejo, labiausiai akcentuota Maironio idėjinės-visuomeninės pažiūros, pasekant netik jų raidos kelią, bet ir visa tai susiejant su istorine to laikotarpio dinamika. Iškeldama Maironio talento jėgą ir žavėsį, autorė neišleidžia iš akių nei tuometinės lietuvių literatūros nei Vakarų ir Rytų Europos literatūrų konteksto. Šis metodologinis aspektas vertas išskyrimo dar ir dėl to, kad autorė visgi nenukrypsta į smulkmeniško aprašinėjimo ekskursus, bet sugeba atrinkti pačius esmingiausius tos sąsajos atvejus. Tas itin harmonizuojasi su entuziastišku Maironio kūrybos traktavimu, nors neatsižadant ir kritinio žvilgsnio.

Baigiant, reikia pasakyt, kad savo visumoje V. Zaborskaitės darbas yra atliktas labai gerai. Suminėti priekaištai yra daugiau pastabos, turint galvoje perfekciją. Be to, visa tai užtušuoja autorės sugebėjimas pagauti esminius meninės vertės niuansus, juos išryškinti ir pristatyti skaitytojui nelyginant išbaigtą mozaiką, kurioje išsiskiria Maironio poezijos atskiri luotai. Jie skaitytoją iš naujo pagauna ir sužavi. Mokyklinių chrestomatijų subanalintas Maironis tarsi atgyja visuotinesnės prasmės spalvomis.

Skaitant V. Zaborskaitės monografiją apie Maironį, juntama autorės pagarba ir meilė šio didelio lietuvių tautos poeto žodžiui. V. Zaborskaitė Maironį pristatė ne vien tik kaip lietuvių literatūros istorinį faktą, bet ir kaip šiandieninės gyvenimo realybės dalį.

V. A.

laiškai

NEEILINĖ PROMENADA

(AKIRAČIAI aplamai)

Jūsų AKIRAČIUS skaityti ir įdomu, ir verta. Daug kur pataikote viniai tiesiai į galvą. Vieni Jūsų straipsniai gana naudingi ir išganingi, kiti gi silpnoki ir verti rimtos kritikos žodžio. Tačiau Jūs augate, bręstate ir mokotės. Su kai kurių Jūsų galvosena sutinkame, o kitų — nesutinkame. O tačiau panašiai jaučiamės pasiskaitę ir kitus lietuviškus laikraščius.

Valdžių „griovimas" jaunuomenės tarpe nėra liga, o greičiau įgimta jaunuolio būdo ir dvasios savybėmis apdovanoti taip pat yra nemalonus laiko procesas, nuo kurio ne kiekvienas žemiškasis gali taip lengvai atsikratyti. Tik tam tikromis būdo savybė. Senų žmonių „sukalkėjimas" žmonės ir senatvėje išlieka judrūs, kritiški ir viskam akylūs.

„Sukalkėjimo" proceso požymių kartais pastebime ir Jūsų *senior* rašytojų eilėse. Nesubrendimo ženklų pamatome ir Jūsų *junior* tarpe. Tačiau Jūsų gretose, turime pripažinti, esama žmonių, kurie turi ir geras galvas, ir geras plunksnas. Laiko bėgmė pelenus ir auksą labai vykusiai atskiria. Pelenus visokie vėjai išnešioja, o auksas lieka ir žėri.

Sakotės iešką teisybės! Tol, kol jos ieškosite ir kasinėsitės: daug kam nepatiks, nes teisybė daug kam skaudi.

Jūsų ieškojimai ir galvosena šiandie daug kam kontroversiniai, tačiau už kelių ar keliolikos metų, greičiausiai, bus irgi „apkalkėję". Gal net Jūsų vaikai mėgins iš jų pasijuokti. Tik tada daug plačiau pradės aiškėti, kad kelionė nuo lopšio iki karsto nėra jau tokia eilinė šaligatvio promenada.

Paskutiniame AKIRAČIŲ numeryje Ž. Mikšys pataria visiems galvoti. Tačiau kai galvos nevienodai subręsta, tai ir galvojimas negali visų būti mikšiškas. Esant tokiai nepakeičiamai padėčiai, derinimasis žmonių, tautos ar valstybės tarpe yra ir būtinas, ir reikalingas. Kovodami su viskuo kas sena, atgyventa ir „sukalkėję" — turime ir statyti. Su tuo ir Jūsų Algirdas T. Antanaitis AKIRAČIŲ 6-me numeryje sutinka. Randame ir Jūsų tarpe tik šūkaujančių. O tai jau savotiškai siauras „sukalkėjimas" ir pats blogiausias.

Gyvenimo faktai ir praktika rodo, kad jauni žmonės labai dažnai fantazuoja, tačiau gyvenimo bėgyje tie jauni pasišokinėjimai gerokai išsilygina. Taip pat bet koks skubėjimas seną pasaulį iš pamatų sugriauti gerokai sulėtėja. Dauguma taip galvojančių ir šūkaujančių tai anksčiau ar vėliau patiria.

Kovojate prieš lietuviškų laikraščių kartais labai kvailą cenzūrą. Šia tema bekalbant galima pridėti, kad toji jų cenzūra juos pačius sunaikins. Jei dar vis skaitote „sukalkėjusius" lietuviškus laikraščius, tai tą procesą jau senokai turėjote pastebėti. Turint galvoje natūralų skaitančiųjų kitimą, — išvados aiškios. Jaunoji karta ieškos tokio laikraščio, kurs eis su šia diena. Lietuviškų laikraščių redaktoriams V. Šliogeris pasakė nedžiuginančią teisybę. O tokių balsų visose kartose vis didėja.

Tai pastabos ir nuomonės, kurios mane aplankė pasiskaičius Jūsų laikraštį. Ir aš nedrįsčiau apsiskelbti nesenstančiu jaunuoliu. Atvirkščiai, džiaugiuos, kad nebereikia žengti per visas jaunatvės mizerijas. Tačiau man didžiai malonu pabūti bent spausdintame žodyje Jūsų tarpe ir kartais nuoširdžiai ir skaniai pasijuokti. Kaip ir mes anais metais, taip ir Jūs šiandien protestuojate! O visgi, skubėkite palengva!

Omaha, Nebraska — V. Šarka

Daugiau straipsnių ir žinių apie padėtį Lietuvoje, o mažiau „emigracinės" polemikos.

Australija — E. Jakubowski

KUR GERIAUSIOS GALVOS?

(AKIRAČIAI aplamai)

Esu ne iš jaunųjų, bet ir ne iš tų, kurie norėtų vietoje stovėti. Šių dienų gyvenime vietoje stovėjimas — tai atgal ėjimas ir todėl šiems AKIRAČIAI nepatinka. Peržengę metinį slenktį, ženkite ir toliau laisvos kritikos būdu. Būtų didžiausia nesąmonė galvoti pagal *Naujienų* vedamąjį, kad „geriausios mūsų galvos yra dabartinių organizacijų priešaky" (suprask, nekritikuojamos). Demokratinėje santvarkoje tik kritika galima padaryti tas „geriausias galvas". Linkiu ir toliau realiai stebėti lietuviškąjį gyvenimą, nežiūrint kokiame pasaulio krašte jis reikštųsi.

La Salle, P.Q., Kanada — Pr. Paukštaitis

ČIGONAS SKARDŽIUS

(1969/7 nr., Didžiojo kalbininko sukaktis)

Nuotraukoje parodytas V. Rastenio minėtas *Čigonės Azos* vaidinimas. Čigonų taboro vadas — Pr. Skardžius — viduryje, juoda barzda, su skrybėle. Veikalo autorius J. Petrulis dešinėje — pusiau pridengtas veidąs. Režisorius muz. J. Karaka — sėdi vidury. Rastenis save atpažins.

Toronto — P. Lelis

KAIP PRANCŪZIŠKAI VILNIUS?

(1969 / 7 nr. Laiškai)

Aiškindamas iš Vilniaus gaunamas laikraščių siuntas su įrašu: PAR AVION VILNUS T. P., V. Rastenis rašo, kad „*Vilnus*" galėjo atsirasti dėl „įrašą redagavusio pareigūno persistengimo būti prancūziškesniu už prancūzus". Toliau: „Matyt, Vilniuje ligšiol dar nesužinota, kad autoritetingiausiame prancūzų kalbos žodyne *Petit Larousse* šio mūsų miesto vardą jau seniai rašo *Vilnius*, nebe *Wilno, Wilna*, kaip seniau, ir ne *Vilnus*, kaip kažkas Vilniaus pašte spėja".

Čia V. Rastenis truputį klysta ir klaidina. Teisybė, kad *Petit Larousse* senokai, pavyzdžiui, 1954 laidoj rašė *Vilnius*, bet vėliau ir ten papūtė kiti vėjai. Štai, 1965 laidoj jau *Vilnious*. Tas pats *Vilnious* mirga ir 1967, 1968, 1969 ir 1970 laidose. O jei krypsim į tos pačios leidyklos *Grand Larousse Encyclopédique*, tai 6. tome, skirsnelyje apie Lietuvą, jau 1962 rašo tik *Vilnious*. Tame pačiame tome Čiurlionis rašomas *Tchourlionis*, Rimša — *Rimchi*, Šiauliai — *Chiaouliai* ir panašiai.

Baigminė V. Rastenio pastraipa vilniečiams: „Žinoma, sunku jiems tenai tokius dalykus ir žinoti. Sakysim, tokį *Larousse* žodyną Lietuvoj gaut — rečiausia retenybė. Sako, arba cenzūra, arba vagys nepraleidžia..."

New Yorke, kur V. Rastenis gyvena, *Larousse* žodyną (naują ar apynaujį) nesunku gaut — jį praleidžia ir cenzūra, ir vagys.

New York — Kęstutis Čerkeliūnas

atgarsiai

NESILANKSTĄ MASEI

(AKIRAČIAI aplamai)

Kai siunčiau šešis dolerius už naujagimio mėnraščio AKIRAČIAI prenumeratą, niekaip negalvojau, kad ir vėl kada teks tam pačiam reikalui rašyti čekį. O visgi emigrantų masei nesilankstą AKIRAČIAI ištesėjo, nors ir su dviejų numerių pertrauka. *(? — Red.)* Atsirado ir galinčių rašyti ir norinčių skaityti. Matomai buvo tikras reikalingumas — reikėjo atsverti turinio atžvilgiu beveik vienalytę ir įdomumu pilką mūsų spaudą. Nekuriems mūsų dabar lietuviškas gyvenimas nebetoksai tvankus.

Negaliu girtis greitu skaitymu, bet abiejų dienraščių savaitės laidų ir dar trijų savaitraščių peržvalgai tetrunka valanda, gi AKIRAČIAI pagauna nuo pradžios iki galo, kaip nei vienas kitas mūsų periodikos leidinys. Ne tai, kad labai gyvai būtų prirašyta (dažniausiai anaiptol), bet kad visa aktualu.

Tegul AKIRAČIAI tiktai toliau tesėja. A. Povilainis *Nepriklausomos Lietuvos* jau nebespausdinamoje kolumnoje *Propirščiai* 1969. XI. 5.

NEKELIA DIRVOS

(AKIRAČIŲ kolumnistas V. Rastenis aplamai).

V. Rastenio straipsnių šiuo metu užtinkame laisvos minties mėnraštyje *AKIRAČIAI*, kurį manau skaito ir dr. Degesys. Tuose straipsniuose V. Rastenis visada randa ką nors pakritikuoti, pasišaipyti, kam nors gerokai įgnybti ir t. t.

Man atrodo kad tokie straipsniai šiuo metu tautinės minties laikraštyje netiktų spausdinti ir jie nepakeltų laikraščio lygio.

Juozas Jurevičius laiške *Dirvai* 1969. XI. 7 atsakydamas į dr. D. Degesio straipsnį laikraščio gerinimo reikalu.

YPATINGOS SĄLYGOS

(1969/10 nr., Spauda kenkia lietuvybei)

Autorius turi gerą patyrimą karo ūkio intendantūroj, bet rodos neturėjo ryšio su spaudos platinimu. Aš gi turėjau šiokį tokį patyrimą spaudos pasiūlos reikalucse tėvynėj.

Spaudos cenzūra yra valstybinės ar baznytinės valdžios viešosios teisės priežiūra, kad spauda sakytos valdžios požiūriu laikytųsi laisvės ir prievolės lygsvaros, kad nepalankios sąlygos kartais reikalaudavo tokios išimtinės priežiūros. Lietuvos nepriklausomybės laikais spaudos cenzūra buvo teisinama ypatingomis valstybinio saugumo sąlygomis.

Spaudos laisvė yra laisvė turėti liniją. Bet turėkime tolerancijos kitų linijai.

Spaudos linija yra abipusiškos spaudos laisvės ir pareigos dalis. Laisvė be pareigos sudaro anarchiją ir senoji mintis be naujųjų minčių sustingsta. Subrendę skaitytojai supranta, kad laikraštis turi išlaikyti lygsvarą tarp tradicijos ir pažangos jo paties linijos būdu.

Martynas Kavolis 1969. XI. 7 *Dirvoje.*

ANN LANDERS KOLCHOZIŠKAI

(1969 / 10 nr., Pokalbis su Mikšiu)

Neseniai viename dideliame mieste lietuviško TRIRAČIŲ žurnalo redakcija norėjo šį bei tą sužinoti apie mūsų didžiąją garsenybę, tiesiog genijų, dailininką Bižuntą Kikšį. Ji paprašė, jog tą pasikalbėjimą atliktų Onytė Landrytė. Štai kaip tas pasikalbėjimas vyko:

Landrytė: Amerikoje niekam tikę lietuviai matė keletą Kikšio darbų, kurie primena Raudonosios Vėliavos kolūkio realizmą. Ar tai reiškia, kad Kikšys žiūri daugiau į aną pusę, kad jam tremtis nerūpi?

Kikšys: Klausimas kolchoziškai taiklus. Faktiškai Kikšys nežiūri nei į tą, nei į šitą pusę, nes jis yra aklas ir maliavoja kas jam ir kolūkio karvių melžėjoms patinka.

Iš *Ateities* humoristinio skyriaus „Onytė Landerytė" 1969 m. 251 psl.

SERGAME POLITIKA

(1969/12 nr., aplamai)

Mėnraštis liečia daugiausia šiandienines lietuviškąsias kultūrines ir visuomenines — politines problemas. Laikraštis stengiasi būti aktualus kartais net įvairių kraštutinumų kaina. Skaitytojui krinta į akis tai, kad, rašant visuomeninėmis - politinėmis temomis, dažniausiai akėjama laisvojo pasaulio šios rūšies lietuvių bruzdėjimai, o rašant kultūrinėmis temomis, akcentas daugiau dedamas ant okupuotos Lietuvos kultūrinio gyvenimo. Tada ir gaunasi kreivokas vaizdas. Atrodo, kad mes čia tik pešamės ir „durnių voliojame", o anapus sergama vien kultūra.

Draugo kultūrinis priedas, 292 nr.

AKIRAČIUS galima įsigyti šiose vietose:

PARAMA, 2534 W. 69 St., CHICAGO, Ill., 60629
J. VAZNELIO prekyba, 2624 W. 69 St., CHICAGO, Ill., 60629
J. KARVELIO prek. namai — Gifts International, 2501 W. 71 St., CHICAGO, Ill., 60629
V. PRIŽGINTAS, 1418 Coronado Terr., LOS ANGELES, Calif., 90026
ROMUVA, 84-20 Jamaica Ave., WOODHAVEN, N.Y., 11421
SPAUDA, 10 John St., WATERBURY, Conn., 06702
P. MISEVIČIUS, 32 Hendrick Ave., TORONTO 4, Ont., Canada
P. ALEKNA, 9 Hill St., CABRAMATTA, N.S.W., 2166, Australia

Prašau man siuntinėti AKIRAČIUS / pratęsti prenumeratą.

Vardas ir pavardė: .....

Gatvė: .....

Miestas: ..... Valstybė: ..... Zip: .....

Prenumerata kitur: $6.00
Prenumerata JAV: $5.00

AKIRAČIAI
6821 So. Maplewood Ave.
Chicago, Illinois 60629

Auka: $ .....

Pridedu čekį: $ .....

ALp 1752

POKALBIS SU ARTURŪ HERMANU

VLIKAS PRIPAŽINO LIETUVOS INKORPORAVIMĄ Į TSRS?

R. E. MAZILIAUSKAS: Skaitant Tavo straipsnius spaudoje, girdint apie Tavo veiklą Vokietijos Lietuvių Bendruomenėje, susidarė įspūdis, kad esi visuomeninis nenuorama, maištininkas, radikalus naujų kelių ieškotojas. Ar save tokioje šviesoje ir pats matai?

ARTŪRAS HERMANAS: Nelaikau savęs nei nenuorama, nei maištininku. Stengiuosi ieškoti naujų kelių, nes mūsų emigracija merdi, ji tik kapsnojasi pasenusiose doktrinose. Jos laikysena, kaip suvaikėjusio seno žmogaus.

REM: Tai Tavo nuomonė?..

AH: Tai nuomonė daugelio, ne mano vieno susidaryta. Tik aš neiškenčiu apie tas blogybes neprakalbėjęs.

REM: Vakarų Vokietijoje jau ilgiau kaip metai laiko veikia Lietuvių socialdemokratų draugija. Esi vienas tos draugijos vadovų... —

AH: Nesu vienas tos draugijos vadovų, nes nepriklausau jos vadovaujantiems organams. Džiaugiuosi, kad galiu likti paprastu draugijos nariu, kol yra už mane geriau sugebančių jaunų vyrų draugijai vadovauti.

REM: Bet faktas lieka faktu: kur Socialdemokratų draugija rodo gyvybę ir veržlumą, ten paprastai užtinkame ir Tavo pavardę.

AH: Kartais straipsnį parašau ar kalbą pasakau. Draugijos vadovybė dažnokai mane kviečia pakalbėti ar parašyti apie veiklą. Tokiu būdu gal ir susidaro vaizdas tarsi būčiau veiklus.

REM: Vadinasi, esi socialistas?

AH: Priimu tik pačius esminius socializmo teigimus: laisvą žmogaus apsisprendimą, socialinės gerovės kėlimą, lygias galimybes visuomenėje ir t. t.

REM: Socialdemokratų draugijos įstatuose nurodyta, kad savo veikloje ji vadovaujasi Lietuvių social-demokratų partijos veiklos gairėmis. Tos gairės, iš tiesų, gana plačios: jomis galėtų vadovautis ir griežtas marksistas ir šiaip sau liberalas su socialine sąžine. Kokios rūšies socialistu Tu save laikai?

AH: Visą ideologinį balastą, gražius Markso, Lenino, Marcuse ir kitų išvedžiojimus laikau jau bandymu įtempti žmogų į tam tikrą priklausomumą dogmom ir tuomi kitaip manantį nuženminti ar net sunaikinti. Tad tikriausiai pritikčiau prie „liberalų su socialine sąžine“, gal tik uždėčiau stiprų akcentą ant „socialinės sąžinės“.

REM: Vadinasi, esi „praktiškas“ socialistas?

AH: Iš tikrųjų juk gali būti „ideologinis“ ir „praktiškas“ socializmas. Prie „ideologinio“ priskiriu naująjį jaunimo judėjimą. Tačiau, nors jis man ir labai simpatiškas, jaučiu, kad mes, lietuviai, neturime pakankamai laiko jame paskęsti. Todėl sąmoningai pasirinkau „praktiškąjį“ socializmą, kuriuo vadovaujasi socialdemokratų partijos Švedijoje, Vak. Vokietijoje ir kt. Žinoma, kad socializmas yra ir ideologija, bet reikia klausti, kur ji praktiška.

REM: Socialdemokratų draugijos įstatuose, be to, nurodyta, kad ji vadovaujasi ir Vliko 1949 m. priimtąja *Lietuvių charta*, kurioje įrašyti tokie žodžiai: „Valstybinė nepriklausomybė yra tautinės kultūros ugdymo ir išlikimo būtinoji sąlyga“. Ar sutinki su šiuo teiginiu?

AH: Visos chartos yra frazeologijos. Konsekventiškai galvojant, iš to teiginio išeitų, kad lietuviai Lietuvoje negali nei kultūros ugdyti, nei patys išsilaikyti. Aš sakyčiau, kad *laisvas tautos apsisprendimas* yra aukščiausias tautinės bendruomenės siekis. Valstybinė nepriklausomybė *gali būti* tautinės kultūros ugdymo ir išlikimo *geriausia* sąlyga. Tautinė valstybė su fašistine ar komunistine diktatūra man nėra „geriausia sąlyga“. Žmogaus teisės turi būti aukščiau už valstybę. Keista man ir 13-toji Chartos pastraipa: „Lietuvis lojalus savo gyvenamam kraštui“. O kas, jei tas kraštas diktatūros valdomas? Antra, kraštas čia turi tą pačią prasmę kaip valstybė. Tad Lietuvių charta reikalauja, kad lietuvis Lietuvoje būtų lojalus valstybei, kurioje jis gyvena, būtent, Tarybų Sąjungai! Išeitų, kad Vlikas jau 1949 m. pripažino Lietuvos inkorporaciją į TSRS?

REM: .. Nežiūrint šitų „frazeologijų“, Tu, matyt, vis dėlto pritari „praktiškai“ Vokietijos Lietuvių socialdemokratų draugijos veiklai?

AH: Ateitis parodys, ar draugijos kelias yra teisingas. Kryptis aiški — kreipti ko daugiau dėmesio į dabartinę Lietuvą, o užsieniuose — kiek galima sugyvinti lietuvybę. Manau, kad tokia kryptis verta pasitikėjimo.

REM: O draugijos ateities planai?

AH: Išjudinti Bendruomenės apylinkes, pritraukti jaunimą, ypač prie kultūrinio darbo, rasti naujų kelių tiesiogiai padėti lietuviui, gyvenančiam Lietuvoje, ir pagaliau — galutinai atsisakyti DP rolės.

REM: Gimtasis kraštas rugsėjo 18 d. rašė, kad „Kultūrinių ryšių su užsienio lietuviais kvietimu Lietuvoje viešėjo aštuoni jauni Vakarų Vokietijos lietuviai“... Viešėjusiųjų sąraše yra ir Tavo pavardė.

AH: Taip, nuo rugpiūčio 22 d. iki rugsėjo 5 d. lankėmės Lietuvoje.

REM: Kas šitą ekskursiją organizavo?

AH: Viskas prasidėjo praeitųjų metų Studijų savaitėje Vokietijoje. Jos metu Vokietijos Lietuvių studentų sąjunga nutarė ieškoti priemonių suruošti kelionei į Lietuvą. Tada buvau Studentų sąjungos iždininku, o pirmininku — M. Landas. Mes ir tyrinėjome galimybes, susirišome su reikalingais žmonėmis ir įstaigomis, tarėmės dėl sąlygų.

REM: Ekskursija buvo Studentų Sąjungos?

AH: Ne. Mes ir patys nenorėjome vykti organizacijos vardu. Bet keistu sutapimu ir Vilniaus atstovas to nenorėjo. Vykome kaip „lietuviško jaunimo grupė“. Pasirodo, jie nepripažįsta jokių lietuviškų organizacijų Vakaruose.

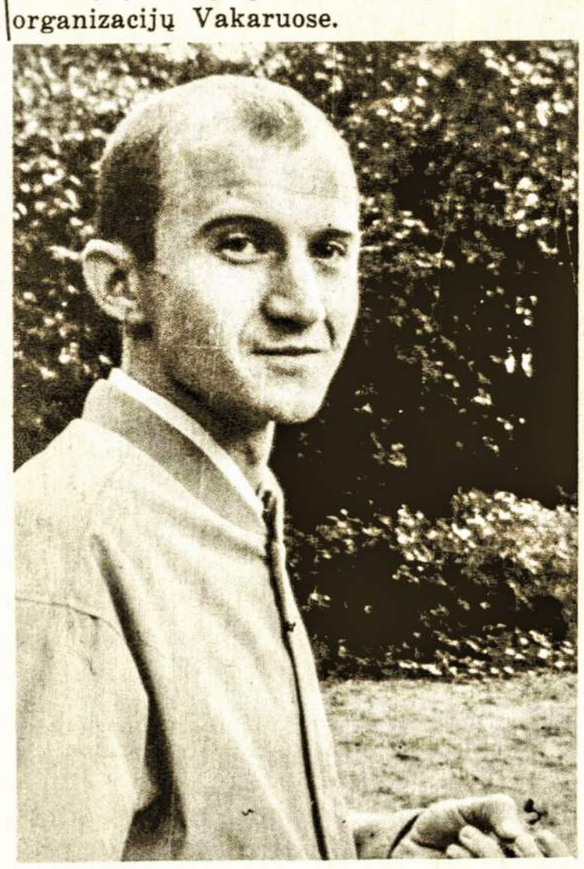

REM: Vilniaus atstovas?

AH: Taip. Buvome nuvykę į Vakarų Berlyną, kur sutikome Kultūrinių ryšių su užsienio lietuviais komiteto atstovą. Su juo aiškinomės dėl galimybių ir sąlygų Lietuvai aplankyti. Tai buvo birželio 17 d.

REM: Ir tos sąlygos pasirodė priimtinos?

AH: Ne visiems. Iš Studentų sąjungos valdybos tik aš vienas likau teigiamai nusistatęs. Atkrito ir kiti žmonės. Buvome ir labai griežtai atkalbinėjami nevykti.

REM: Kodėl?

AH: Kelionės priešininkai dažniausiai aiškino, kad reikia su komitetu ryšius nutraukti, nes priimdami iš jų paramą, jiems ir parsiduodame.

REM: Tu tokiems aiškinimams nepritarei?

AH: Visa tai priminė tarsi teisėjų sugėjimą nuspręsti, ar verta su Lietuva aplamai užmegzti ir turėti ryšius. Vietoj to, kad apsvarsčius, *kaip* ryšių su Lietuva siekti, juos plėsti ir panaudoti, buvome vėl ir vėl verčiami įsivelti į bergždžias akademines kalbas, ar apsimokanti, ar verta kelionė.

REM: Tada kelionės ruošą perėmei į savo rankas?

AH: Nutarėme grupėje ieškoti kelių aplankyti Lietuvą.

REM: Ar nepabūgai, kad sovietų režimas Jūsų kelionę gali išnaudoti savo propagandai?

AH: Visų mūsų interesas yra Lietuvą išlaikyti bet kokioj formoj. O kelionė gali tokias pastangas sustiprinti. Kokie bebūtų norai mūsų kelionę propagandiškai išnaudoti, naudos vis dėlto gali abi pusės turėti. Pabandyti visuomet verta.

REM: Ar Jūs iš savo pusės kėlėte sąlygas, kurių komiteto atstovas nepriėmė?

AH: Kėlėme. Pageidavome Vilniaus universitete skaityti viešą referatą su diskusijomis. Atsakymas — dėl to reikią atsiklausti. Norėjome nusivežti ir padovanoti egzilų kultūrinės spaudos, bet buvo aiškiai pasakyta, kad žurnalų ir laikraščių negalima pasiimti. Prašėme, kad Vilniuje būtume apgyvendinti studentų bendrabutyje. Paaiškino, kad tai praktiškai neįmanoma, nes bendrabučiai pilni, be to, gali susidaryti sunkumų dėl patalynės ir pan. Pageidavome, kad mums sudarytų sąlygas Lietuvoje aplankyti savo gimtines, o svetur gimusiems — gimines. Mums paaiškino, kad dabar veikiantieji sovietų įstatymai tai neleidžia. Galima būsią tartis Vilniuje, bet į pasienio sritis tikrai niekam neleisią vykti.

REM: Kelionę Jums apmokėjo vilniškis komitetas?

AH: Jie iš pradžių siūlė kelionę apmokėti. Faktiškai jie nuo Berlyno visas išlaidas ir apmokėjo. Mes nesiginčijome.

Artūras Hermanas (pagal pasą: Arthur Hermann) gimė 1944 Kaune. Jo tėvas buvo kalvis ir ūkininkas. 1958 m., kaip vokiečių pilietis, iš Lietuvos persikėlė gyventi į Vakarų Vokietiją. Keturiolikmetis repatriantas vokiškai beveik visiškai nekalbėjo. Nuo 1959 m. lankė Vasario 16 gimnaziją, kur 1966 m. padarė abitūrą. Jo žodžiais: „Laimė, kad yra tokia Vasario 16 gimnazija. Ji man suteikė galimybę baigti aukštesnįjį mokslą“. Be to: „Sakyčiau, kad gimnazija lituanistinių žinių man perdavė užtektinai“.

Lietuvių visuomeninėje veikloje ir išeivių spaudoje reikštis A. Hermanas pradėjo dar gimnaziją lankydamas. Šiuo metu, be kita ko, yra ir Vokietijoje socialdemokratų partijos narys. Dabar gyvena ir studijuoja Muenchene, kur ateinančiais metais baigs mokslinės bibliotekininkystės studijas. Nevedęs, nes, jo paties žodžiais, „dar nesusiradau lietuvaitės“.

REM: Kokias Lietuvos vietas pamatei?

AH: Vilnių, Kauną, Druskininkus, Trakus, Elektrėnus... Palangos nepamatėme. Taip pat giminių.

REM: Vilnių matei pirmą kartą?

AH: Taip. Su Vakarų didmiesčiais jo lyginti negalima, nes nei dydžiu, nei gyventojų skaičiumi Vilnius jiems neprilygsta. Bet dar niekur nemačiau tokio, palyginti, nedidelio miesto, kuris, sakyčiau, atskirais kvartalais visą istoriją išryškina. Pirmą dieną patraukiau į senamiestį. „Nejaugi čia Vilnius“, galvojau. „Apšepęs, pilkas, begriūvąs“. Tik atsidūrus Lenino prospekte, akys man nušvito. Čia kunkuliavo gyvenimas, tarsi pietietiškam mieste. Nauji kvartalai architektūriškai gerai pastatyti, bet statybos kokybė labai bloga. Jau po poros metų viskas yra, laiptuose duobės, šviesos neveikia, sienos byra.

REM: Buvai susitikęs su savo bendraamžiais, studentais?

AH: Studentai Lietuvoje linksmesni ir turi daugiau sąmojo kaip čia. Pas mus, Vokietijoje, tik laksto susirūpinę, nepatenkinti, prieš kažką kovodami. Na, vokiečiai linkę į seną filosofišką ginčą ar kovą. Lietuvos studentai tiesiog trykšta sąmojum, jų ironija nėra pikta, jų gyvenimiška laikysena kartais atrodo net lengvabūdiška. Įdomu, kad net autoritetinis auklėjimas neįstengė sugriauti jų savarankiško galvojimo.

REM: Kokį geriausią įspūdį parsivežei iš viešnagės?

AH: Maloniausią įspūdį paliko inteligentjos ir sudentijos lietuviškumas. Jis toks paprastas ir toks gilus, toks jaudinantis, kad mūsų lietuviškumas atrodo tik verkšlenimu, o ne patriotizmu. Daug žodžių apie lietuviškumą neišgirsi, bet jauti, kaip kiekvienas šitą lietuviškumą išgyvena.

REM: O blogiausias įspūdis?

AH: Rusų gyventojų nekultūringumas. Tuo nereikia stebėtis, nes į Vilnių didele dalimi atvyko ne rusai inteligentai, bet paprastas proletariatas.

RM: Ar tai ir Lietuvoje gyvenančių lietuvių nuotaikos, ar toks Tau susidarė vaizdas?

AH: Lietuvių inteligentijai labai skaudu, kad rusai jiems dažnai duoda suprasti, kas šioje respublikoje yra ponai. Joks svarbus reikalas nepraeina be Maskvos ar jos patikėtinio patvirtinimo. Aukštesni lietuvių pareigūnai uždelsia svarbius reikalus, nes nori sužinoti, koks Maskvoje vėjas. Įsakymus, kurie visai netinka Lietuvai, vistiek turi vykdyti. Nors tie laikai jau praėjo, kada patiems reikėjo nusižeminti, o rusus girti, bet rusai vis dar laukia nuolankumo. Mažumos paprastai labai jautrios neteisybei ir nuženminimui, o kadangi rusų patriotizmas nieko kito sau lygaus neprileidžia, lietuvių inteligentija kenčia.

REM: Ar visi sutiktieji lietuviai Lietuvoje Jūs gražiai sutiko ir priėmė?

AH: Labai. Visi baisiai nori ryšių su Vakarais! Kuo daugiau akivaizdinių. Mūsų Vakarų jaunoji inteligentija (juk 60 jaunų lietuvių profesorių Amerikoj!) nuvykdama galėtų pervežti milžiniškus dvasinius lobius ir kultūros srity tiesiog naujas vėžes pramušt. O kur dailininkai, rašytojai? !

REM: Jus globojo Kultūrinių ryšių su užsienio lietuviais komitatas?

AH: Taip. Komiteto žmonės dėjosi labai patriotiškais. Kiek jiems tikėti — nežinau. Bet gal mano rimtai. Laukia iš užsienio lietuvių. Nori, kad jie Lietuvą pagarsintų, išversdami naujų rašytojų kūrinius ir pan. Pavyzdžiu dažnai nurodo armėnų emigraciją.

REM: Ar Jums, aštuoniems keliauninkams, buvo statomos kokios nors sąlygos, buvo šio ar to reikalaujama?

AH: Iš mūsų *nieko* nereikalavo. Atrodo, kad jiems patinka, kai puolam mūsų konservatyviuosius. Manau, kad dėl to ir kvietimas į Lietuvą ir baisiai geras priėmimas.

REM: Ar buvo išpildytos visos sąlygos, kurias sutarėte prieš vykdami?

AH: Taip, ką prižadėjo — išpildė. Ko tiksliai nežinojo — liepė Vilniuje paprašyti, bet Vilniuje atmetė.

REM: O kaip žadate už tokį „baisiai gerą“ priėmimą atsilyginti?

AH: Dar prieš kelionę, tardamiesi dėl sąlygų, pakvietėme lietuvių jaunimo grupę iš Lietuvos aplankyti Vakarų Vokietiją. Vilniuje mums sakė, kad ateinančiais metais tokia grupė bus išleista.

REM: Patenkino kelionė Tavo lūkesčius?

AH: Kelionę vertinu pozityviai. Pagaliau jaučiuosi kai ką padaręs, ne vien tik pakalbėjęs. Turėjau geros progos su įvairiais žmonėm susitikti, betarpišką vaizdą susidaryti. Manau, kad nuvykti į Lietuvą reikia kiekvienam užsienio lietuviui, jei jis nori apie Lietuvą kalbėti.

REM: Dėkui už pokalbį, Artūrai!

88.314.153